Ioana – Rucsandra DASCĂLU

CULTURA ANIMI
Manual de limba şi cultura latină

Ioana – Rucsandra DASCĂLU

CULTURA ANIMI
Manual de limba şi cultura latină

EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2014

Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Alexandru CIZEK
Universität Münster
Lect. univ. dr. Ioana MUNTEANU
Universitatea din Bucureşti

Copyright © 2014 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DASCĂLU, IOANA-RUCSANDRA
Cultura animi : (manual de limba şi cultura latină) /
Ioana-Rucsandra Dascălu. - Craiova : Universitaria, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-14-0892-4

811.124

CUPRINS

Introducere 9

I. Cultură şi civilizaţie:
Limba latină, de la limba restrânsei regiuni Latium
la limba Imperiului Roman 11

II. Cultură şi civilizaţie: Originea limbii latine 13
Pronunţia limbii latine 17
Exerciţii 19
Rezolvarea exerciţiilor 19
Gramatică: Accentuarea cuvintelor în limba latină 21
Transformări fonetice ale sunetelor limbii latine 23
Exerciţii 24

III. Cultură şi civilizaţie: Cetatea Roma, de la întemeiere
la capitală de imperiu 25
Gramatică: Declinările nominale în limba latină 27
Declinarea I 28
Declinarea a II[a] 29
Declinarea a III[a] 31
Declinarea a IV[a] 33
Declinarea a V[a] 34

IV. Cultură şi civilizaţie: Stratificare socială
şi luptă pentru libertate în Roma antică 35
Gramatică: Adjectivul latin 38
Exerciţii 45
Rezolvarea exerciţiilor 47

V. Cultură şi civilizaţie: Credinţă şi ritual
în mentalitatea religioasă romană 49
Gramatică: Pronumele în limba latină 51
Exerciţii 58
Rezolvarea exerciţiilor 59

VI. Cultură şi civilizaţie: Calendarul roman 60
Gramatică: Verbul în limba latină 63
Verbul *uolo, uelle, uolui* 77
Verbul *nolo, nolle, nolui* 78
Verbul *malo, malle, malui* 80
Verbul *eo, ire, iui, itum* 81

VII. Cultură şi civilizaţie:
Magistraturile romane şi îndatoririle acestora 83
Gramatică: Transformările sistemului verbal latin
în latina târzie şi în limbile romanice (limba română) 86
Exerciţii 87
Rezolvarea exerciţiilor 87

VIII. Cultură şi civilizaţie: Poporul roman, popor de cuceritori
şi tehnicile sale militare 91
Gramatică: Adverbul latin 94

IX. Cultură şi civilizaţie:
Drept şi progres în societatea romană 99
Gramatică: Numeralele latine 101
Exerciţii 103
Rezolvarea exerciţiilor 103
Gramatică: Prepoziţia în limba latină 104

X. Cultură şi civilizaţie:
Retorică şi oratorie în lumea greco-romană 107
Gramatică: Noţiuni de sintaxă a limbii latine 110
A. Sintaxa propoziţiei 110
1. Coordonarea adversativă 110
2. Coordonarea copulativă 111
3. Coordonarea disjunctivă 111
4. Coordonarea conclusivă 112
5. Coordonarea cauzală 112
6. Cazul Nominativ 113
7. Cazul Vocativ 114
8. Cazul Acuzativ 114
9. Cazul Genitiv 119
10. Cazul Dativ 123
11. Cazul Ablativ 125

XI. Cultură şi civilizaţie:
Educaţia şi sistemul de învăţământ în Roma antică 129
B. Sintaxa frazei 131
1. Propoziţii completive introduse prin *QUOD* 132
2. Propoziţii completive conjunctivale introduse prin *UT* 133
3. Propoziţii interogative indirecte 136
4. Propoziţii relative 138
5. Propoziţii finale 141
6. Propoziţii consecutive 142
7. Propoziţii cauzale 143
8. Propoziţii concesive 145
9. Propoziţii condiţionale 146
10. Propoziţii comparative 147
11. Propoziţii temporale 149
12. Propoziţii participiale 153
13. Propoziţii completive infinitivale 154
14. Concordanţa timpurilor 155
15. Stilul indirect 158

Aplicaţii 159
Exerciţii gramaticale 161
Rezolvări ale exerciţiilor gramaticale 171
Bibliografie 185

INTRODUCERE

Limba şi cultura latină

Acest curs de „Cultură şi civilizaţie antică latină" respectă cerinţele programei universitare de a îmbina predarea limbii latine cu informaţii de civilizaţie romană, ajutând astfel studenţii să cunoască şi să aprofundeze date importante despre lumea Antichităţii. Chiar dacă, nefolosite, aceste învăţături în timp se vor transforma în cultură generală, sper să reuşesc aşezarea unor fundamente solide, care, prin amestecul de relatări despre istoria Romei şi a Imperiului Roman şi despre viaţa cotidiană, arta, arhitectura, literatura din Peninsula Italică în epoca clasică a secolului I *a. Chr.*, le vor capta interesul studenţilor şi chiar îi vor fascina.

Experienţa de aproape un deceniu în predarea limbilor clasice la universitate mă determină să schimb conţinutul cursului publicat de mine în 2006, care a cunoscut cinci tiraje şi două ediţii până în 2010, confruntându-mă cu dificultatea cursanţilor de a rezolva cerinţele exerciţiilor de limbă latină, din cauza predării limbilor clasice în şcoală într-o proporţie din ce în ce mai redusă (iar la unele profiluri latina chiar lipseşte). S-a remarcat chiar că interesul pentru latină s-a diminuat peste tot în lume, iar străduinţa elevilor din şcoli pentru învăţarea limbilor clasice continuă să scadă, ceea ce va avea consecinţă în momentul în care ei vor ajunge pe băncile facultăţii.

Am decis astfel să revin la predarea gramaticii prin tabele şi clasificări de latină clasică, corectă şi standardizată, care să îi sprijine pe studenţi în primele faze ale învăţării. În timpul orelor în sala de curs mă străduiesc să le ofer participanţilor deopotrivă informaţii despre istoria, cultura şi arta popoarelor Antichităţii, despre mitologia greco-romană, care să le insufle importanţa acestora ca fundament al culturilor şi civilizaţiilor europene. Cu ajutorul hărţilor, îi ajut adesea pe cursanţi să înţeleagă istoria îndelungată a civilizaţiei romane, de la originile ei, trecând prin faze succesive, de la monarhie la republică şi apoi la imperiul care a colonizat un teritoriu deosebit de vast.

În urma cursurilor de didactică a limbilor clasice, pe care le-am urmat, am înţeles necesitatea utilizării datelor de lingvistică teoretică, pentru ca studenţii să privească limba latină ca o limbă în evoluţia ei şi să îi cunoască structura şi principiile după care funcţionează.

Clădirea Senatului (Curia), construită de Diocleţian în jurul anului 200 *p. Chr.*, care se păstrează şi astăzi în Forul Roman.

În imagine este Forul lui Caesar, cel dintâi dintre Forurile Imperiale, continuat de Augustus şi reconstruit de Traian.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

I. LIMBA LATINĂ, DE LA LIMBA RESTRÂNSEI REGIUNI LATIUM LA LIMBA IMPERIULUI ROMAN

Limbă de origine indo-europeană, din grupul limbilor italice, limba latină a fost vorbită la început în regiunea Latium, în centrul Peninsulei Italice.

Prin cuceriri succesive, armatele romane vor reuşi să termine cucerirea întregii Peninsule Italice în sec. I *a. Chr.*, aşa încât limba latină va deveni limba oficială în întreaga peninsulă. Fiind mijloc de comunicare al unui popor dominat de dorinţa de expansiune şi de monumentalitate, se vor impune criterii variate de prezentare şi de analiză a limbii latine.

Conform axei cronologice, istoria limbii latine se întinde pe o perioadă de 1500 de ani, de la fondarea Romei (sec. al VIII-lea *a. Chr.*) şi atestarea primei scrieri în limba latină (sec. al VII-lea *a. Chr.*) până la apariţia limbilor naţionale şi primele documente în limbile romanice - de exemplu, pentru limba franceză *Les Serments de Strasbourg* în secolul al IX-lea (anul 842 *p. Chr.*).

Potrivit axei sociolingvistice, limba latină cunoaşte o varietate însemnată: limbă a unei importante literaturi şi limbă a unui vast Imperiu. Literatura latină s-a manifestat plenar, în toate epocile şi prin toate mijlocele de expresie: teatru - Livius Andronicus, Plautus, Terentius, istoriografie - Sallustius, Titus Livius, Tacitus, poezie - Catullus, Vergilius, Propertius, Tibullus, Horatius, Ovidius, filozofie şi retorică - Marcus Tullius Cicero, roman - Apuleius şi Petronius.

După constituirea Imperiului, la sfârşitul secolului I *a. Chr.*, începe aşa-numitul proces de ***romanizare*****,** extindere care a provocat separaţia clară între latina scrisă, îngrijită şi elevată şi latina vulgară, populară, folosită ca mijloc de comunicare pe teritorii întinse

Specialiștii au susținut această diferențiere între două paliere lingvistice: Gh. Ivănescu însuși credea în existența latinei populare alături de cea clasică, fapt confirmat de îndreptarele de limbă și de observațiile din tratate și de mărturiile din textele literare despre latina populară. Un alt savant și profesor, I. Fischer, în cunoscuta sa carte *Latina dunăreană*, privea

romanizarea ca asimilare a limbii latine de către băştinaşi şi de renunţare treptată la limbile autohtone, impusă fiind cu ajutorul armatelor, administraţiei şi construirii căilor de comunicaţie adecvate.

Împăratul Hadrian (76 *p. Chr.* - 138 *p. Chr.*) a domnit la Roma între 117 *p. Chr.* şi 138 *p. Chr*. Mausoleul lui Hadrian (astăzi Castelul Sant' Angelo) a fost ridicat, în anul 123 *p. Chr.*, ca mormânt pentru acest împărat roman.

Vorbită pe un areal care se întinde pe trei continente, în Europa de la Oceanul Atlantic: Hispania, Gallia şi Britannia în Vest, trecând de Rin prin sudul Germaniei de astăzi, Austria, Ungaria, sudul Ucrainei, până în regiunea Caucazului, Armenia, apoi Orientul Mijlociu şi nordul Africii, Deşertul Sahara, până la Oceanul Atlantic, de-a lungul întregului bazin al Mării Mediterane, limba latină a suferit o seamă de simplificări şi de transformări în fazele sale târzii: stadiul unui sistem lingvistic bicazual şi înlocuirea cazurilor latine cu prepoziţii, utilizarea din ce în ce mai frecventă a auxiliarelor în domeniul verbal, aceste modificări păstrându-se, în timp, în limbile romanice.

EVALUARE

1. Care sunt criteriile de clasificare a limbii latine?
2. Enumeraţi scriitorii latini cunoscuţi şi genul/ specia literară în care s-au remarcat.

II. ORIGINEA LIMBII LATINE

Limba latină, la origine vorbită într-un perimetru restrâns în regiunea Latium, din Peninsula Italică, este o limbă unitară, nefragmentată dialectal; limbă indo-europeană, aceasta face parte din grupul italic (alături de oscă şi de umbriană), dezvoltând din punctul de vedere tipologic un sistem flexionar nominal în declinări şi o flexiune verbală în conjugări.

Limba latină prezintă trei genuri: masculin, feminin şi neutru, producând deci din bipartiţia iniţială animat/ inanimat o necesară dezambiguizare după genul natural.

În prezent, limba latină este o limbă de cultură, care ne-a fost transmisă numai prin documente şi monumente scrise.

Prima atestare scrisă a limbii latine datează din jurul anului 600 *a. Chr.*, de când există fibula de la Praeneste, pe care stă scris următorul text, cu litere greceşti de la dreapta spre stânga, în fapt dedicaţia acestui obiect din aur:

Manios med fhe:fhaked Numasioi.
(Manios m-a făcut pentru Numerius).

Limba latină ca limbă oficială în ţările europene va înceta să existe şi va fi înlocuită cu limbile romanice în jurul anului 800 *p. Chr.*, în urma Reformei Carolingiene şi a Conciliului de la Tours, conform căruia predica trebuia să fie tradusă de preoţi:

in rusticam romanam linguam aut theotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur (Concilium Turonense).

(în limba romanică rustică sau în germanică, pentru ca toţi să poată înţelege mai uşor cele ce se spun) (tr.n.).

Istoria limbii latine este formată din următoarele etape:

- latina arhaică (sec. al VIII-lea *a. Chr.* - sec. al III-lea *a. Chr*.)
- latina preclasică (secolul al III-lea *a. Chr.* - început de sec. I *a. Chr.*)
- latina clasică (sec.I *a.Chr*. - început de sec. I *p. Chr*.)
- latina postclasică (sec. I *p. Chr.* - sec. al III-lea *p. Chr.*)
- latina târzie (sec. al III-lea *p. Chr.* - sec. al IX-lea *p. Chr.*)
- latina medievală (sec. al. IX-lea *p. Chr.* - sec. al. XIII-lea *p. Chr.*)
- neolatina (sec. al XIII-lea *p. Chr.* - până în prezent).

După căderea Romei, limba latină s-a menţinut încă secole întregi ca *lingua franca,* mijloc universal de comunicare şi ca limbă scrisă în toate ştiinţele, ca şi în tot felul de acte oficiale până prin sec. XVI şi chiar mai târziu.

Din limba latină vor lua naştere limbile romanice:

> *Expansiunea latinei din modestul său centru de origine de pe malul stâng al Tibrului, mai întâi în Italia şi apoi în acel teritoriu imens care a format Romania, suprapunerea sa pe diversele limbi ale popoarelor cucerite trebuie să fi creat, încă din secolul al V-lea al erei noastre, când Imperiul Roman de Apus a cedat în faţa presiunii barbare, diferenţe regionale considerabile care s-au accentuat şi mai mult când legăturile politice şi administrative care reuneau diferitele părţi ale Imperiului au slăbit şi au dispărut*.
>
> (Tagliavini 1977)

Limba română este ea însăşi rezultatul acestei răspândiri a limbii latine în extremitatea estică a Imperiului Roman, suferind o seamă de transformări regionale caracteristice:

În teritoriul pe care l-am numit balcano-romanic sau romanic-oriental, o singură varietate neolatină a ajuns până la noi: româna. Denumirea de balcano-romanică se aplică în totalitate românei; resturi ale romanicei orientale sau ale latinităţii balcanice se regăsesc şi în elemente latine din albaneză, neogreacă. Şi dalmata reprezintă continuarea latinei orientale.

(Tagliavini 1977)

Împăratul Traian (Marcus Ulpius Traianus) (53 *p. Chr.* - 118 *p. Chr.*) a domnit la Roma între 98 *p. Chr.* şi 118 *p. Chr*. Acesta va întreprinde lupte pentru cucerirea Daciei în două războaie succesive (101 - 102 *p. Chr.* şi 105 - 106 *p. Chr.*).

Manualele de romanistică inventariază un număr de 15 limbi provenind din transformările suferite de limba latină ca reprezentantă a culturii greco-romane şi a celei creştine, în decursul istoriei, prin dezvoltarea trăsăturilor regionale, care, în timp, vor evolua în idiomuri distincte: *prin modificări fonetice, semantice, morfologice şi sintactice mai mult sau mai puţin profunde şi prin substituiri lexicale s-au dezvoltat treptat şi în fiecare regiune într-un ritm diferit o serie de limbi noi, cu o importanţă regională, naţională sau transnaţională, mai mult sau mai puţin standardizate, cu o textualizare, o codificare, o normare, o oficializare şi o mediatizare corespunzătoare* (Metzeltin 2011).

Potrivit acestui autor limbile romanice sunt: româna, friulana, ladina, romanşa, italiana, sarda, corsicana, occitana, franceza, catalana, aragoneza, spaniola, asturiana, galega/galiciana, portugheza.

PRONUNŢIA LIMBII LATINE

În învăţământul mediu românesc, pronunţia adoptată este cea tradiţională. În învăţământul superior însă, ca peste tot în lume, se respectă decretele primului Congres Internaţional de Neolatină organizat în Franţa, la Avignon în 1956, conform cărora s-au enunţat o serie de legi de pronunţie a cuvintelor latine, denumite *lingua latina restituta*:

- pronunţia tuturor literelor
- pronunţia nealterată a diftongilor: ae > [ai]: *Caesar*
  oe > [oi]: *poena* (pedeapsă)

Se reţin ca excepţii grupurile de sunete *ae*/ [ae] şi *oe/* [oe], care, în pofida aparenţei grafice, sunt în hiat în cuvintele latinești *aër* şi *poëta*, aceste cuvinte fiind de origine grecească. Alte situaţii în care două vocale apar în hiat le reprezintă verbul *boo, āre, aui*, cu varianta *boo, ĕre*, provenit din elinul *βοάω*, cu sensul „a mugi, a striga", hiatul situându-se între vocalele *o-o, o-a, o-e* sau între *a-e* în cuvintele *Aĕllo* (nume grecesc de harpie) şi în familia lexicală a cuvântului *aes* (*āēna, āēneolus* etc.).

În privința consoanelor limbii latine se întâlnesc câteva trăsături distinctive ale pronunției acestora: după sonoritate se evidențiază seria sonoră (*b, d,* g^w), seria surdă (*p, t,* k^w) și seria aspirată (*ph*), iar după rotunjirea buzelor se diferențiază consoanele labiovelare, rotunjite (k^w, g^w) și velare, nerotunjite (*k, g*).

În pronunția *restituta* consoanele se pronunță după cum urmează:

- grupul de sunete velară+i se palatalizează la [ki/ g'i]
- grupul de sunete velară+e se palatalizează la [ke/ g'e]

certamen [kertamen]
Cicero [Kikero]
gigno, ere [g'igno]
genus, eris [g'enus]

- grupul de sunete velară+u (numit *consoană labiovelară sonoră*, obţinută din consoana velară sonoră simplă, la care se adaugă vocala *u* ca

apendice) se pronunţă rotunjind buzele aproape simultan cu emiterea velarei sonore: *lingua* [ling^{w}a].

- grupul de sunete labiovelară surdă+u (numit *consoană labiovelară surdă*, obţinută din consoana surdă simplă, la care se adaugă vocala *u* ca apendice) se pronunţă rotunjind buzele aproape simultan cu emiterea velarei surde : *quis* [q^{w}is].

- vocalele *u* şi *i* pot avea caracter consonantic [w] şi [j], când sunt urmate de vocală, în poziţie iniţială sau semi-iniţială, adică în poziţia iniţială a celei de-a doua jumătăţi a unui cuvânt compus: *uenire*, *uertere*, *uelle*,*uerbum*, *uolare*, *auis*, *iungere*, *iacere*, *iam, coniectus*. De aceea sunt transcrise adesea prin consoane: *v* şi *j* (această consoană fiind mai rar folosită în textele în limba latină de astăzi.

- grupul de sunete format din dentala surdă t+vocala i se pronunţă nemodificat: *ratio, natio* [ratio] [natio].

EXERCIŢII:

1. Comentaţi fonetismul următoarelor cuvinte:

heri, ille, iugum, iam, iste, unus, uenio, iocare, iurare, uentus.

2. Pronunţaţi următoarele cuvinte, după pronunţia tradiţională şi după pronunţia *restituta*:

circulus, Caius, Cnaeus, satis, uetus, stella, terra, missio, Cicero, frigidus, sanguis, philosophus, aer, poeta.

REZOLVAREA EXERCIŢIILOR:

1. Comentaţi fonetismul următoarelor cuvinte:

heri - (adv.) ieri. În limba latină suntetul *h* nu era consoană propriu-zisă, ci transcrierea unei aspiraţii.
ille - (pron. demonstrativ de depărtare) acela. Vocala *i* urmată de consoană are valoare de vocală propriu-zisă.
iugum - (subst.) jug. În limba latină vocala *i* urmată de altă vocală are valoare de semi-consoană [j].
iam - (adv.) acum, tocmai, deja.Vocala *i* urmată de altă vocală are valoare de semi-consoană [j].
iste - (pron. demonstrativ de apropiere) acesta. Vocala *i* urmată de o consoană are valoare de consoană propriu-zisă.
unus - (numeral) unu. Vocala *u* urmată de consoană are valoare de vocală propriu-zisă.

2. Pronunţaţi următoarele cuvinte, după pronunţia tradiţională şi după pronunţia *restituta*:

circulus - Grupul de sunete velară+i se pronunţă [ki] în pronunţie *restituta* şi [či] în pronunţie tradiţională românească.
Caius - [Caius].
Cnaeus - În limba latină *restituta* diftongul [ae] se citeşte [ai], în vreme ce în pronunţia tradiţională românească el se citeşte [e].
satis - Când consoana siflantă *s* este înconjurată de vocale ea rămâne în pronunţie consoană surdă, nu se sonorizează la [z].
uetus - În latina clasică nu există distincţia grafică între *u* şi *v*/ [u] şi [w]. La minusculă se notau amândouă sunetele cu *u*, iar la majusculă se notau ca *V*.
stella - Consoana lichidă laterală geminată *ll* se citeşte nemodificată.
terra - Consoana lichidă vibrantă geminată *rr* se citeşte nemodificată.
missio - Consoana siflantă geminată *ss* se citeşte nemodificată.
Cicero - Cum am arătat anterior, consoana velară surdă *c*, urmată de *I* se pronunţă [ki] în pronunţia *restituta* şi [či] în pronunţia tradiţională românească.
frigidus - Consoana velară sonoră *g*, când este urmată de *i* se citeşte [g´i] în pronunţia *restituta* şi [ği] în pronunţia tradiţională.
sanguis - Grupul de sunete *gu* se pronunţă [g^{w}] în pronunţie *restituta* şi [gv] în pronunţie tradiţională românească.
philosophus - Sunetul aspirat *ph* se citeşte [f] în amândouă pronunţiile, iar consoana siflantă *s,* aşezată intervocalic se citeşte ca o consoană surdă, nu sonorizează la [z].
aer - Acesta este un cuvânt de origine grecească împrumutat în limba latină, iar grupul de sunete *ae* se rosteşte în hiat în ambele pronunţii.
poeta - Acesta este un cuvânt de origine grecească împrumutat în limba latină, iar grupul de sunete *oe* se rosteşte în hiat în ambele pronunţii.

GRAMATICĂ

ACCENTUAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA LATINĂ

Structura cuvântului în limba latină este alcătuită din:

- radical (rădăcina), care este o unitate preponderent lexicală,
- afixe: sufixe, prefixe, infixe (lexicale şi gramaticale) şi desinenţele (unităţi gramaticale). Radicalul suferă adesea alternanţe vocalice, modificări ale timbrului vocalic între timbrul e/ o/ zero.

Accentuarea cuvintelor latine prevede un set de reguli specifice: cuvintele monosilabice poartă desigur accentul; potrivit locului pe care accentul îl deţine în cuvânt, cuvintele se împart în trei categorii:

- oxitone (poartă accent pe ultima silabă),
- paroxitone (poartă accent pe penultima silabă),
- proparoxitone (poartă accent pe antepenultima silabă).

Cuvintele di-sau multisilabice se supun în genere *regulii penultimei lungi*: trei sau mai multe silabe se accentuează pe penultima silabă dacă aceasta este lungă, dacă ea este scurtă cuvântul poartă accent pe antepenultima silabă.

Ex.: *móx, nóx*
nóc-tem (Ac.)
cla-má-re
auc-tó-ri-tas.

Când este o silabă lungă? O silabă este lungă atunci când conţine o vocală lungă de la origine - acest fapt se constată din dicţionarul latin sau când conţine o vocală urmată de două consoane ori un diftong.

Ex.: *monēre*
aduentus
poena
thesaurus.

Grupurile vocalice *au* şi *eu* sunt în limba latină diftongi:

aurum (2 silabe : au-rum)
Europa (3 silabe : Eu-ro-pa).

Tot sub influența limbii grecești, în împrumutul unor termeni de civilizație sau al unor termeni de specialitate, de origine greacă, limba latină utilizează seria de consoane aspirate: *ch-trachea* (trahee), *th-therapia* (terapie), *rh-rheumaticus* (reumatic), *ph-philosophus* (filosof).

Vocalismul limbii latine conţine cinci consoane: *a* - vocală deschisă, *i* şi *u* - vocale închise, *e* şi *o* - vocale intermediare. După cantitate, acestea pot avea cantitate scurtă sau cantitate lungă.

Sunetul *h* nu era consoană, ci aspiraţie, fie în poziţie iniţială în cuvânt: *hic, homo, hordeum*, fie în interiorul cuvântului, când, aşa cum am arătat, realizează consoane aspirate: *amphora* (amforă)*, pulcher* (frumos)*, thesaurus* (tezaur)*, bracchium* (braţ).

TRANSFORMĂRI FONETICE ALE SUNETELOR LIMBII LATINE

Voi defini câteva dintre cele mai importante transformări fonetice pe care le suferă sunetele limbii latine, acestea fiind importante şi pentru cei care studiază limba latină şi pentru cei care se ocupă de evoluţia de la limba latină spre limbile romanice.

În seria diftongilor se constată două tendinţe contrarii: tendinţa de reducere a diftongilor şi tendinţa de transformare a vocalelor scurte în diftong:

Ex: lat. *caelum* > rom. cer, fr. *ciel*
lat. *fel* > rom. fiere, fr. *fiel.*

Consoanele suferă în principal procesul de palatalizare, adică alterarea consoanelor velare, atât seria surdă, cât şi seria sonoră; de asemenea consoanele dentale, sonoră *d* sau surdă *t*, când sunt urmate de vocalele *i* şi *e*, palatalizează:

Ex.: lat. *quinque* > rom. cinci
lat. *ciuitas* > rom. cetate
lat. *gener* > rom. ginere
lat. *dies* > rom. zi
lat. *testa* > rom. ţeastă
lat. *tenere* > rom. a ţine.
lat. *thius* > it. zio

Sunetele limbii latine suferă o serie de fenomene fonetice, pe care le voi descrie în continuare:

- **Afereza** este pierderea vocalei iniţiale:

Ex.: *ecce, eccum* + demonstrativ = rom. cel
lat. autumnus > rom. toamnă

lat. historia > it. storia.

- **Apocopa** reprezintă reducerea vocalei finale dintr-un cuvânt; ca procedeu metric se constată la întâlnirea a două vocale (una la sfârşitul cuvântului, cealaltă la începutul cuvântului următor), care se finalizează cu căderea celei dintâi:

Ex.: lat. *dare* > rom. a da

- **Betacismul** este schimbul care se produce între consoanele *b* şi *v*:

Ex.: lat. *habere* > rom. a avea
lat. *ueruex* > rom. berbec
lat. *ueteranus* > rom. bătrân

- **Diereza** (fenomen contrar sinerezei) înseamnă desfacerea unui diftong în hiat:

Ex.: lat. *aurum* (două silabe au-rum) > rom. aur (două silabe, dar vocalele sunt în hiat: a-ur)

- **Sinereza** (procedeul contrar dierezei) este înţeleasă ca reunirea în diftong a două vocale:

Ex.: lat. *suadeo, ere* (a sfătui, a îndemna)(sua-de-o)
lat. *suauis, e* (dulce, plăcut)(sua-vis).

EXERCIŢII:

1. Definiţi fenomenele fonetice care afectează sunetele limbii latine.

III. CETATEA ROMA, DE LA ÎNTEMEIERE LA CAPITALĂ DE IMPERIU

Numele de „italic" şi titulatura peninsulei are o poveste interesantă, provenind de la numele latin al viţelului (*vitulus*), după cultul religios al populaţiei din sudul Italiei, care cinsteau viţelul ca animal sacru. În timp, această denumire a fost aplicată populaţiei întregii peninsule.

Oraşul Roma, întins pe şapte coline: Aventinus, Caelius, Capitolium, Esquilinus, Palatinus, Quirinalis, Viminalis, a cunoscut mai multe forme de guvernământ, dezvoltându-se rapid şi devenind treptat centrul vieţii antice, pe bună dreptate spunându-se că „toate drumurile duc la Roma".

În mod convenţional, fondarea Romei a fost situată în anul 753 *a. Chr.*, cetatea fiind localizată, strategic, la 25 de km de mare şi primind influenţa greacă, în privinţa scrisului şi a cititului sau influenţa etruscă, în domeniul construcţiilor. În primele două secole din istoria Romei (753 *a. Chr.* – 509 *a. Chr.*) se va manifesta ca formă de guvernământ monarhia, după domnia lui Romulus, primul rege de origine latină, succedându-se alţi şase monarhi latini, sabini şi etrusci: Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, L. Tarquinius Priscus, Seruius Tullius, L. Tarquinius Superbus. Atunci când fiul Regelui Tarquinius Superbus, pe nume Sextus, o necinsteşte pe Lucreţia, soţia unuia dintre oamenii de vază ai Romei, poporul va cere renunţarea la monarhie, care va fi înlocuită de magistratura consulatului: în fiecare an se vor alege câte doi consuli, care să deţină cea mai înaltă funcţie la Roma.

Legenda de întemeiere a Romei, redată de marii scriitori ai culturii universale, cum ar fi Titus Livius, avându-i ca personaje pe cei doi gemeni, Romulus şi Remus, este învăluită în mister şi în supranatural.

În timp, civilizaţia romană a evoluat ca urmare a simbiozei dintre civilizaţia latină, civilizaţia etruscă şi civilizaţia greacă, care pătrundea prin Campania, datorită colonizării greceşti din sudul Italiei. Se va trece de la

dreptul oral la dreptul scris, iar înlocuirea monarhiei cu republica a însemnat un pas înainte în sensul eforturilor pentru organizarea internă. Un eveniment notabil a fost redactarea unui cod de legi, după model atenian, în secolul al V-lea *a. Chr.*: Legea celor XII Table (*Lex Duodecim Tabularum*).

Odată cu dominaţia impusă de Roma asupra întregii Peninsule Italice, la nivel socio-politic se înregistrează conflictele dintre patricieni şi plebei, cei dintâi fiind clasa aristocratică, superioară şi păstrătoare a valorilor, iar ceilalți având dorinţa de a accede la funcţii, la magistraturi și de a lupta pentru propriile drepturi.

Republica romană (*res publica Romana*) se va menţine între 509 *a. Chr.* şi anul 27 *a. Chr.*, timp în care statul va fi condus de câte doi consuli desemnaţi anual şi în care se vor înmulţi magistraturile, care îşi divizează îndatoririle oficiale. Aceste veacuri vor fi măcinate de războaie de expansiune şi de numeroase războaie civile. La finalul secolului I *a. Chr.* se va introduce o nouă formă de guvernământ, Principatul, având-l la conducere pe Augustus, primul împărat al Romei, care va deschide galeria Imperiului, formă de guvernământ menţinută la Roma până în secolul al V-lea *p. Chr*, când vom asista la căderea Imperiului Roman de Apus. Nume precum Tiberius, Caligula, Claudius, Nero etc. ascund secretele unei curţi imperiale adesea confruntate cu decadentismul şi devalorizarea principiilor tradiţionale romane, guvernate de *seueritas* (seriozitate, gravitate) şi de *uirtus* (valoare etică).

EVALUARE

1. De unde provine numele „italic”?
2. Prezentaţi evoluţia socio-politică înregistrată în istoria Romei, de la regalitate la Imperiu.

GRAMATICĂ

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI ÎN LIMBA LATINĂ

Substantivul a fost definit, pentru limba română, drept „o clasă lexico-gramaticală deschisă, fiind, alături de verb, o clasă fundamentală, implicată în definirea celorlalte clase lexico-gramaticale". El se caracterizează prin următoarele criterii lingvistice: morfologic, sintactic, semantico-pragmatic (GALR 2008).

În limba latină există cinci declinări, care se recunosc după terminaţia de la Genitiv singular:

Declinarea I: G. Sg. - *ae.*

Declinarea a II[a]: G. Sg. - *i.*

Declinarea a III[a]: G. Sg. - *is.*

Declinarea a IV[a]: G. Sg. - *us.*

Declinarea a V[a]: G. Sg. - *ei.*

În limba latină există şase cazuri: Nominativ, Genitiv, Dativ, Acuzativ, Vocativ, Ablativ. Dintre acestea, Ablativul lipseşte în limbile moderne. Cazul Locativ, care exista alături de cazul Separativ în indo-europeană, este păstrat, ca al şaptelea caz latin, pentru puţine cuvinte ale declinărilor I, a II[a] şi a III[a]: *domi* (acasă), *humi* (la pământ), *ruri* (la ţară), *Carthagini* (la Carthagina), *Neapoli* (la Napoli), *Ithacae* (în Ithaca).

Denumirea latină a cazurilor este următoarea:

1) *Nominatiuus casus* = cazul Nominativ
2) *Vocatiuus casus* = cazul Vocativ
3) *Accusatiuus casus* = cazul Acuzativ
4) *Genetiuus casus* = cazul Genitiv
5) *Datiuus casus* = cazul Dativ
6) *Ablatiuus casus* = cazul Ablativ

Însăşi denumirea de caz provine din limba latină, de la verbul *cado, ere, cecidi, casum* (a cădea); aceasta se defineşte ca „forme diferite pe care

le adoptă anumite cuvinte pentru a-şi marca funcţia în frază" (Gaillard/Cousteix 1994).

Pornind de la acest model flexionar sintetic, limba latină va fi comparată cu greaca, germana sau rusa, în opoziţie cu limbi precum engleza, care este o limbă analitică. Declinarea latină a fost considerată mai complexă decât declinarea greacă (care deţine numai cinci cazuri), decât declinarea germană (care conţine numai patru cazuri), dar mult mai simplă decât declinarea finlandeză, care deţine unsprezece cazuri.

DECLINAREA I

Declinarea I conţine în majoritate substantive de genul feminin şi - ca excepţie - câteva substantive de genul masculin, care reprezintă nume de bărbaţi sau de ocupaţii bărbăteşti.

N. Sg. *–a*
G. Sg. *–ae.*

terra, ae = pământ, ţară **cathedra, ae** = scaun, catedră

Sg. N. terra	Pl. N. terrae	Sg. N. cathedra	Pl. N. cathedrae
G. terrae	G. terrārum	G. cathedrae	G. cathedrārum
D. terrae	D. terrīs	D. cathedrae	D. cathedrīs
Ac. terram	Ac. terrās	Ac. cathedram	Ac. cathedrās
V. terra	V. terrae	V. cathedra	V. cathedrae
Abl. terrā	Abl. terrīs	Abl. cathedrā	Abl. cathedrīs

IMPORTANT

Substantivele de declinarea I sunt în majoritate de genul feminin, cu excepţia următoarelor clase de cuvinte, care sunt masculine:

- nume bărbăteşti: *Catilina, Cinna, Seneca, Sylla*.
- nume de popoare: *Geta* (get)*, Persa* (pers).

- nume de ocupaţii bărbăteşti: *agricola* (agricultor), *nauta* (corăbier), *poeta* (poet), *auriga* (vizitiu), *scriba* (scrib), *athleta* (atlet), *incola* (locuitor), *collega* (coleg), *conuiua* (comesean), *paricida* (paricid).
- nume de fluvii: *Aluta, Sequana, Garumna.*

DECLINAREA a II [a]

Această declinare cuprinde în majoritate substantive masculine terminate la Nominativ singular în *–us, –er, –ir,* substantive neutre terminate la Nominativ singular în *–um* şi excepţii feminine terminate în *–us.*

N. Sg. *-us*
G. Sg. *–i.*

dominus, i = stăpân

Sg. N. dominus	dominī
G. dominī	dominōrum
D. dominō	dominīs
Ac. dominum	dominōs
V. domine	dominī
Abl. dominō	dominīs.

discipulus, i = elev, învăţăcel

Sg. N. discipulus	discipulī
G. discipulī	discipulōrum
D. discipulō	discipulīs
Ac. discipulum	discipulōs
V. discipule	discipulī
Abl. discipulō	discipulīs.

ager, agri = ogor

Sg. N. ager	Pl. agrī
G. agrī	agrōrum
D. agrō	agrīs
Ac. agrum	agrōs
V. ager	agrī
Abl. agrō	agrīs.

gener, generi = ginere

Sg. N. gener	Pl. generī
G. generī	generōrum
D. generō	generīs
Ac. generum	generōs
V. gener	generī
Abl. generō	generīs.

uir, i = bărbat

Sg. N. uir	Pl. uirī
G. uirī	uirōrum
D. uirō	uirīs
Ac. uirum	uirōs
V. uir	uirī
Abl. uirō	uirīs.

templum, i = templu

Sg. N. Ac. V. templum	Pl. N. Ac. V.templa
G. templī	G. templōrum
D. templō	D. templīs
Abl. templō	Abl. templīs.

damnum, i = pagubă, stricăciune

Sg. N. Ac. V. damnum	Pl. N. Ac. V.damna
G. damnī	G. damnōrum
D. damnō	D. damnīs
Abl. damnō	Abl. damnīs.

IMPORTANT

Substantivele terminate în *–us* sunt, în general, de gen masculin, cu excepţia următoarelor clase de cuvinte, care sunt feminine:

- nume de arbori: *malus* (măr)*, pirus* (păr)*, prunus* (prun)*, populus* (plop)*, ulmus* (ulm)*, cerasus* (cireş)*, fagus* (fag).
- nume de oraşe: *Corinthus*.
- nume de insule: *Cyprus, Rhodus*.

Sunt de asemenea feminine şi substantivele: *aluus* (coş)*, colus* (furcă)*, humus* (pământ)*, uannus* (vânturătoare).

În cadrul declinării a II[a] se înregistrează şi substantivul *vulgus, i* (mulţime, masă populară, public, popor), care este de gen neutru.

DECLINAREA a III[a]

Declinarea a III[a] cuprinde două subclase: substantivele imparisilabice (cu un număr diferit de silabe între Nominativ şi restul cazurilor) şi substantivele parisilabice (cu acelaşi număr de silabe între Nominativ şi restul cazurilor). În plus, substantivele acestei declinări nu au o singură formă la Nominativ singular, sfârşitul cuvintelor fiind impredictibil.

N. Sg. –variat
G. Sg. *–is*.

lux, cis = lumină

Sg. N. lux	Pl. N. lucēs
G. lucis	G. lucum
D. lucī	D. lucibus
Ac. lucem	Ac. lucēs
V. lux	V. lucēs
Abl. luce	Abl. lucibus.

sol, is = soare

Sg. N. sol	Pl. N. solēs
G. solis	G. solum
D. solī	D. solibus
Ac. solem	Ac. solēs
V. sol	V. solēs
Abl. sole	Abl. solibus

genus, eris = tip, gen

Sg. N. genus	Pl. genera
G. generis	generum
D. generī	generibus
Ac. genus	genera
V. genus	genera
Abl. genere	generibus

Diferenţa dintre substantivele imparisilabice şi substantivele parisilabice constă în desinenţa de Genitiv plural, *–um* pentru cea dintâi clasă şi *–ium*

pentru cea de a doua clasă. La substantivele parisilabice neutre, forma de Ablativ singular este *–ī*, în timp ce substantivele imparisilabice nu fac diferenţa între genuri, deţinând, pentru masculin, feminin şi neutru desinenţa *–e*. De asemenea, la plural, pentru N. Ac. şi V. substantivele imparisilabice au desinenţa *–a*, în vreme ce parisilabicele au desinenţa *–ia*.

ciuis, is = cetăţean		**auis, is** = pasăre	
N. Sg. ciuis	N. Pl. ciuēs	N. Sg. auis	N. Pl. auēs
G. ciuis	G. ciuium	G. auis	G. auium
D. ciuī	D. ciuibus	D. auī	D. auibus
Ac. ciuem	Ac. ciuēs	Ac. auem	Ac. auēs
V. ciuis	V. ciuēs	V. auis	V. auēs
Abl. ciue	Abl. ciuibus.	Abl. aue	Abl. auibus.

mare, is = mare

Sg. N. mare	Pl. N. maria
G. maris	G. marium
D. marī	D. maribus
Ac. mare	Ac. maria
V. mare	V. maria
Abl. marī	Abl. maribus

IMPORTANT

La declinarea a III[a], unele substantive, deşi se prezintă ca parisilabice, au Genitivul plural în *–um*, la fel ca substantivele imparisilabice: astfel se comportă *pater* (tată), *mater* (mamă), *frater* (frate), *senex* (bătrân), *iuuenis* (tânăr), *canis* (câine), *uates* (profet), *accipiter* (uliu), *apis* (albină), *mensis* (lună), *sedes* (scaun). Acestea sunt denumite tradiţional false parisilabice.

Altele, deşi în aparenţă sunt imparisilabice, au Genitivul plural în *–ium*: *fons* (fântână), *frons* (frunte), *nox* (noapte), *urbs* (oraş), *pars* (parte),

nix (zăpadă), *trabs* (bârnă), *strix* (strigă). Tot în *–ium* sunt terminate şi unele cuvinte monosilabice, precum: *dos* (zestre), *lis* (proces), *mas* (mascul), *mus* (şoarece), *fraus* (înşelătorie), *glis* (hârciog), *fauces* (gâtlej). Acestea sunt denumite tradiţional false imparisilabice.

Unele substantive parisilabice au Acuzativul singular în *–im* şi Ablativul singular în *–ī*: *sitis* (sete), *tussis* (tuse), *uis* (putere), *Tiberis* (Tibru). Altele au forme duble de Acuzativ singular în *–em* şi *–im*: *febris* (febră), *puppis* (pupă) şi de Ablativ singular în *–e* şi *–ī*: *turris* (turn), *securis* (secure).

Substantivele neutre terminate în *–al* şi *–ar*, deşi se prezintă ca imparisilabice, se declină întocmai ca substantivul *mare*, reprezentând de fapt substantive parisilabice, care l-au pierdut pe *–e* la Nominativ: *animal* (animal), *calcar* (pinten).

DECLINAREA a IV[a]

Declinarea a IV[a] cuprinde substantive cu tema în *–u*, care se pot recunoaşte prin faptul că se termină la G. Sg. în *–us*.

N. Sg. *–us*
G. Sg. *–ūs*.

Substantivele neutre au la N. Sg. *–u*, iar la G. Sg. *—ūs*.

senatus, us = senat

Sg. N. senatus	Pl. N. senatūs
G. senatūs	G. senatuum
D. senatuī	D. senatibus
Ac. senatum	Ac. senatūs
V. senatus	V. senatūs
Abl. senatū	Abl. senatibus.

magistratus, us = magistrat, dar şi magistratură

Sg. N. magistratus	Pl. N. magistratūs
G. magistratūs	G. magistratuum
D. magistratuī	D. magistratibus
Ac. magistratum	Ac. magistratūs
V. magistratus	V. magistratūs
Abl. magistratū	Abl. magistratibus.

cornu, us = corn

Sg. N. Ac. V. Sg. cornu	Pl. N.Ac.V. cornua
G. cornūs	G. cornuum
D. cornu(ī)	D. cornibus
Abl. cornū	Abl. cornibus.

IMPORTANT

Se înregistrează o serie de excepţii feminine precum: *acus* (ac)*, anus* (bătrână)*, domus* (casă)*, idus* (ide)*, porticus* (portic)*, tribus* (trib)*, manus* (mână)*, nurus* (noră)*, socrus* (soacră)*, quercus* (stejar)*, ficus* (smochin)*, pinus* (pin).

DECLINAREA a V ª

Declinarea a V ª cuprinde, în marea majoritate, substantive feminine terminate la Nominativ singular în *–es*, cu Genitivul singular în *–eī*.

res, ei = lucru

Sg. N. rēs	Pl. N. rēs
G. reī	G. rerum
D. reī	D. rebus
Ac. rem	Ac. res
V. res	V. res
Abl. rē	Abl. rebus

dies, ei = zi

Sg. N. diēs	Pl. N. diēs
G. dieī	G. dierum
D. dieī	D. diebus
Ac. diem	Ac. dies
V. dies	V. dies
Abl. diē	Abl. diebus.

IMPORTANT

Toate substantivele de declinarea a V ª sunt de genul feminin, cu excepţia lui *dies* = zi, care este şi masculin şi feminin la singular.

Dies este feminin când arată un termen, o zi prestabilită: *die constituta, die certa, die indicta* (la ziua stabilită, la un anumit termen, la un termen nestabilit).

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

IV. STRATIFICARE SOCIALĂ ŞI LUPTĂ PENTRU LIBERTATE ÎN ROMA ANTICĂ

Se poate afirma că în societatea Romei antice a existat o stratificare socială diferenţiată, cunoscându-se ierarhizarea în clase sociale: clasă superioară şi clasă inferioară, din această populaţie săracă formându-se ulterior şi treptat clasa de mijloc.

Din tratatele consacrate vocabularului indo-european se constată mai multe sfere semantice de formare a termenilor care denumeau sclavia: captivitatea, casa şi familia, munca şi truda. Servitorii îşi aveau îndatoririle bine stabilite în gospodărie, aşa explicându-se şi substantivul *familia,* derivat de la numele sclavului în limba latină, *famulus*. Încă din perioada arhaică, a gintelor, cultul strămoşilor reprezenta modelul prin care fiecare cetăţean încerca să realizeze tot ceea ce era mai bine pentru comunitatea sa. Ulterior s-a trecut la triburi, iar din unirea mai multor triburi va lua naştere cetatea, ca entitate în care este respectat cultul fiecărei comunităţi. Toate cetăţile îşi conservă tradiţiile lor religioase şi specificul local în îndeplinirea ritualurilor sacre. Cetăţenia romană nu era uşor de obţinut: numai oamenii liberi aveau drept de cetăţenie, în vreme ce femeile şi sclavii nu aveau acest drept, care putea fi cumpărat în schimbul unei sume de bani sau câştigat după 25 de ani de serviciu militar sau prin eliberarea sclavilor de către stăpâni (este cunoscut faptul că sclavii obişnuiau să strângă bani pentru a-şi răscumpăra libertatea).

În casele familiilor bogate, sclavilor li se distribuiau foarte clar îndatoririle: ei locuiau în aceeaşi incintă cu stăpânii şi este cunoscut faptul că servitorii deţineau spaţii de locuit destul de bune, astfel încât locuinţele lor puteau fi folosite şi drept case de oaspeţi.

Denumirea consacrată a habitatului în limba latină, cuvântul *domus*, nu denumeşte clădirea propriu-zisă, ci „locuinţa, căminul”. De altfel, familia lexicală a acestui cuvânt s-a păstrat în limbile moderne, cu o seamă de

reprezentanţi, până în ziua de astăzi: *domesticus*, în opoziţie cu *rusticus*, *domicilium*, un cuvânt compus format cu ajutorul elementului *cola* (locuitor), desemnând casa ca locuinţă, nu ca o clădire. Un cuvânt care va suferi o evoluţie semantică între latină şi limbile moderne este *vicinus;* desemnând la început locuitorul din acelaşi *vicus* (sat), *vicinus* va exprima, mai târziu, orice tip de proximitate sau vecinătate. Străinul era denumit prin substantivul latinesc *hostis, is*, iar oaspetele prin substantivul latinesc *hospes, itis*.

Ca etimologie, cuvântul *hospes* este alcătuit din substantivul *hostis* şi **pot, cu sensul* "cel ce întrupează prin excelenţă ospitalitatea". Iniţial, sensul lui *hostis*, arătând reciprocitatea, desemna oaspetele, iar apoi străinul, căruia, spre deosebire de *peregrinus*, i se recunoşteau drepturi egale cu drepturile cetăţenilor romani.

Extinzând discuţia, de la spaţiul privat la spaţiul civic, forma de organizare a cetăţenilor este *polis* pentru greci şi *civitas* pentru romani. Termenul grecesc de *polis* desemna citadela fortificată, de unde vom avea şi în zilele noastre denumirea Akropole în Atena, iar substantivul *civitas* denumea totalitatea cetăţenilor, obştea din respectiva localitate. Cuvântul latinesc *urbs* (oraş), păstrat şi astăzi prin derivatul său *urbanus* (orăşenesc), este de origine neelucidată, după toate probabilitaţile etruscă.

Casele din Roma aveau ferestre numai în partea superioară, iar în partea inferioară a casei se găseau magazine; încălzirea locuinţei se făcea prin podele. Toate muncile casnice erau îndeplinite de sclavi, care se supuneau stăpânilor lor. Această desconsiderare profundă a omului şi mercantilismul care domina societatea romană au determinat producerea a trei războaie ale sclavilor în Peninsula Italică: primele două războaie au avut loc în Sicilia, iar cel de-al treilea, început de sclavul Spartacus în anul 73 *a. Chr.*, a antrenat 120.000 de sclavi, care s-au constituit într-un adevărat adversar al armatelor romane, care, în final, prin trimiterea unui mare număr de legiuni, vor reuşi stingerea răscoalei şi uciderea câtorva mii de sclavi. Faptul că, în limba latină, substantivul *liberi, orum* (având numai forme de plural) denumeşte „copiii" arată poate aspiraţia romanilor să dea naştere unor oameni liberi şi nesubjugaţi.

Încă de la începuturile Romei, când populaţia era împărţită în ginte, odată cu ierarhizarea socială, au apărut şi luptele pentru întâietate şi pentru emancipare, între clasele superioare şi clasele inferioare. Fie că este vorba despre conflictele dintre patricieni şi plebei sau dintre optimaţi şi populari, care au dus la apariţia războaielor civile, confruntarea dintre familiile bogate şi familiile medii şi sărace a determinat permanent, de-a lungul întregii istorii romane, numeroase revolte.

EVALUARE

1. Cum se obţinea cetăţenia romană?
2. Care este familia lexicală a cuvântului *domus*?
3. Cum se definesc cuvintele *polis* (în greaca veche) şi *civitas* (în latină)?
4. Ce înseamnă cuvântul latinesc *liberi, orum*?

GRAMATICĂ

ADJECTIVUL LATIN

Adjectivul a fost definit drept „clasa cuvintelor flexibile subordonate substantivului (sau unui substitut al acestuia), acordându-se cu acesta şi limitându-i extensiunea prin atribuirea unei informaţii specifice" (GALR 2008).

În limba latină există următoarele tipuri de adjective:

- adjective cu trei terminaţii: aceste adjective se declină după declinările I şi a II[a].
- adjective cu două terminaţii.
- adjective cu o singură terminaţie.

Aceste din urmă două clase se declină după declinarea a III [a].

Din clasa adjectivelor cu trei terminaţii fac parte următoarele elemente:

- adjective terminate în:

M. –us F. –a N. –um
ex. *antiquus, antiqua, antiquum* (vechi).
M. –er F. –(e)ra N. –(e)rum.
ex. *pulcher, pulchra, pulchrum* (frumos)
tener, tenera, tenerum (moale)
M. –ur F. –ura N. –urum.
ex. *satur, satura, saturum* (suficient)

Sg.	N. antiquus	antiqua	antiquum
	G. antiquī	antiquae	antiquī
	D. antiquō	antiquae	antiquō
	Ac. antiquum	antiquam	antiquum
	V. antique	antiqua	antiquum
	Abl. antiquō	antiquā	antiquō

Pl.	N. antiquī	antiquae	antiqua
	G. antiquōrum	antiquārum	antiquorum
	D. antiquīs	antiquīs	antiquīs
	Ac. antiquōs	antiquās	antiqua
	V. antiqui	antiquae	antiqua
	Abl. antiquīs	antiquīs	antiquīs

Adjectivele cu două terminaţii se declină după declinarea a III[a], temele în *–i*, având ca desinenţe la Abl. sg. *–i*, iar la G. pl. *–ium*. La Nominativ, Acuzativ şi Vocativ plural neutru, terminaţia este *–ia*.

Pentru adjectivele cu două terminaţii desinenţele sunt:

M. F. sg. *–is* N. sg. *–e*.

breuis, e = scurt, concis

		M şi F	N
Sg.	N.	breuis	breue
	G.	breuis	breuis
	D.	breuī	breuī
	Ac.	breuem	breue
	V.	breuis	breuis
	Abl.	breuī	breuī
Pl.	N.	breuēs	breuia
	G.	breuium	breuium
	D.	breuibus	breuibus
	Ac.	breuēs	breuia
	V.	breuēs	breuia
	Abl.	breuibus	breuibus

Adjectivele cu o singură terminaţie se declină după declinarea a III[a], temele în *–i*. Acestea nu deţin diferenţa de gen, ci numai diferenţa de număr şi de caz.

ex. *atrox, atrocis* = îngrozitor
ferox, ferocis = sălbatic
felix, felicis = fericit

	M F	N	M F	N
N.	felix	felix	felicēs	felicia
G.	felicis		felicium	
D.	felicī		felicibus	
Ac.	felicem	felix	felicēs	felicia
V.	felix	felix	felicēs	felicia
Abl.	felicī		felicibus.	

Ca o excepţie în rândul adjectivelor cu o singură terminaţie se întâlnesc adjectivele care au Ablativul singular în *-e*:

caelebs, libis = necăsătorit
compos, compotis = stăpân pe
hospes, hospitis = gazdă, oaspete
impos, impotis = care nu e stăpân pe ceva
impubes, impuberis = care nu a ajuns la pubertate
particeps, participis = părtaş
pauper, pauperis = sărac
puber, puberis = ajuns la pubertate, adolescent
sospes, sospitis = teafăr
superstes, superstitis = martor, supravieţuitor
ales. alitis = înaripat
diues, diuitis = bogat
uber, uberis = bogat, abundent
uetus, ueteris = vechi, bătrân

Un număr de 13 adjective latine constituie excepţii; ele prezintă trei terminaţii, dar se declină după declinarea a III[a].

Aceste adjective sunt următoarele:

acer = ascuţit	acris	acre
alacer = vioi, viu	alacris	alacre
campester = de câmpie	campestris	campestre
celeber = frecventat	celebris	celebre
celer = iute, rapid	celeris	celere
equester = ecvestru	equestris	equestre
paluster = mlăştinos	palustris	palustre
pedester = pedestru	pedestris	pedestre
puter = putred	putris	putre
saluber = sănătos	salubris	salubre
siluester = păduros	siluestris	siluestre
terrester = de uscat	terrestris	terrestre
uolucer = zburător, înaripat	uolucris	uolucre

În limba latină, gradele de comparaţie adjectivală sunt:

- pozitiv
- comparativ
- superlativ (relativ şi absolut).

Comparativul în limba latină se formează de la tema adjectivului (obţinută prin înlăturarea desinenţei de Genitiv singular), la care se adaugă sufixele:

M. F. *–ior* N. *–ius*.

MF N

carus (drag, scump) – carior (mai drag) – carius (mai drag)
fortis (puternic) – fortior (mai puternic) – fortius (mai puternic)
efficax (eficace) – efficacior (mai eficace) – efficacius (mai eficace)
segnis (lent, lânced) – segnior (mai lent) – segnius (mai lent)

	Sg.		Pl.	
	MF	N	MF	N
N. V.	carior	carius	cariorēs	cariora
G.	carioris		cariorum	
D.	cariorī		carioribus	
Ac.	cariorem	carius	cariorēs	cariora
Abl.	cariore		carioribus	

Gradul superlativ se formează de la tema adjectivului prin adăugarea sufixului – *issimus, a, um* pentru majoritatea adjectivelor, *-rimus, a, um* pentru adjective terminate la Nominativ singular în *–er* şi *–limus, a, um*, la adjective terminate la Nominativ singular în *–lis*.

carus (drag) – carissimus, a, um
sedulus (harnic) – sedulissimus, a, um
iustus (drept) – iustissimus, a, um.

Adjectivele care se termină la Nominativ singular în *–er* adaugă sufixul *–rimus, a, um* la forma de Nominativ singular:

pulcher (frumos) – pulcherrimus, a, um
niger (negru) – nigerrimus, a, um
tener (moale) – tenerrimus, a, um.

Adjectivele terminate la gradul pozitiv în *–lis* formează superlativul cu sufixul *–limus, a, um,* care se adaugă la temă:

facilis (uşor) – facillimus
difficilis (greu) – difficillimus
similis (asemănător) – simillimus
dissimilis (diferit) – dissimillimus
humilis (umil) – humillimus

gracilis (fin, zvelt) – gracillimus.

Există şi câteva adjective care formează neregulat grade de comparaţie; acestea sunt cuvinte foarte frecvente în limbă, prezentând supletivism (= radicale diferite) pentru cele trei trepte ale comparaţiei:

bonus, a, um (bun) – melior, melius - optimus, a, um.
malus, a, um (rău) – peior, peius – pessimus, a, um.
magnus, a, um (mare) – maior, maius – maximus, a, um.
parvus, a, um (mic) – minor, minus – minimus, a, um.
multus, a, um (mult) – plus, ris – plurimus, a, um.

Alte forme neregulate, obţinute prin sincopă, ale gradelor de comparaţie sunt:

diues (bogat) – ditior (mai bogat) – ditissimus (foarte, cel mai bogat)
iuuenis (tânăr) – iunior (mai tânăr) – (fără superlativ).

Unele adjective nu au formă de pozitiv, ci numai de comparativ şi de superlativ:

ulterior, ius (de dincolo) – ultimus, a, um (cel din urmă, cel mai îndepărtat)
propior, ius (mai apropiat) – proximus, a, um (cel mai apropiat)
prior, ius (cel dintâi din doi) – primus, a, um (cel dintâi dintre toţi).

Adjectivele în *–eus, -ius, -uus* prezintă neregularităţi în formarea gradelor de comparaţie, în sensul că au comparativ analitic cu adverbul *magis* şi superlativ cu adverbul *maxime*:

idoneus (potrivit) – magis idoneus – maxime idoneus
egregius (deosebit) – magis egregius – maxime egregius
conspicuus (remarcabi) – magis conspicuus – maxime conspicuus.

În evoluţia limbii latine, începând din latina târzie, adjectivul suferă acelaşi fenomen de simplificare, prin generalizarea acelor clase care adoptă declinările nominale I şi a II [a] (temele în *–a* şi *–o/e*), prin trecerea acelor adjective care se declină la declinarea a III[a] în categoria productivă a adjectivelor cu trei terminaţii: *us, a, um*:

Ex.: pauper, eris > pauper, a, um
acer, cris, e > acer, acra, acrum
tristis, e > tristus, a, um
dulcis, e > dulcius, a, um.

În limbile romanice, la formarea gradelor de comparaţie, metoda sintetică, cu ajutorul sufixelor: *-ior/ius* pentru comparativ şi *–issimus, -rimus, -limus* pentru superlativ este substituită de metoda analitică cu ajutorul adverbelor: *magis, plus* (mai, mai mult) pentru comparativ şi *maxime, forte, ualde, sane* (foarte, cel mai, în cel mai înalt grad) pentru superlativ.

În română, prefixele sau sufixele consacrate pentru superlativ sunt elemente arhaice (*stră-, prea-*) (rom. străvechi, preafericit, preaînalt) sau neologice (*-isim*) (rom. rarisim). De asemenea adjectivele latineşti supletive (de tip *bonus, a, um* sau *magnus, a, um*) sunt asimilate în aceeaşi categorie cu adjectivele regulate, cu grade de comparaţie analitice (rom. mai bun, cel mai bun; mai mare, cel mai mare).

EXERCIŢII:

1. Identificaţi şi comentaţi tendinţele morfologice în următoarele exemple:

luxuries/ luxuria
materies/ materia
glacies/ glacia
fructus/ fructi
gemitus/ gemiti
gaudium/ gaudia
folium/ folia
marmoreum templum/ templum de marmore

2. Traduceţi următoarele enunţuri:

Vitae breuis est cursus, gloriae sempiternus.
Honorum populi finis est consulatus.
Neque iussu neque uoluntate P. Scipionis tot scelera tam nefanda admissa sunt.
Est modus in rebus, sunt certi denique fines.
Strepitu armorum et clamore Germani saepe acies Romanorum perturbauerunt.

3. Traduceţi următoarele enunţuri:

O furnică era vecina unui greiere.
Furnica spunea (*dicebat*) greierului în timpul verii (Abl.): Eşti (*es*) neprevăzător (*improuidus, a, um*) şi leneş (*piger, gra, grum*). După (*post*+Ac.) puţine (*paucus, a, um*) luni natura va fi (*erit*) tristă (*maestus, a, um*).
Un prieten adevărat, pasăre rară.
Natura nu dă nimic (*nihil dat*) omului fără un mare efort.
Poeţii desfată (*delectant*) inimile oamenilor cu poezii frumoase.
Animalele din păduri sunt iuţi.

Sfaturile bătrânilor sunt folositoare.

Vorbirea latină este cunoscută (*notus, a, um*) bărbaţilor învăţaţi.

4. Să se traducă următoarele enunţuri:

Multi homines laudant tempora antiquiora.

Stultos homines laus stultiorum hominum delectat.

Animorum morbi perniciosissimi sunt.

Agricultura ars utilissima, iucundissima liberi hominis est.

Filiae matri sunt saepe simillimae, sed nonnumquam similiores patri sunt.

Nihil tam uolucre est quam maledictum.

Apud Herodotum, patrem historiae, innumerabiles fabulae sunt.

Ennius maior natu quam Plautus et Naeuius fuit.

Antiquissimis temporibus apud nos historia nihil erat aliud nisi annalium confectio.

5. Traduceţi următoarele sintagme în limba latină:

întâlnirea bătrânilor
grija mamelor
hărnicia tinerilor
sălbăticia câinilor
trecerea lunilor
răceala nopţilor
frumuseţea oraşelor

6. Să se decline următoarele sintagme:

puer egregius, sapiens adulescens, summus mons, pauper mulier, optimus miles, celere animal, audax ciuis, constans miseria, atrox scelus, urbs ingens, tristis puer, libera patria, animal ferox, dies heres, lux aeterna, nix candida, arbor uiridis, sermo serius, ratio sana, annus nouus, templum sacrum, color albus, aetas aurea.

REZOLVAREA EXERCIŢIILOR:

1. Identificaţi şi comentaţi tendinţele morfologice în următoarele exemple:

luxuries/ luxuria: În evoluţia limbii latine, declinarea a V^a va fi asimilată de declinarea I.
materies/ materia: În evoluţia limbii latine, declinarea a V^a va fi asimilată de declinarea I.
glacies/ glacia: În evoluţia limbii latine, declinarea a V^a va fi asimilată de declinarea I.
fructus/ fructi: În evoluţia limbii latine, declinarea a IV^a va fi asimilată de declinarea a II^a.
gemitus/ gemiti: În evoluţia limbii latine, declinarea a IV^a va fi asimilată de declinarea a II^a.
gaudium/ gaudia: În evoluţia limbii latine, unele substantive neutre de declinarea a II^a vor fi asimilate de substantive feminine de declinarea I.
folium/ folia: În evoluţia limbii latine, unele substantive neutre de declinarea a II^a vor fi asimilate de substantive feminine de declinarea I.
marmoreum templum/ templum de marmore: Limba latină clasică era preponderent sintetică. În evoluţia limbii latine se vor înmulţi construcţiile prepoziţionale, precum cele cu prepoziţia de + Abl.

2. Traduceţi următoarele enunţuri:

Cursul vieţii este scurt, al gloriei este etern.
Consulatul este culmea onorurilor poporului.
Nu la porunca şi nici prin voinţa lui P. Scipio au fost permise atât de multe crime, atât de îngrozitoare.
Este o măsură în lucruri, sunt, în sfârşit, anumite hotare.
Prin zgomotul armelor și prin strigăt germanii au au împrăștiat adesea rândurile romanilor.

3. Traduceţi următoarele enunţuri:

Formica vicina cicadae erat. Formica dicebat cicadae aestate: Es improuida et pigra. Post paucos menses natura maesta erit.
Verus amicus, rara auis.
Natura nihil dat hominibus sine magno labore.
Poetae corda hominum pulchris carminibus delectant.
Animalia siluarum uelocia sunt.
Consilia senum utilia sunt.
Sermo Latinus notus doctis uiris est.

4. Să se traducă următoarele enunţuri:

Mulţi oameni laudă timpurile mai vechi.
Pe oamenii proşti îi încântă lauda unor oameni mai proşti.
Bolile sufletelor sunt cele mai dăunătoare.
Agricultura este un meşteşug foarte util, cel mai plăcut al unui om liber.
Fiicele sunt adesea foarte asemănătoare mamei, dar câteodată sunt mai asemănătoare tatălui.
Nimic nu este atât de înaripat ca zvonul.
La Herodot, părintele istoriei, sunt poveşti nenumărate.
Ennius a fost mai în vârstă decât Plaut şi Naeuius.
În timpurile cele mai vechi la noi istoria nu era nimic altceva decât alcătuirea analelor.

5. Traduceţi următoarele sintagme în limba latină:

întâlnirea bătrânilor - *conuentus senum*
iubirea mamelor - *amor matrum*
hărnicia tinerilor - *industria iuuenum*
sălbăticia câinilor - *ferocitas canum*
trecerea lunilor - *cursus mensum*
stelele nopţilor - *sidera noctium*
frumuseţea oraşelor - *pulchritudo urbium.*

V. CREDINŢĂ ŞI RITUAL ÎN MENTALITATEA RELIGIOASĂ ROMANĂ

Societăţile indo-europene delimitau trei funcţii de bază prin care erau reprezentate ocupaţiile umane: funcţia preoţilor, funcţia războinicilor şi funcţia producătorilor, cărora le-au fost atribuite culori simbolice: alb, roşu şi albastru.

Credinţele romanilor erau foarte stricte, configurate potrivit unor valori tradiţionale, ataşamentului profund faţă de pământul italic şi veneraţiei quasi-religioase faţă de natura înconjurătoare. Astfel, romanii credeau în existenţa unor *numina*, adică a unor forţe supranaturale, care se manifestau oriunde în mediul înconjurător. În plus, romanii manifestau deschidere şi pentru credinţele străinilor, adaptând şi acceptând divinităţi ale altor popoare în Pantheon-ul roman (*interpretatio Romana)*. La fel ca în Grecia, cetăţile romane construiau un altar public, consacrat zeiţei Vesta, în care aveau loc ceremonii religioase. Zeii romani erau de origini diferite: etruscă, greacă, latină şi italică. Triada Capitolină, de origine etruscă, era alcătuită din zei importanţi, precum Iuppiter, Iunona şi Minerva, la care se adăugau, de la etrusci şi greci, divinităţi precum Venus, Vulcan, Mercur, Neptun, de la latini Vesta şi Ianus, de la italici Ceres şi Liber.

Mentalul colectiv al romanilor conţinea o serie de principii, care configurau chiar un fel de etnostil al acestui popor. **Ritualismul** însemna respectarea cu precizie a ritualurilor tradiţionale în fiecare cetate, în viaţa privată, precum şi în viaţa publică. **Contractualismul** însemna definirea relaţiei dintre om şi divinitate ca un schimb, *do ut des* (dau ca să îmi dai la rândul tău), iar **Antropocentrismul** aşeza în centrul universului Omul şi valorile acestuia (Cizek 1998).

Sentimentul religios presupune credinţa în viaţa după moarte, în înălţarea sufletului şi în drumul acestuia în lumea de dincolo. Romanii nu credeau însă în metempsihoză, în migraţia sufletelor sau în naşteri succesive. Popoarele Antichităţii erau mai cu seamă legate de pământ: grecii

şi romanii credeau că sufletele continuă să trăiască după moarte sub pământ, nu în cer, prin urmare pregăteau morminte asemănătoare cu o casă, în care se regăseau obiecte casnice, unelte războinice, haine şi podoabe. Ceremonialul înmormântării era deosebit de important, câtă vreme exista credinţa că sufletul din trupurile neîngropate corespunzător va rătăci şi va aduce nenorociri şi catastrofe. După trecerea la cele veşnice, sufletul omului îşi găsea fericirea dacă era acoperit cu pământ şi dacă se îndeplineau ritualurile de către persoanele apropiate care îi supravieţuiau (Fustel de Coulanges).

Pragmatismul poporului roman a determinat aşezarea în centrul Pantheon-ului a perechii de zei Iupiter-Iunona, adică zeul suprem, al luminii, al dreptăţii şi soţia sa, protectoarea căsătoriilor. Chiar în legenda de întemeiere a Romei se întâlneşte modelul împerecherii dintre Rhea Silvia, fiinţă umană şi zeul Marte, zeitatea războinică, din care vor rezulta gemenii Romulus şi Remus. Foarte importante erau zeităţile domestice: zeiţa Vesta, a focului din vatră, zeul Ianus, purtător şi al epitetului *bifrons* (cu două frunţi), protector al pragului uşii, zeii Penaţi, care se ocupau de hrană şi de provizii, precum şi zeii Lari, divinităţi ale familiei. Aceşti zei sunt prezenţi într-o mare măsură în operele literare ale scriitorilor elini şi latini, participând la acţiunea narată sau influenţând vocea lirică a poetului, de aceea se poate afirma că în viaţa cotidiană a anticilor factorul religios deţinea un rol deosebit de important. Potrivit situaţiei în care interveneau asupra oamenilor sau bunului mers al lucrurilor, zeii primeau chiar epitete, care în câteva cuvinte, prezentau cu maximă eficienţă puterea şi efectele respectivei zeităţi.

Mentalul oamenilor din vechime era influenţat şi de un dezvoltat cult al strămoşilor (*mos maiorum*) şi al morţilor, deasupra tuturor oamenilor şi a tuturor evenimentelor se plasa însă destinul, lat. *fatum*, gr. *moira*, forţă nevăzută, care determina mersul lumii.

EVALUARE

1. Care sunt valorile dominante din mentalul colectiv al romanilor?
2. Cum aţi caracteriza viziunea greco-romană asupra vieţii de după moarte?
3. Din care divinităţi este format Pantheon-ul roman?

GRAMATICĂ

PRONUMELE ÎN LIMBA LATINĂ

Pronumele a fost definit ca "o clasă lexico-gramaticală de cuvinte fără autonomie semantico-referenţială, având rolul de a reprezenta (=a evoca) în enunţ entităţi prezente implicit sau explicit în universul de discurs" (GALR 2008).

În limba latină, pronumele şi adjectivele pronominale se clasifică în următoarele categorii:

- pronume personale
- pronume reflexive
- pronume posesive
- pronume demonstrative
- pronume nedefinite
- pronume relative
- pronume interogative.

Când pronumele determină alte părţi de vorbire în cadrul grupului nominal, el va deveni adjectiv pronominal.

Pronumele personale prezintă termeni distincţi pentru persoanele I şi a II [a], singular şi plural:

	Sg.	Pl.
	eu tu	noi voi
Nom.	ego tu	nos uos
Gen.	mei tui	nostri/nostrum uestri/uestrum
Dat.	mihi tibi	nobis uobis
Ac.	me te	nos uos
Abl.	me te	nobis uobis

La persoana a III[a] singular şi plural se constată lacune, în sensul că pronumele personale sunt înlocuite prin pronume demonstrative: *is, ea, id* (anaforic); *ille, illa, illud* sau *ipse, ipsa, ipsum* sau prin forme ale pronumelui reflexiv, căruia îi lipseşte însă cazul Nominativ: G. *sui*/D. *sibi*/ Ac. *se* Abl. *se*. Din aceleaşi radicale se formează şi seria pronumelor şi a adjectivelor posesive:

1. *meus* (al meu)	*noster* (al nostru)
2. *tuus* (al tău)	*uester* (al vostru)
3. *suus* (al său)	*suus* (al lor).

La persoana a III [a] este preluat un termen cu valoare reflexivă: *suus, a, um* (al său, al lor), substituibil şi prin deictice demonstrative: *eius/eorum* (G.).

Latina clasică deţine o serie de pronume şi adjective demonstrative, clasificate potrivit unor criterii multiple: apropierea/depărtarea faţă de locutor şi persoana la care se face referire (I, a II[a] sau a III[a]); pronumele sunt următoarele: *hic, haec, hoc,* cu referire la persoana I*; iste, ista, istud*, cu referire la persoana a II[a] (proximitate) şi *ille, illa, illud* cu referire la persoana a III[a] (distanţă)**;** *idem, eadem, idem* (acelaşi) *şi ipse, ipsa, ipsum* (însuşi), de esenţă demonstrativă, exprimă identitatea, respectiv întărirea. Gramaticile limbii latine le trec în categoria pronumelor demonstrative.

Caracteristica lor generală este respectarea declinării pronominale cu desinenţă *–ius* la Genitiv şi desinenţă *-i* la Dativ, care se regăsesc şi la celelalte serii pronominale enumerate.

Acest grup va suferi transformări în totalitate, prin dispariţia ulterioară a unor termeni: *hic, is, idem*; de asemenea unele pronume se întăresc prin particule adverbiale de tip *ecce/eccum+iste*: *ecce/eccum+iste* > rom. *acest* it. *questo*, *ecce/eccum+ille* > rom. *acel* it. *quello*, *ille* > rom. *ăl*, *iste* > rom. *ăst*. Pronumele *ille* deţine un statut morfosintactic special, îndeplinind un rol gramatical multiplu: pronume/adjectiv demonstrativ, pronume personal şi, colateral, articol definit în stare incipientă. Limba latină nu prezenta articol propriu-zis, acesta a fost creat pe teritoriul limbilor neolatine (ca urmaşi ai pronumelui *ille* pentru articolul definit şi ai

numeralului cardinal *unus, a, um*, cu valenţe de pronume nedefinit, din care s-a dezvoltat ulterior articolul nedefinit).

hic, haec, hoc

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
G.	huius			horum	harum	horum
D.	huic			his		
Ac.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
V.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his		

iste, ista, istud

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
G.	istius			istorum	istarum	istorum
D.	isti			istis		
Ac.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
V.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
Abl.	isto	ista	isto	istis		

is, ea, id

	Sg.	Pl.
N.	is ea id	ei (ii) eae ea
G.	eius	eorum earum eorum
D.	ei	eis (iis) eis (iis) eis (iis)
Ac.	eum eam id	eos eas ea
V.	is ea id	ei (ii) eae ea
Abl.	eo ea eo	eis (iis) eis (iis) eis (iis)

ille, illa, illud

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
G.	illius			illorum	illlarum	illorum
D.	illi			illis		
Ac.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
V.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis		

ipse, ipsa, ipsum

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	ipse,	ipsa,	ipsum	ipsi	ipsae	ipsa
G.	ipsius			ipsorum	ipsarum	ipsorum
D.	ipsi			ipsis		
Ac.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsos	ipsas	ipsa
V.	ipse	ipsa	ipsum	ipsi	ipsae	ipsa
Abl.	ipso	ipsa	ipso	ipsis.		

idem, eadem, idem

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	idem	eadem	idem	(e)idem	eaedem	eadem
G.	eiusdem			eorundem	earundem	eorundem
D.	eidem			eisdem	eisdem	eisdem
Ac.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
V.	idem	eadem	idem	(e)idem	eaedem	eadem
Abl.	eodem	eadem	eodem	eisdem	eisdem	eisdem.

Pronumele nedefinite (după denumirea tradiţională nehotărâte) substituie persoane sau lucruri, fără a le preciza, într-un mod general. Acestea sunt:

quis, quae, quid = un oarecare, o oarecare
aliquis, aliqua, aliquid = cineva, ceva; vreunul, vreuna
quidam, quaedam, quiddam = un oarecare, o oarecare
quispiam, quaepiam, quidpiam = cineva, ceva
quisque, quaeque, quidque = fiecare
unusquisque, unaquaeque, unumquidque = fiecare
quisquam, quidquam, quicquam = cineva, ceva
quiuis, quaeuis, quiduis = oricine, orice
quilibet, quaelibet, quodlibet = oricine
quicumque, quaecumque, quodcumque = oricare
unusquisque, unumquidque = fiecare
unus, una, unum = un singur, o singură
ullus, a, um = vreunul, vreuna
nullus, a, um = niciunul, niciuna
uter, utra, utrum = unul/ una din doi
neuter, neutra, neutrum = niciunul, niciuna
uterque, utraque, utrumque = şi unul/a şi altul/a
alter, altera, alterum = celălalt/ cealaltă din doi
alius, alia, aliud = altul, alta
totus, tota, totum = întreg(ă), tot/ toată.

Pronumele negativ *nemo* (nimeni) se declină astfel:

G. neminis
D. nemini
Ac. neminem
Abl. nemine.

Pronumele negativ *nihil* (nimic) este nedeclinabil. Forma de Nominativ poate fi înlocuită la celelalte cazuri de sintagma flexibilă *nulla res* (niciun lucru) sau, în expresii precum *homo nihili* (om de nimic) sau *e nihilo nihil* (din nimic nu se naşte nimic), provenind dintr-o mai veche formă *nihilum*, *nihil* devine declinabil.

Pronumele relative şi interogative prezintă similtudini până la identificarea totală între cei doi termeni, singura diferenţă constituind-o forma de Nominativ singular: *qui, quae, quod* (care) şi *quis, quis, quid* (cine? ce?).

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
G.	cuius			quorum	quarum	quorum
D.	cui			quibus		
Ac.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
V.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus.		

Se întâlnesc şi alte pronume relative: *qualis, e* (ce fel de)*, quantus, a, um* (cât, ă)*, quantulus, a, um* (cât de mic, cât de puţin), *talis, e* (de acest fel, de asemenea fel)*, tantus, a, um* (atât)*, tantulus, a, um* (atât de mic, atât de puţin)*, quot* (cât)*, tot* (atât) (forme nedeclinabile).

Pronumele interogative

	Sg.			Pl.		
	M	F	N	M	F	N
N.	quis	quis	quid	qui	quae	quae
G.	cuius			quorum	quarum	quorum
D.	cui			quibus		
Ac.	quem	quam	quid	quos	quas	quae
V.	quis	quis	quid	qui	quae	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus		

Există o serie de alte pronume interogative, primare sau formate cu particule:

quisnam, quaenam, quidnam? = cine oare? ce oare?
ecquis, ecqua, ecquid? = oare cine?
numquis, numqua, numquid/numquod? = oare cineva? oare ceva?
cuius, cuia, cuium? = al cui?
cuias, cuiatis? = din ce ţară?
qualis, quale? = ce fel?
quantus, quanta, quantum? = cât, ă?
quotus, quota, quotum? = al câtelea? a câta?

EXERCIŢII:

1. Traduceţi următoarele enunţuri:

Omnia mea mecum porto.
Patria communis est parens omnium nostrum.
Tui memores semper sumus.
Deus nos amat ut pater amat suos pueros.
Veniam tecum in urbem et in hortos publicos, forum et nostros magistros uisitabimus.
Est bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu exsistit, excelsius magisque derectum his, quae nobis nota sunt, cornibus.
Quid est somnus nisi gelidae mortis imago?

2. Să se traducă următoarele enunţuri:

Noi suntem tineri, voi sunteţi bătrâni.
Pe mine m-a văzut primul.
Ţie îţi dau florile.
Care dintre voi vrea această funcţie?
Nimeni dintre noi nu poate răspunde.
Această poezie îmi place, acea poezie îmi displace.
Voi înşivă veţi căuta adevărul.
Le-am văzut pe ele însele.
L-am criticat pe acest elev al meu, l-am premiat pe acest elev al tău.

REZOLVAREA EXERCIŢIILOR:

1. Traduceţi următoarele enunţuri:

Port cu mine toate lucrurile mele.
Patria este părintele comun al nostru, al tuturor.
Ne amintim de tine întotdeauna.
Dumnezeu ne iubeşte precum tatăl îşi iubeşte copiii.
Voi veni cu tine în oraş şi în grădinile publice, vom vizita forul şi pe profesorii noştri.
Există un bou, în aparenţă ca un cerb, din a cărui frunte, la mijloc, se ridică între urechi un singur corn, mai înălţat şi mai drept decât coarnele care ne sunt cunoscute nouă.
Ce este somnul altceva decât imaginea îngheţatei morţi?

2. Să se traducă următoarele enunţuri:

Nos iuuenes sumus, uos senes estis.
Me primum uidit.
Tibi flores do.
Quis uestrum hoc officium uult?
Nemo nostrum respondere potest.
Hoc carmen mihi placet, illud carmen mihi displicet.
Vos ipsi ueritatem quaeretis.
Eas ipsas uidi.
Vituperaui hoc discipulum, praemium dedi isto discipulo.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

VI. CALENDARUL ROMAN

Numele anilor şi al zilelor, calendarul şi diviziunile sale sunt folosite în zilele noastre, însă prea adesea sunt uitate sau ignorate originile antice ale acestor denumiri. În lumea politeistă a Antichității, zeitățile romane primeau influenţe variate: latină, etruscă, sabină, mediteraneană.

Chiar substantivul *calendar*, de origine latină, porneşte de la o realitate religioasă: calendarul era alcătuit de preoţi prin stabilirea succesiunii sărbătorilor religioase, iar la începutul fiecărei luni, la Roma, Pontifex Maximus striga sărbătorile care urmau să aibă loc în luna respectivă, această strigare purtând numele *calatio* în limba latină (de la verbul *calare* = a chema, a convoca) şi aflându-se la baza termenului modern. Calendarul roman a fost restructurat de către etrusci; numele lunilor anului, care proveneau de la nume de zei, arată influenţa sabină, etruscă şi latină; zeul Ianus va da denumirea ianuarie, zeul de origine sabină Februus va da februarie, zeul Marte supraveghează începutul primăverii, zeul etrusc Aprilis va da numele aprilie, Maius, de origine latină, va da numele lunii mai. Numele lunii iunie provine de la zeiţa Iunona, în cultivarea acesteia amestecându-se elemente latine, etrusce şi mediteraneene. Sărbătorile rituale, ceremoniile şi ospeţele religioase erau oficiate de către preoţi : *Pontifex Maximus* (< lat. *pons* = punte, pod), flamini (< lat. *flamen*, înrudit cu indianul *brahman*), fecioarele vestale, care păzeau focul sacru, augurii, care luau auspiciile în evenimente importante.

În fiecare lună erau trei date fixe: Kalendele (în prima zi a lunii), de aici expresia *La calendele greceşti* (lat. *Ad Graecas Kalendas)*, tradusă ca "niciodată", Idele (lat. *Idus, uum)*, care cădeau în unele luni în data de 13, în alte luni în data de 15, Nonele (lat. *Nonae, arum*), care erau în unele luni în data de 5, în alte luni în data de 7.

Diviziunile zilei (lat. *dies, ei*) şi ale nopţii (lat. *nox, ctis*) sunt: dimineaţa (lat. *mane*), amiaza (lat. *meridies, ei),* înaintea amiezei şi după

amiază: *ante meridiem* şi *post meridiem*, iar apusul de soare se numea *suprema*. Noaptea era împărţită în patru vigilii (lat. *uigiliae*), miezul nopţii situându-se între vigilia a doua şi vigilia a treia.

Lunile anului în Antichitate erau diferite de cele din epoca modernă: astfel, anul începea la data de 1 martie, astfel explicându-se denumirea unor luni precum *September* (din numeralul latin *septem*), *October* (din numeralul latin *octo*), *Nouember* (din numeralul latin *nouem*), *December* (din numeralul latinesc *decem*). Este îndeobşte cunoscută reforma calendarului, pe care o întreprinde Caius Iulius Caesar, după calculele astronomului Sosigenes, în anul 45 *a. Chr.*, intercalând din 4 în 4 ani, după 23 februarie, o zi, astfel încât ziua de 24 februarie purta denumirea: *ante diem sextum Calendas Martias*, iar ziua intercalată era: *ante diem bis sextum Calendas Martias*, ceea ce explică titulatura de an bisect lat. *annus bis sextus* sau *bis sextilis*, păstrată până în ziua de astăzi.

Lunile iulie şi august au fost denumite după mari conducători ai poporului roman: C. Iulius Caesar şi Augustus.

Se organizau în fiecare cetate ceremonii în onoarea zeilor, de asemenea fiecare cetate îşi sărbătorea ziua de naştere (*dies natalis)* prin sacrificii şi procesiuni în care se recitau versuri cu conţinut sacru sau se dansau dansuri rituale; se ştie preocuparea intensă a romanilor pentru spectacole, astfel încât, în ziua când se ţineau reprezentaţii de teatru, în respectiva cetate nu puteau avea loc alte activităţi, suspendându-se şi orice muncă, pentru a li se lăsa cetăţenilor timp de a reflecta la faptele înfăţişate (lat. *feriae, arum*). În cinstea zeilor se îndeplineau multe ritualuri: oracole, cărţi Sibylline, formându-se chiar caste religioase, sodaliţii ca *Arvales Fratres* sau *Fetiales*. Se organizau şi jocuri în cinstea zeităţilor - *ludi Romani* pentru Iuppiter, *ludi florales* pentru Flora, *ludi Apollinares* pentru Apollo, *ludi plebei*, *ludi ceriales*.

Colosseum-ul a fost construit în timpul domniei Împăratului Vespasian, fiind terminat de fiul său, Titus şi dat în folosinţă în anul 80 *p. Chr.* Însuşi cuvântul Colosseum provine de la statuia colosală a lui Nero (Colossus) din apropiere.

De asemenea se organizau la Roma, din patru în patru ani, ceremonii de purificare, în cadrul cărora avea loc cunoscutul sacrificiu al suovetauriilor: un porc (lat. *sus*), o oaie (lat. *ouis*) şi un taur (lat. *taurus*) erau purtate în rugăciuni în jurul adunării pentru a fi sacrificate în folosul cetăţenilor.

EVALUARE

1. Care este originea substantivului "calendar"?
2. Care erau zilele fixe ale calendarului roman?
3. Care erau lunile anului în Antichitate?
4. Care sunt ceremoniile religioase organizate în cetăţile antice?

GRAMATICĂ

VERBUL ÎN LIMBA LATINĂ

În limba latină, verbul este partea de vorbire care exprimă o acţiune (proces, stare sau existenţă). Din punct de vedere formal, este flexibil şi se conjugă.

Există patru conjugări în limba latină:

Conjugarea I: *impero,āre, aui, atum* (a porunci).
Conjugarea a II-a: *exerceo,ēre, exercui, exercitum* (a executa).
Conjugarea a III-a:
- tipul în consoană: *scribo, ĕre, scripsi, scriptum*(a scrie).
- tipul în – *ĭ*: *facio, facĕre, feci, factum* (a face).

Conjugarea a IV-a: *scio, scīre, sciui, scitum* (a şti).

Flexiunea verbului cunoaşte următoarele categorii semantico-morfologice: diateză, persoană, număr, mod, timp, aspect.

Domeniul aspectual este împărţit în sfera de *Infectum* şi sfera de *Perfectum.*

INFECTUM (nedefinit)	***PERFECTUM (definit)***
Prezent-Imperfect-Viitor	***Perfect-M.m.c.p.-Viitor II***

Tema de *Infectum* arată că acţiunea este pe cale de a se realiza, iar tema de *Perfectum* sugerează că acţiunea s-a încheiat.

Diateza arată raportul dintre acţiune şi cine o îndeplineşte (agent).

În limba latină există trei diateze: diateza activă, diateza medie şi diateza pasivă. Diateza activă foloseşte seria de desinenţe verbale active, în timp ce diateza medie şi cea pasivă folosesc seria de desinenţe medio-pasive.

Diateza activă indică un fapt, o acţiune, o stare. Agentul este cel care îndeplineşte acţiunea sau trăieşte starea.

Diateza medie exprimă intensa implicare a subiectului în acţiune (cf. verbele denumite în gramatica tradiţională „deponente", în gramaticile mai noi „mediale", care se formează cu desinenţe medio-pasive, dar se traduc, pe cât posibil, reflexiv sau activ).

Pot fi mediale următoarele categorii de verbe:

- verbe de existenţă: *nascor, i* (a se naşte)*; morior, i* (a muri)*; patior, i* (a suferi).

- verbe de procese mentale, intelective: *reor, i* (a socoti)*; arbitror, ari* (a considera)*; assentior, i* (a aproba)*; metior, iri* (a măsura)*; opinor, ari* (a crede)*; obliuiscor, i* (a uita)*; loquor, i* (a vorbi)*; for, ari* (a vorbi)*; amplector, i* (a îmbrăţişa)*; osculor, ari* (a săruta).

Diateza pasivă arată că acţiunea este suportată de pacient, nu realizată de agent.

Limba latină dispune de următoarele categorii gramaticale verbale: trei moduri personale: indicativ, conjunctiv, imperativ, cinci moduri nepersonale: infinitiv, gerunziu, gerundiv, participiu, supin, şase timpuri: prezent, imperfect, viitor, perfect, mai mult ca perfect, viitor anterior (II), trei persoane şi două numere.

Modurile nepersonale se împart în: substantive verbale: infinitiv, gerunziu şi supin şi adjective verbale: participiu şi gerundiv.

Modurile verbale personale folosesc desinenţe personale, în vreme ce modurile verbale nepersonale nu le utilizează.

Modul indicativ este modul realităţii obiective în limba latină. Modul imperativ, ca mod al interpelării, exprimă ordine sau interdicţii. Modul conjunctiv redă tendinte variate: voinţă, dorinţă, posibilitate etc., caracterizând acţiunea ca posibilă, aşteptată şi dorită.

Modurile verbale nepersonale ţin atât de nume, cât şi de verb, în sensul că prezintă atât categorii gramaticale nominale: declinare, gen, număr, caz, cât şi categorii gramaticale verbale: aspect, mod, timp, fiind formate de la radicale verbale.

Modul infinitiv are paradigmă completă pentru cele trei sfere temporale: prezent, perfect şi viitor, la diateza activă şi la diateza pasivă.

deleo, ere, eui, etum = a distruge	Pasiv
Prezent: *delere*	*deleri*
Viitor: *deleturum, am, um esse*	*deletum iri*
Perfect: *deleuisse*	*deletum esse.*

Participiul prezent se construieşte cu sufixul *-nt*; având valori aspectuale, acesta exprimă o acţiune în desfăşurarea ei putând deveni substantiv prin substantivare: *adulescens, ntis* (tânăr)*; sapiens, ntis* (înţelept)*; absens, ntis* (absent).

Gerunziul şi gerundivul se construiesc cu sufixul *–nd*, fiind substantiv, respectiv adjectiv verbal declinabil după declinările I şi a II [a]:

G. *faciendi* (de a face)	*faciendus, a, um* (care trebuie
D. *faciendo* (spre a face)	făcut)
Ac. *ad faciendum* (pentru a face)	
Abl. *faciendo* (făcând)	

Participiul viitor şi gerundivul alcătuiesc construcţiile perifrastice, care exprimă ideea de intenţie (activă) şi ideea de necesitate (pasivă):

Epistulas doctas scripturi sunt (Ei urmează să scrie/ intenţionează să scrie scrisori erudite).

Virtus colenda est (Virtutea trebuie cultivată).

Oratores miserunt pacis petendae causa (Ei au trimis soli pentru a cere pacea).

Un alt adjectiv verbal în limba latină este participiul perfect pasiv, care se construieşte cu sufixul *–to*, care desemnează înzestrarea cu anumite calităţi, dacă este ataşat la teme nominale: *barbatus* (purtător de barbă)*, cornutus* (purtător de coarne)*, hastatus* (purtător de lance)*, auritus* (aurit).

Acesta intră în componenţa unor moduri şi timpuri compuse, precum şi a diatezei medio-pasive.

Supinul este un substantiv verbal creat cu sufixul *–teu/tu*, care se declină la Dativ, Acuzativ, Ablativ.

D. *deletui*
Ac. *deletum*
Abl. *deletu*.

Supinul se utilizează după verbe de mişcare: *perditum ire* (a merge la pierzare)*, nuptum dare* (a da în căsătorie)*,* după adjective*: aqua iucunda potui* (apă bună de băut)*, lepidus memoratui* (plăcut de adus aminte)*, facilis diuisui* (uşor de împărţit)*.*

Verbul „a fi" (*sum, esse, fui*) este neregulat în limba latină:

SUM, ESSE, FUI = a fi

Indicativ prezent		Indicativ imperfect	
1. sum	sumus	1. eram	eramus
2. es	estis	2. eras	eratis
3. est	sunt	3. erat	erant

Indicativ viitor I		Indicativ perfect	
1. ero	erimus	1. fui	fuimus
2. eris	eritis	2. fuisti	fuistis
3. erit	erunt	3. fuit	fuerunt

Indicativ m.m.c.p.		Viitor II	
1. fueram	fueramus	1. fuero	fuerimus
2. fueras	fueratis	2. fueris	fueritis
3. fuerat	fuerant	3. fuerit	fuerint

Conjunctiv prezent		Conjunctiv imperfect	
1. sim	simus	1. essem	essemus
2. sis	sitis	2. esses	essetis
3. sit	sint	3. esset	essent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv m.m.c.p.	
1. fuerim	fuerimus	1. fuissem	fuissemus
2. fueris	fueritis	2. fuisses	fuissetis
3. fuerit	fuerint	3. fuisset	fuissent

Imperativ prezent		Imperativ viitor	
		Sg.	Pl.
Sg.	Pl.	Pers. a 2[a]: esto!	estote!
Pers. a 2[a]: es!	este!	Pers. a 3[a]: esto!	sunto!

Infinitiv prezent esse
Infinitiv viitor futurum, am, um esse
futuros, futuras, futura esse
Infinitiv perfect fuisse
Participiu viitor futurus, a, um.

În limba latină, verbul *sum, esse, fui* cunoaşte o seamă de compuşi:

adsum, adesse, adfui = a fi de faţă, a fi prezent, a fi alături
absum, abesse, afui = a fi departe
desum, deesse, defui = a fi lipsă
insum, inesse, infui = a fi înăuntru
intersum, interesse, interfui = a fi la mijloc
obsum, obesse, obfui = a fi împotrivă
possum, posse, potui = a putea
praesum, praeesse, praefui = a fi mai presus
prosum, prodesse, profui = a fi de folos
subsum, subesse, subfui = a fi sub
supersum, superesse, superfui = a fi deasupra

În continuare sunt prezentate paradigmele verbelor regulate care aparţin celor patru conjugări latine, la diateza activă.

Conjugarea I cuprinde verbe cu tema terminată în *-ā*: *paro, āre* „a pregăti”, *amo, āre* „a iubi”, *impero, āre* „a porunci”.

impero, āre, aui, atum

Indicativ prezent		Indicativ viitor	
1. impero	imperamus	1. imperabo	imperabimus
2. imperas	imperatis	2. imperabis	imperabitis
3. imperat	imperant	3. imperabit	imperabunt

Indicativ imperfect		Indicativ perfect	
1. imperabam	imperabamus	1. imperaui	imperauimus
2. imperabas	imperabatis	2. imperauisti	imperauistis
3. imperabat	imperabant	3. imperauit	imperauerunt.

Indicativ viitor II

1. imperauero	imperauerimus
2. imperaueris	imperaueritis
3. imperauerit	imperauerint

Indicativ mai mult ca perfect

1. imperaueram	imperaueramus
2. imperaueras	imperaueratis
3. imperauerat	imperauerant

Conjunctiv prezent

1. imperem	imperemus
2. imperes	imperetis
3. imperet	imperent

Conjunctiv imperfect

1. imperarem	imperaremus
2. imperares	imperaretis
3. imperaret	imperarent

Conjunctiv perfect

1. imperauerim	imperauerimus
2. imperaueris	imperaueritis
3. imperauerit	imperauerint

Conjunctiv mai mult ca perfect

1. imperauissem	imperauissemus
2. imperauisses	imperauissetis
3. imperauisset	imperauissent

Imperativ

Prezent persoana a II[a] sg. impera!
persoana a II[a] pl. imperate!

Viitor: persoana a II[a] singular: imperato!
persoana a III[a] sg. imperato!
persoana a II[a] pl. imperatote!
persoana a III[a] pl. imperanto!

Infinitiv		Participiu	
Prezent	imperare	Prezent	imperans, ntis
Viitor	imperaturum esse	Viitor	imperaturus, a, um
Perfect	imperauisse	Perfect	imperatus, a, um

Gerunziu: Genitiv: imperandi, Dativ: imperando, Acuzativ: ad imperandum, Ablativ: imperando
Supin: imperatum.

Conjugarea a II-a cuprinde verbe cu tema terminată în *–ē*: *uideo*, *uidēre* „a vedea”, *moneo, –ēre* „a îndemna”, *exerceo, –ēre* „a executa, a lucra fără odihnă”.

exerceo, –ēre, cui, citum.

Indicativ prezent		Indicativ viitor	
Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
1. exerceo	exercemus	1. exercebo	exercebimus
2. exerces	exercetis	2. exercebis	exercebitis
3. exercet	exercent	3. exercebit	exercebunt

Indicativ imperfect		Indicativ perfect	
1. exercebam	exercebamus	1. exercui	exercuimus
2. exercebas	exercebatis	2. exercuisti	exercuistis
3. exercebat	exercebant	3. exercuit	exercuerunt

Viitor II		Indicativ m.m.c.p.	
1. exercuero	exercuerimus	1. exercueram	exercueramus
2. exercueris	exercueritis	2. exercueras	exercueratis
3. exercuerit	exercuerint	3. exercuerat	exercuerant

Conjunctiv prezent		Conjunctiv imperfect	
1. exerceam	exerceamus	1. exercerem	exerceremus
2. exerceas	exerceatis	2. exerceres	exerceretis
3. exerceat	exerceant	3. exerceret	exercerent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv mai mult ca perfect	
1. exercuerim	exercuerimus	1. exercuissem	exercuissemus
2. exercueris	exercueritis	2. exercuisses	exercuissetis
3. exercuerit	exercuerint	3. exercuisset	exercuissent

Imperativ

Prezent persoana a II[a] sg. exerce!
persoana a II[a] pl. exercete!

Viitor: persoana a II[a] singular: exerceto!
persoana a III[a] sg. exerceto!
persoana a II[a] pl. exercetote!
persoana a III[a] pl. exercento!

Infinitiv prezent exercere	Participiu prezent exercens, ntis.
Viitor exerciturum esse	viitor exerciturus, a, um
Perfect exercuisse	perfect exercitus, a, um

Gerunziu: Genitiv: exercendi, Dativ: exercendo, Acuzativ: ad exercendum, Ablativ: exercendo
Supin exercitum.

Conjugarea a III-a cuprinde verbe cu tema terminată în *-ĕ*, având rădăcina:

-în consoană: *scribo, -ĕre* „a scrie”.

-amplificată cu – *ĭ*: *facĭo, -ĕre* „a face”, *cupĭo, -ĕre* „a dori”.

scribo, -ĕre, scripsi, scriptum

Indicativ prezent

1. scribo	scribimus
2. scribis	scribitis
3. scribit	scribunt

Indicativ viitor

1. scribam	scribemus
2. scribes	scribetis
3. scribet	scribent

Indicativ imperfect

1. scribebam	scribebamus
2. scribebas	scribebatis
3. scribebat	scribebant

Indicativ perfect

1. scripsi	scripsimus
2. scripsisti	scripsistis
3. scripsit	scripserunt

Indicativ viitor II

1. scripsero	scripserimus
2. scripseris	scripseritis
3. scripserit	scripserint

Indicativ mai mult ca perfect

1. scripseram	scripseramus
2. scripseras	scripseratis
3. scripserat	scripserant

Conjunctiv prezent

1. scribam	scribamus
2. scribas	scribatis
3. scribat	scribant

Conjunctiv imperfect

1. scriberem	scriberemus
2. scriberes	scriberetis
3. scriberet	scriberent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv mai mult ca perfect	
1.scripserim	scripserimus	1. scripsissem	scripsissemus
2. scripseris	scripseritis	2. scripsisses	scripsissetis
3. scripserit	scripserint	3. scripsisset	scripsissent

Imperativ prezent	Imperativ viitor
Pers. a II[a] sg. scribe!	Pers. a II[a] sg.: scribito
Pers. a II[a] pl.: scribite!	Pers. a III[a] sg.: scribito!
	Pers. a II[a] pl.: scribitote!
	Pers. a III[a] pl.: scribunto!

Infinitiv prezent	scribere	Participiu prezent	scribens, ntis
Viitor	scripturum esse	viitor	scripturus, a, um
Perfect	scripsisse	trecut	scriptus, a, um

Gerunziu: Genitiv: scribendi, Dativ: scribendo, Acuzativ: ad scribendum, Ablativ: scribendo
Supin scriptum.

facĭo, -ĕre, fēci, factum

Indicativ prezent		Indicativ viitor	
1. facio	facimus	1. faciam	faciemus
2. facis	facitis	2. facies	facietis
3. facit	faciunt	3. faciet	facient

Indicativ imperfect		Indicativ perfect	
1. faciebam	faciebamus	1. feci	fecimus
2. faciebas	faciebatis	2. fecisti	fecistis
3. faciebat	faciebant	3. fecit	fecerunt

Indicativ viitor II

1. fecero	fecerimus
2. feceris	feceritis
3. fecerit	fecerint

Indicativ mai mult ca perfect

1. feceram	feceramus
2. feceras	feceratis
3. fecerat	fecerant

Conjunctiv prezent

1. faciam	faciamus
2. facias	faciatis
3. faciat	faciant

Conjunctiv imperfect

1. facerem	faceremus
2. faceres	faceretis
3. faceret	facerent

Conjunctiv perfect

1. fecerim	fecerimus
2. feceris	feceritis
3. fecerit	fecerint

Conjunctiv mai mult ca perfect

1. fecissem	fecissemus
2. fecisses	fecissetis
3. fecisset	fecissent

Imperativ prezent

Pers. a II[a] sg. fac!
Pers. a II[a] pl.: facite!

Imperativ viitor

Pers. a II[a] sg.: facito
Pers. a III[a] sg.: facito!
Pers. a II[a] pl.: facitote!
Pers. a III[a] pl.: faciunto!

Infinitiv prezent	facere	Participiu prezent	faciens, ntis
Viitor	facturum esse	viitor	facturus, a, um
Perfect	fecisse	trecut	factus, a, um

Gerunziu Genitiv: faciendi, Dativ: faciendo, Acuzativ: ad faciendum, Ablativ: faciendo
Supin factum.

Conjugarea a IV-a cuprinde verbe terminate în *-ī*: *audio, īre* „a auzi”, *scio, īre* „a şti” , *sitio, īre* „a-i fi sete”.

scio, īre, iui, itum

Indicativ prezent		Indicativ viitor	
1. scio	scimus	1. sciam	sciemus
2. scis	scitis	2. scies	scietis
3. scit	sciunt	3. sciet	scient
Indicativ imperfect		**Indicativ perfect**	
1. sciebam	sciebamus	1. sciui	sciuimus
2. sciebas	sciebatis	2. sciuisti	sciuistis
3. sciebat	sciebant	3. sciuit	sciuerunt
Indicativ viitor II		**Indicativ mai mult ca perfect**	
1. sciuero	sciuerimus	1. sciueram	sciueramus
2. sciueris	sciueritis	2. sciueras	sciueratis
3. sciuerit	sciuerint	3. sciuerat	sciuerant
Conjunctiv prezent		**Conjunctiv imperfect**	
1. sciam	sciamus	1. scirem	sciremus
2. scias	sciatis	2. scires	sciretis
3. sciat	sciant	3. sciret	scirent
Conjunctiv perfect		**Conjunctiv mai mult ca perfect**	
1. sciuerim	sciuerimus	1. sciueram	sciueramus
2. sciueris	sciueritis	2. sciueras	sciueratis
3. sciuerit	sciuerint	3. sciuerat	sciuerant

Imperativ prezent	Imperativ viitor
pers. a. II[a] sg. sci!	pers. a II[a] sg. scito!
pers. a II[a] pl. scite!	pers. a II[a] sg. scito!
	pers. a II[a] pl. scitote!
	pers. a III[a] pl. sciunto!

Infinitiv prezent scire	Participiu prezent sciens, ntis
viitor sciturum esse	viitor sciturus, a, um.
perfect sciuisse	perfect scitus, a, um

Gerunziu: Genitiv: sciendi, Dativ: sciendo, Acuzativ: ad sciendum, Ablativ: sciendo
Supin scitum.

Limba latină dispune de verbe deponente, denumite mai recent ca mediale, pe care le-am anticipat în prezentarea diatezelor, adică acele verbe cu formă pasivă şi înţeles activ, care arată o participare mai intensă a subiectului la acţiune, traducându-se în limbile moderne ca verbe reflexive sau ca verbe active:

- conjugarea I: *imitor, imitari, imitatus sum* „a imita”.
- conjugarea a II-a: *fateor, fateri, fassus sum* „a mărturisi”.
- conjugarea a III-a: *loquor, loqui, locutus sum* „a vorbi”.
- conjugarea a IV-a: *ordior, ordiri, orsus sum* „a începe”.

O serie de şase verbe latine sunt verbe semideponente, adică verbe care formează modurile şi timpurile de la tema prezentului cu desinenţe active, în timp ce timpurile formate de la tema perfectului se formează după modelul verbelor mediale. Lista acestor verbe este următoarea:

audeo, ēre, ausus sum = a îndrăzni
gaudeo, ēre, gauisus sum = a se bucura
soleo, ēre, solitus sum = a obişnui

fido, ĕre, fisus sum = a se încrede
confido, ĕre, confisus sum = a se încrede
diffido, ĕre, diffisus sum = a nu se încrede.

Verbele anomale sunt verbele care nu deţin o paradigmă previzibilă de conjugare, spre exemplu:

sum, esse, fui „a fi”
uolo, uelle, uolui „a vrea”
nolo, nolle, nolui „a nu vrea”
malo, malle, malui „a prefera”
eo, ire, iui itum „a merge”
fero, ferre, tuli, latum „a purta”
verba dicendi: *ait, inquam, inquit* „el spune, eu spun, el zice”.

Pentru a opri tendința de a reduce acest gen de verbe anomale, limba latină apelează la derivare sau compunere din care rezultă creaţii lexicale mai rezistente: *possum, posse, potui* (a putea); *differo, -ferre* (a răspândi).

VOLO, VELLE, VOLUI = a vrea

Indicativ prezent		Indicativ imperfect	
1. uolo	uolumus	1.uolebam	uolebamus
2. uis	uultis	2. uolebas	uolebatis
3. uult	uolunt	3. uolebat	uolebant

Indicativ viitor I		Indicativ perfect	
1. uolam	uolemus	1. uolui	uoluimus
2. uoles	uoletis	2. uoluisti	uoluistis
3. uolet	uolent	3. uoluit	uoluerunt

Indicativ mai mult ca perfect		Indicativ viitor II	
1. uolueram	uolueramus	1. uoluero	uoluerimus
2. uolueras	uolueratis	2. uolueris	uolueritis
3. uoluerat	uoluerant	3. uoluerit	uoluerint

Conjunctiv prezent		Conjunctiv imperfect	
1. uelim	uelimus	1. uellem	uellemus
2. uelis	uelitis	2. uelles	uelletis
3. uelit	uelint	3. uellet	uellent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv mai mult ca perfect	
1. uoluerim	uoluerimus	1. uoluissem	uoluissemus
2. uolueris	uolueritis	2. uoluisses	uoluissetis
3. uoluerit	uoluerint	3. uoluisset	uoluissent

Infinitiv prezent uelle
perfect uoluisse

Participiu prezent uolens, ntis.

NOLO, NOLLE, NOLUI = a nu vrea

Indicativ prezent		Indicativ imperfect	
1. nolo	nolumus	1. nolebam	nolebamus
2. non uis	non uultis	2. nolebas	nolebatis
3. non uult	nolunt	3. nolebat	nolebant

Indicativ viitor I		Indicativ perfect	
1. nolam	nolemus	1. nolui	noluimus
2. noles	noletis	2. noluisti	noluistis
3. nolet	nolent	3. noluit	noluerunt

Indicativ mai mult ca perfect		Indicativ viitor II	
1. nolueram	nolueramus	1. noluero	noluerimus
2. nolueras	nolueratis	2. nolueris	nolueritis
3. noluerat	noluerant	3. noluerit	noluerint

Conjunctiv prezent		Conjunctiv imperfect	
1. nolim	nolimus	1. nollem	nollemus
2. nolis	nolitis	2. nolles	nolletis
3. nolit	nolint	3. nollet	nollent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv mai mult ca perfect	
1. noluerim	noluerimus	1. noluissem	noluissemus
2. nolueris	nolueritis	2. noluisses	noluissetis
3. noluerit	noluerint	3. noluisset	noluissent

Imperativ prezent pers. a 2ª sg. noli!
pers. a 2ª pl. nolite!

Imperativ viitor pers. a 2ª sg. nolito! pers. a 2ª pl. nolitote!
pers. a 2ª pl. nolito! pers. a 3ª pl. nolunto!

Infinitiv prezent nolle Participiu prezent
perfect noluisse nolens, ntis.

MALO, MALLE, MALUI = a prefera

Indicativ prezent

1. malo	malumus
2. mauis	mauultis
3. mauult	malunt

Indicativ imperfect

1. malebam	malebamus
2. malebas	malebatis
3. malebat	malebant

Indicativ viitor I

1. malam	malemus
2. males	maletis
3. malet	malent

Indicativ perfect

1. malui	maluimus
2. maluisti	maluistis
3. maluit	maluerunt

Indicativ mai mult ca perfect

1. malueram	malueramus
2. malueras	malueratis
3. maluerat	maluerant

Indicativ viitor II

1. maluero	maluerimus
2. malueris	malueritis
3. maluerit	maluerint

Conjunctiv prezent

1. malim	malimus
2. malis	malitis
3. malit	malint

Conjunctiv imperfect

1. mallem	mallemus
2. malles	malletis
3. mallet	mallent.

Conjunctiv perfect

1. maluerim	maluerimus
2. malueris	malueritis
3. malerit	maluerint

Conjunctiv mai mult ca perfect

1. maluissem	maluissemus
2. maluisses	maluissetis
3. maluisset	maluissent

Infinitiv prezent malle
perfect maluisse

EO, IRE, IVI, ITUM = a merge

Indicativ prezent		Indicativ imperfect	
1. eo	imus	1. ibam	ibamus
2. is	itis	2. ibas	ibatis
3. it	eunt	3. ibat	ibant

Indicativ viitor		Indicativ perfect	
1. ibo	ibimus	1. iui	iuimus
2. ibis	ibitis	2. iuisti	iuistis
3. ibit	ibunt	2. iuit	iuerunt

Indicativ mai mult ca perfect		Indicativ viitor II	
1. iueram	iueramus	1. iuero	iuerimus
2. iueras	iueratis	2. iueris	iueritis
3. iuerat	iuerant	3. iuerit	iuerint

Conjunctiv prezent		Conjunctiv imperfect	
1. eam	eamus	1. irem	iremus
2. eas	eatis	2. ires	iretis
3. eat	eant	3. iret	irent

Conjunctiv perfect		Conjunctiv mai mult ca perfect	
1. iuerim	iuerimus	1. iuissem	iuissemus
2. iueris	iueritis	2. iuisses	iuissetis
3. iuerit	iuerint	3. iuisset	iuissent

Imperativ prezent

pers. a 2ª sg. i!

pers. a 2ª pl. ite!

Imperativ viitor

pers. a 2ª sg. ito! pers. a 2ª pl. itote!

pers. a 3ª sg. ito! pers. a 3ª pl. eunto!

Infinitiv prezent ire Participiu prezent iens, euntis

viitor iturum esse viitor iturus, a, um

perfect iuisse perfect itus, a, um

Gerunziu: Genitiv: eundi, Dativ: eundo, Acuzativ: ad eundum, Ablativ: eundo

Supin itum

Verbul latinesc *eo, ire, iui, itum* (a merge) are următorii compuşi:

abeo, ire, ii, itum = a fi departe, a lipsi

adeo, ire, ii, itum = a se apropia, a se îndrepta spre

circumeo, ire, ii, itum = a merge de jur-împrejur

exeo, ire, ii, itum = a ieşi

ineo, ire, ii, itum = a intra

intereo, ire, ii, itum = a dispărea, a muri

obeo, ire, ii, itum = a dispărea, a pieri, a muri

pereo, ire, ii, itum = a pieri, a muri

praetereo, ire, ii, teritum = a omite, a trece cu vederea

redeo, ire, ii, itum = a se întoarce

transeo, ire, ii, itum = a trece.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

VII. MAGISTRATURILE ROMANE ŞI ÎNDATORIRILE ACESTORA

În cadrul instituţiilor romane, magistraturile reprezintă funcţii de conducere, titulatura lor suferind o interesantă evoluţie semantică, între Antichitate şi limbile moderne. Dacă în limba latină substantivul *magistratus* desemna funcţia la nivel politic şi administrativ, în limbile moderne cuvântul se va specializa, fiind un termen din limbajul juridic.

În limba latină, cuvântul *magistratus*, având la bază adverbul la comparativ *magis* (mai mult), denumea şi funcţia şi persoana care o îndeplinea, şi magistratura şi magistratul, specialiştii afirmând chiar că persoana „se lipea de funcţia asumată" (Cizek 2002). Atributele intrinseci ale magistraturilor sunt *potestas* (puterea legală), în posesia tuturor magistraţilor şi *imperium* (ca apanaj al consulilor, pretorilor şi dictatorilor). *Imperium* însemna o putere superioară, care presupunea prerogative militare, convocarea senatului şi comiţiilor, adoptarea unor sentinţe judiciare.

Magistraturile beneficiau de o serie de trăsături comune: colegialitatea[1], anualitatea[2], lipsa unui salariu fix şi regulat (doar anumite activităţi erau remunerate), distribuirea atribuţiilor, deţinerea de *potestas*, luarea auspiciilor, limitarea puterii.

Etapele pentru alegerea magistraţilor în funcţiile publice solicitate dezvăluie un proces din care s-au păstrat foarte multe elemente şi în zilele noastre. Denumirea *candidatus* (cel îmbrăcat în alb strălucitor) provine de la tradiţia potrivit căreia aspirantul la o magistratură îşi vopsea toga în alb. Acesta trebuia să îndeplinească un turneu electoral (*ambitus*, de aici şi

[1] În cazul unor personalități de marcă, precum Pompei sau Cezar, vorbim despre *consul sine collega*-consul fără coleg.

[2] În mod democratic, magistraturile erau fixate, pentru un singur an, doar magistraturile extraordinare aveau altă durată: dictatorii (6 luni), censorii (18 luni).

ambitio = ambiţie), în care solicita direct voturi (*prensatio* = strângere de mână). Magistraţii nu erau aleşi prin *electio*, ci erau *creati*. Această modalitate de alegere era folosită şi pentru regi. După ce lua auspiciile, magistratul prezenta în faţa poporului lista de candidaţi propuşi, iar poporul rostea numele celor pe care îi alegea în respectiva funcţie.

Cum am arătat mai înainte, existau la Roma magistraturi extraordinare şi magistraturi ordinare. Între magistraturile extraordinare se încadrează dictatura, la care se făcea apel în situaţii periculoase de mare criză politică sau de calamitate şi numai pentru o perioadă de şase luni. C. I. Caesar, pentru succesele şi cuceririle militare, a fost numit *dictator* pentru mai mulţi ani, iar în anul 45 *a. Chr.*, înainte de a fi asasinat, a fost chiar numit *dictator* pe viaţă.

Statul roman, de la întemeiere, din anul 753 *a. Chr.* până în anul 509 *a. Chr.*, a fost monarhie din punct de vedere al formei de guvernământ, puterea supremă aparţinând regelui. Între anul 509 *a. Chr.* şi instaurarea Principatului în anul 27 *a. Chr.* puterea supremă a fost trecută în seama a doi consuli, însăşi denumirea de consul fiind interpretată ca provenind din prepoziţia sociativă *cum* (cu, împreună cu). Exista în limba latină un Ablativ absolut: *consulibus Bruto et Collatino* (sub consulatul lui Brutus şi al lui Collatinus, în vremea consulatului lui Brutus şi al lui Collatinus).

Denumirea următoarei magistraturi, *praetor* a fost interpretată ca fiind formată din prepoziţia *prae* (în faţa, înaintea). Bibliografia despre magistraturi înregistrează mai multe ipoteze cu privire la etimologia cuvântului *praetor*: Cicero îl derivă de la verbul *praeire*, în vreme ce specialiştii moderni îl pun în legătură cu termenul etrusc *purthne* şi cu gr. *prytanis*. Ca îndatoriri, pretorii se ocupau mai cu seamă de chestiuni juridice, de procese ale cetăţenilor şi ale peregrinilor, activitatea lor situându-se la baza dreptului roman.

Instanţele financiare se supuneau censorilor şi censului. În limba latină verbul *censere* se traducea prin „a face o socoteală, o evaluare”, iar, la nivel indo-european, radicalul *kens arăta aşezarea unui individ sau a unor fapte în ordinea lucrurilor, fiindcă, aşa cum aflăm de la Georges Dumézil, această inventariere a averilor însemna aşezarea într-o ierarhie socială.

Censorii, magistraţi de excepţie, foarte importanţi, supravegheau cheltuielile publice, de asemenea arendau bunuri ale Statului.

Magistraţi fără *imperium,* la fel ca censorii, de rang inferior sunt edilii, a căror titulatură provenea din cuvântul *aedes* - templu, aceştia ocupându-se de organizarea jocurilor publice, în onoarea diferitelor divinităţi tutelare ale templelor (Cybele, Flora, Iupiter).

Pe treapta inferioară a ierarhiei demnităților (lat. *cursus honorum*) îi regăsim pe cvestori (*quaestor* < *quaerere*), magistrați care se îndeletniceau cu monitorizarea Tezaurului public şi a arhivelor.

În urma cristalizării claselor sociale si a formării unor clase antagonice (aristocraţii şi plebeii) s-a infiinţat o magistratură care să apere interesele plebeilor şi să îi protejeze împotriva prejudiciilor provocate de clasele superioare. Aceştia erau tribunii plebei (*tribuni plebis*).

La bunul mers al Statului roman au contribuit funcționarii publici, care îi ajutau pe magistrați: scribi (lat. *scriba, ae*), adică angajați pentru a scrie documente, arpentori (lat. *mensor, oris*, adică funcționari care măsurau terenul), pristavi (lat. *praeco, onis*), adică persoană care făcea anunțuri solemne și îndeplinea funcții în ceremoniile publice, afirmându-se chiar că aceștia toți reprezentau un foarte important element de relație între cetățeni și magistrați.

EVALUARE

1. Cum definiţi cuvântul *magistratus, us?*
2. Ce înseamnă *potestas* şi *imperium?*
3. Enumeraţi magistraturile romane (inferioare şi superioare) cunoscute.
4. Care erau îndatoririle fiecărui magistrat?

GRAMATICĂ

TRANSFORMĂRI ALE SISTEMULUI VERBAL LATIN ÎN LATINA TÂRZIE ŞI ÎN LIMBILE ROMANICE (LIMBA ROMÂNĂ)

Spre deosebire de declinările nominale, care, după cum s-a demonstrat, suferă plierea de la cinci tipuri în latina clasică la trei tipuri în latina târzie, conjugările verbale nu se reduc şi se menţin în continuare în număr de patru, cu o serie de schimbări inerente, de transferuri între diferite conjugări, care privilegiază şi întăresc conjugarea I şi conjugarea a IV[a], care sunt considerate cele mai productive.

Se înregistrează astfel schimburi între conjugarea a II[a] şi conjugarea a III [a]:

lat. respondeo, ēre (a II [a]*)* > respondo, ĕre (a III [a])(rom. a răspunde)
rideo, ēre (a II [a]) > rido, ĕre (a III [a])(rom. a râde)
ardeo, ēre (a II [a]*)* > ardo, ĕre (a III [a])(rom. a arde).

Transferuri inverse, dinspre conjugarea a III [a] spre conjugarea a II [a] sau transferuri dinspre conjugarea a III [a] spre conjugarea a IV [a] sunt, de asemenea, posibile:

lat. cado, ĕre (a III [a]) > cadeo, ēre (a II [a])(rom. *a cădea*)
lat. fugio, ĕre (a III [a]) > fugio, īre (a IV [a])(rom. *a fugi*)

determinate fiind şi de creşterea frecvenţei unor sufixe, iniţial gramaticale, ulterior prin generalizarea lor, acestea păstrându-şi exclusiv rolul derivativ (denominativ sau deverbativ):

Ex.: - sufixul *–izo* : lat. baptizo, are (a boteza)(păstrat şi în limba română: rom. eu lucrez), care de la origini a fost un sufix derivativ

- sufixul *–sc*, iniţial un sufix cu valoare aspectuală incoativă, care în latina târzie şi-a pierdut această valoare, devenind un simplu derivativ: lat. *floreo, ere/ floresco, ere* (rom. *eu amărăsc, ei înfloresc, ei înverzesc*).

EXERCIŢII:

1. Să se analizeze următoarele forme verbale:

ridebant, ridebo, ridendo, ridebimus, ridebunt, rideris, ridetur, ridemur, ridentur, ride!, ridete!, ridendus, ridendum.

finiunt, finiant, finiuimus, finiuistis, ad finiendum, finiendo, finitu.

imperauerat, imperate!, imperanto!, imperes, imperemus, imperabimus, imperabunt, imperor, imperantur, imperatum est.

nubam, nubes, nubat, ad nubendum, nube!, nubite!, nupta, nupserat, nupsistis.

incipiam, inceperunt, incipe!, inceptos, inciperemus, inceperint, incepimus, incipiunt.

2. Să se traducă următoarele enunţuri:

Brutus Cassiusque Caesarem dictatorem occiderunt.
Ciuis boni est legibus parere.
Librum filiae meae dedi.
Regina a marito suo occisa est.

REZOLVAREA EXERCIŢIILOR:

1. Să se analizeze următoarele forme verbale:

Verbul *rideo, ridēre, risi, risum* = a râde

ridebant - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, indicativ, imperfect, persoana a III[a], plural.
ridebo - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, indicativ, viitor I, persoana I, singular.
ridendo - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, gerunziu, cazul Dativ sau Ablativ.

ridebimus - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, indicativ, viitor I, persoana I, plural.
ridebunt - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, indicativ, viitor I, persoana a III[a], plural.
rideris - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana a II[a], singular.
ridetur - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana a III[a], singular.
ridemur - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana I, plural.
ridentur - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana a III[a], plural.
ride! - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, imperativ, prezent, persoana a II[a], singular.
ridete! - verb, conjugarea a II[a], diateza activă, imperativ, prezent, persoana a II[a], plural.
ridendus - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, gerundiv, masculin, singular, Nominativ.
ridendum - verb, conjugarea a II[a], diateza pasivă, gerundiv, neutru, singular, Nominativ, Acuzativ, Vocativ sau masculin, Acuzativ, singular.

Verbul *finio, finire, finiui, finitum* = a termina

finiunt - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, indicativ, prezent, persoana a III[a], plural.
finiant - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, conjunctiv, prezent, persoana a III[a], plural.
finiuimus - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, indicativ, perfect, persoana I, plural.
finiuistis - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, indicativ, perfect, persoana a II[a], plural.
ad finiendum - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, gerunziu, cazul Acuzativ.
finiendo - verb, conjugarea a IV[a], diateza activă, gerunziu, cazul Dativ sau Ablativ sau diateza pasivă, gerundiv, cazul Dativ sau Ablativ singular.

finitu - verb, conjugarea a IV[a], supin, cazul Ablativ.

Verbul *impero, are, imperaui, imperatum*

imperauerat - verb, conjugarea I, diateza activă, indicativ, mai mult ca perfect, persoana a III[a], singular.
imperate! - verb, conjugarea I, diateza activă, imperativ, prezent, persoana a II[a], plural.
imperanto! - verb, conjugarea I, diateza activă, imperativ, viitor, persoana a III[a], plural.
imperes - verb, conjugarea I, diateza activă, conjunctiv, prezent, persoana a II[a], singular.
imperemus - verb, conjugarea I, diateza activă, conjunctiv, prezent, persoana I, plural.
imperabimus - verb, conjugarea I, diateza activă, indicativ, viitor, persoana I, plural.
imperabunt - verb, conjugarea I, diateza activă, indicativ, viitor, persoana a III[a], plural.
imperor - verb, conjugarea I, diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana I, singular.
imperantur - verb, conjugarea I, diateza pasivă, indicativ, prezent, persoana a III[a], plural.
imperatum est - verb, conjugarea I, diateza pasivă, indicativ, perfect, persoana a III[a], singular, gen neutru.

Verbul *nubo, ĕre, nupsi, nuptum* = a se căsători

nubam - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, indicativ, viitor, persoana I, singular sau conjunctiv prezent, persoana I, singular.
nubes - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, indicativ, viitor, persoana a II[a], singular.
nubat - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, conjunctiv, prezent, persoana a III[a], singular.

ad nubendum - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, gerunziu, cazul Acuzativ.
nube! - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, imperativ, prezent, persoana a II[a], singular.
nubite! - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, imperativ, prezent, persoana a II[a], plural.
nupta - verb, conjugarea a III[a], diateza pasivă, participiu, perfect, feminin, singular, Nominativ, Vocativ sau Ablativ.
nupserat - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, indicativ, mai mult ca perfect, persoana a III[a], singular.
nupsistis - verb, conjugarea a III[a], diateza activă, indicativ, perfect, persoana a II[a], plural.

Verbul *incipio, ĕre, incepi, inceptum*.

incipiam - verb, conjugarea a III[a], indicativ, viitor, persoana I, singular sau conjunctiv, prezent, persoana I, singular.
inceperunt - verb, conjugarea a III[a], indicativ, perfect, persoana a III[a], plural.
incipe! - verb, conjugarea a III[a], imperativ, prezent, persoana a II[a], singular.
inceptos - verb, conjugarea a III[a], participiu, perfect, masculin, plural, cazul Acuzativ.
inciperemus - verb, conjugarea a III[a], conjunctiv, imperfect, persoana I, plural.
inceperint - verb, conjugarea a III[a], conjunctiv, perfect, persoana a III[a], plural sau indicativ, viitor II, persoana a III[a], plural.
incepimus - verb, conjugarea a III[a], indicativ, perfect, persoana I, plural.
incipiunt - verb, conjugarea a III[a], indicativ, prezent, persoana a III[a], plural.

2. Să se traducă următoarele enunţuri:

Brutus şi Cassius l-au ucis pe dictatorul Caesar.
O calitate a bunului cetăţean este să se supună legilor.
I-am dat o carte fiicei mele.
Regina a fost ucisă de soţul său.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

VIII. POPORUL ROMAN, POPOR DE CUCERITORI ŞI TEHNICILE SALE MILITARE

Prin politica sa de expansiune şi prin războaiele pe care le-a purtat de-a lungul istoriei sale, statul roman şi-a dezvoltat şi şi-a perfecţionat continuu tehnicile militare. Serviciul militar era obligatoriu pentru toţi cetăţenii între 17 şi 60 de ani, între 17 şi 46 bărbaţii primind misiuni active, iar între 46 şi 60 de ani având misiuni auxiliare. Aşezarea soldaţilor pe câmpul de luptă era determinată de vârsta acestora: cei mai tineri luptau în linia întâi, cei între două vârste în linia a doua, iar cei mai în vârstă în linia a treia.

Armata romană era împărţită în legiuni, iar o legiune număra 10 cohorte.

Dintre armele şi tehnicile militare pe care le foloseau reţinem arme manuale: pentru aruncat: suliţă lungă de 2 metri (lat. *pilum*), pentru străpuns: lancea (lat. *hasta*), mai uşoară şi mai scurtă, sabia iberică (lat. *gladius Hispaniensis*), cu două tăişuri, în lungime de 22 de cm. şi pumnalul (lat. *pugio, onis*), cu lama de 20 de cm. Erau cunoscute şi arcul sau praştia, pentru aruncat, iar pentru a se apăra soldatul (lat. *miles*) folosea cască (lat. *cassis, is*) şi scut (lat. *scutum, i*).

Când porneau în expediţie, soldaţii construiau tabere militare (lat. *castra, orum*); aceste tabere puteau fi temporare sau puteau fi construite pentru a adăposti armata timp de mai multe luni. Tabăra pentru anotimpul iernii purta denumirea de *hiberna, orum*.

Recrutarea soldaţilor se numea *dilectus* şi, într-o epocă arhaică, se realiza numai cu bărbaţii care erau proprietari de pământuri, considerându-se că astfel aceştia, fiind interesaţi de apărarea propriilor averi, vor lupta cu mai multă vitejie. În această epocă străveche, se spune că soldaţii primeau în schimbul muncii lor numai o cantitate de sare (lat. *sal*) necesară în alimentaţie, de unde, prin extindere semantică, avem denumirea *salarium* pentru drepturile băneşti lunare. Ulterior, a fost instituită solda, numită *stipendium* (de la *stips*, lingou), câtă vreme, iniţial, angajaţii armatei primeau lingouri din metale preţioase în loc de bani.

Istoria Romei fiind istoria unui popor care s-a extins foarte mult, cucerind teritorii care au constituit un adevărat Imperiu, armata a fost o instituţie prioritară, care s-a dezvoltat permanent.

Arcul lui Septimius Severus fotografiat dinspre Muzeele Capitoline în prima imagine şi din apropiere în cea de a doua. Lucius Septimius Severus (146 *p. Chr.* – 211 *p. Chr.*) a fost împărat roman între anii 193 *p. Chr.* - 211 *p. Chr.*

EVALUARE

1. Ce vârste aveau bărbaţii înrolaţi în armata romană?
2. Care erau subdiviziunile armatei romane?
3. Ce arme romane cunoaşteţi şi la ce erau folosite?
4. Cum se construiau taberele militare romane?
5. Ce formă de răsplată a muncii primeau angajaţii din armată?

GRAMATICĂ

ADVERBUL LATIN

În descrierea adverbelor în limba latină se evidenţiază un dublu criteriu de clasificare: după modul de formare şi după sens.

Potrivit modului de formare, adverbele latine se împart în două categorii principale:

- adverbe primare (cel mai adesea cu corp fonetic redus, monosilabice)
- adverbe cu sufixe specializate, cu un corp fonetic mai rezistent.

Adverbele primare, formaţiuni lingvistice de dată mai îndepărtată, sunt adverbe de timp: *ante* (înainte), *post* (după), *heri* (ieri), *iam* (deja), *nunc* (acum), *tunc* (atunci), adverbe de loc: *hic* (aici), *ubi* (unde), adverbe de manieră: *sic* (aşa), *ita* (astfel).

În clasificarea enunţată de Iliescu/Livescu (1978) adverbele spaţiale sunt organizate potrivit trăsăturilor: [static] vs [dinamic]: *ubi* (unde), [+direcţie] vs [-direcţie]: *quo* (încotro), [mişcare spre] vs [mişcare de la]: *unde* (de unde), [străbatere] [îndreptare, ţel]: *qua* (pe unde).

Adverbele secundare sunt create de la baze adjectivale, cu sufixe specializate: *-e* (păstrat şi în limba română: „prieteneşte"): ex. *clare* < clarus (vestit), a, um, *libere* < liber, era, erum (liber), *sane* < sanus (desigur < sănătos), a, um, *ualde* < ualidus, a, um (mult < viguros).

- cu sufixul *–o*: *continuo* (în continuu), *raro* (rar), *paulo* (puţin), *minimo* (foarte puţin), *quanto* (cât), *merito* (pe merit).

- adjective la genul neutru gramaticalizate ca adverbe: *aliquantum* (câtva), *nimium* (prea mult), *facile* (uşor).

- cu sufix *–tus*: *intus* (în interior).

- cu sufix *–iter*: *aliter* (altfel), *grauiter* (cu gravitate), *prudenter* (cu prudenţă), *sapienter* (cu înţelepciune).

- cu sufix *–im*: *partim* (în parte), *adfatim* (peste măsură).

După sens, adverbele se clasifică în: (cf. Rasquin 2003):

1. Adverbe de mod

- se formează de la adjective şi substantive:

clare	aliter
acriter	nequaquam < ne+ quisquam (fem. Abl. Sg.)
amanter	praesertim
crebro	uix
modo	fortiter
gratis	sapienter
palam	cito
saltem	forte
pulchre	alioqui
ferociter	paene
falso	
uulgo	

2. Adverbe de cantitate

affatim	tantum
multum	quantum
ualde	tantum
parum	tam…quam
paulum	
plus	
satis	

3. Adverbe de loc

ibi	istic
ibidem	utrimque
illic	deorsum
alibi	seorsum
ubicumque	intus
indidem	intro
hinc	foris
istinc	nusquam
aliunde	umquam
undique	prope
undecumque	procul
hic	
passim	
prorsus	

4. Adverbe de timp

antea	rursus
antehac	saepe
cras	semper
cotidie	tunc
heri	noctu
hodie	nondum
statim	nuper
mane	paulisper
modo	repente
olim	tandem

5. Adverbe interogative

- de loc: ubi? quo? unde? qua?
- de timp: quanto? quamdiu? - de cantitate: quam? quantum? quanto? quanti?
- de mod: quemadmodum? qui? quomodo?
- de cauză: cur? quare? quid?

În privinţa adverbelor de afirmaţie si de negaţie, limba latină propune absenţa totală a unui adverb afirmativ monosilabic de tip „da”, care este suplinit de alte adverbe de manieră, precum *sic, ita* (aşa, astfel); la forma negativă, se disting două tipuri de negaţie: negaţia obiectivă, reală *non*, utilizată la modul indicativ şi negaţia subiectivă, specializată pentru modul imperativ şi acţiuni potenţiale sau ireale.

Ne time! (Nu te teme!)
Utinam ne ueniat! (De nu ar veni!)

Aceste adverbe vizează fie un singur cuvânt sau sintagmă, fie un întreg enunţ. Adverbele de negaţie precum *haud* determină un singur cuvânt: *haud facilis* (deloc uşor), *haud magna pars* (o parte deloc mare).

În acelaşi sens, adverbele interogative se referă la un singur cuvânt sau sintagmă (ca interogaţii parţiale), fie la întregul enunţ (interogaţii totale): *Quare? Quomodo?* (Cum? În ce fel?)

Dubla negaţie nu este acceptată în limba latină, unde devine procedeu stilistic, litotă, adică atenuarea calităţii exprimate: *non nemo* (= cineva), *non nihil* (= ceva), *nonnullus* (= cineva).

Trei particule adverbiale interogative anticipează răspunsul, afirmativ sau negativ:

- particula enclitică *ne* (fără a implica un răspuns anume) (oare? oare nu?)

- particula adverbială *nonne*, care face trimitere la un răspuns afirmativ (nu-i aşa că?)

- particula adverbială *num*, care cu necesitate este urmată de un răspuns negativ (oare?).

Numai adverbele de mod au grade de comparaţie.

Comparativul adverbului este identic cu comparativul adjectivului la gen neutru, iar superlativul adverbului se obţine din superlativul adjectivului, înlocuindu-se terminaţia *–us* prin *–e*.

misere (în mod nefericit) – miserius – miserrime
saepe (adesea) – saepius – saepissime
prope (aproape) – propius – proxime.

Adjectivele neregulate la gradele de comparaţie vor genera tot adverbe neregulate, caracterizate prin supletivism:

male	peius	pessime
bene	melius	optime
multum	magis	maxime
parum	minus	minime

CULTURĂ ȘI CIVILIZAŢIE

IX. DREPT ȘI PROGRES ÎN SOCIETATEA ROMANĂ

La începutul civilizației romane, dreptul și religia nu erau separate, formând o unitate de limbaj și de principii. În epoca arhaică, ceea ce se transmitea ca tradiție se numea *mos*, prin evoluție continuă ajungându-se la *lex*, adică texte autonome, specializate în domeniul juridic, care sunt adecvate unei organizări sociale mai complicate, factorul pozitiv fiind accesul din ce în ce mai multor oameni la justiţie.

În secolul al V-lea *a. Chr.*, în jurul anului 450 *a. Chr.* s-a organizat la Roma o echipă de *decemuiri*, care cuprindea şi plebei (pentru a urmări interesele plebei), ocupându-se de redactarea unui nou cod de legi: *Lex Duodecim Tabularum*, (purtând această denumire de la faptul că au fost notate pe tăbliţe de bronz), care constituie fundamentele dreptului până în ziua de astăzi. Pentru doi ani consulii au fost înlocuiţi la conducerea statului de către o echipă de zece persoane: şapte senatori şi trei plebei, care să dea la lumină o legislaţie echitabilă.

Dacă la început patricienii, făcând parte din straturile sociale bogate, au dominat magistraturile şi viaţa socială a romanilor, cu trecerea timpului plebea va reuşi să câştige o seamă de drepturi şi de funcţii.

Existau mai multe tipuri de judecată la romani: *iudicium domesticum*, atunci când erau sancţionate greşeli ale familiei, care se pedepseau după *mores*, apoi *iudicium populi*, procesul civil şi divorţul (*iudicium de moribus*).

Renunțarea la cutumele religioase și elaborarea legilor potrivit unor principii raționale și echitabile reprezintă un eveniment deosebit de important în constituirea sistemului juridic roman, aflându-se la baza dreptului european ca tezaur de documente perene.

EVALUARE

1. Care este relaţia dintre religie şi justiţie în lumea romană?
2. Ce este *Lex Duodecim Tabularum* şi cum a fost ea creată?
3. Câte tipuri de procese cunoaşteţi?

GRAMATICĂ

NUMERALELE LATINE

Numeralele latine sunt clasificate în cinci subclase, din care fac parte atât termeni flexibili, cât şi termeni neflexibili, de sorginte adverbială: numeralul cardinal, ordinal, distributiv, adverbial, multiplicativ.

În categoria numeralelor cardinale, primii trei termeni (unu, doi, trei) sunt declinabili după declinările I, a II[a] şi a III[a], după cum urmează: „unu" şi „doi" se declină după declinările I şi a II[a]; forma feminină merge după declinarea I, iar formele masculină şi neutră după declinarea a II[a], cu menţiunea că tendinţa de a transforma un cuvânt precum *unus* în articol nedefinit se recunoaşte şi în contaminarea acestuia cu desinenţe pronominale: G. *-ius*, D. *-i*; numeralul *tres* se declină după declinarea a III[a]. (3).

unu	doi	trei
M. F. N.	M. F. N.	M.F. N.
N. unus, a, um	N. duo, ae, o	N. tres tria
G. unius	G. duorum, arum, orum	G. trium
D. uni	D. duobus, abus, obus	D. tribus
Ac. unum, am, um	Ac. duos, duas, duo	Ac. tres tria
Abl. uno, a, o	Abl. duobus, abus, obus	Abl. tribus

În continuare, se înregistrează numerale neflexibile, care se comportă adverbial, nu adjectival:

4 = *quattuor*
5 = *quinque*
6 = *sex*
7 = *septem*
8 = *octo*
9 = *nouem*
10 = *decem*
11 = *undecim*
12 = *duodecim*

13 = *tredecim*
14 = *quattuordecim*
15 = *quindecim*
16 = *sedecim*
17 = *septemdecim*
18 = *duodeuiginti*
19 = *undeuiginti*
20 = *uiginti.*

Numeralul *mille* (o mie) este declinabil după declinarea a III [a]:

N. sg. mille N.Ac.V. pl. milia
G. pl. milium
D. Abl. pl. milibus

Spre deosebire de numeralele cardinale, numeralele ordinale sunt în totalitatea lor flexibile (ca adjective din prima clasă, după declinările I şi a II[a]): *primus* (primul), *secundus* (al doilea), *tertius* (al treilea), *quartus* (al patrulea), *quintus* (al cincilea), *sextus* (al şaselea), *septimus* (al şaptelea), *octauus* (al optulea), *nonus* (al nouălea), *decimus* (al zecelea).

Numeralele distributive cuprind termeni nominali, declinabili după declinările I şi a II [a]: *singulus* (câte unul), *bini* (câte doi), *terni* (câte trei), *quaterni* (câte patru), *quini* (câte cinci), *seni* (câte şase), *septeni* (câte şapte), *octoni* (câte opt), *noueni* (câte nouă), *deni* (câte zece).

Numeralele adverbiale sunt în totalitate neflexibile, fiind create cu sufixul: *-iens*: *semel* (o dată), *bis* (de două ori), *ter* (de trei ori), *quater* (de patru ori), *quinquies* (de cinci ori), *sexies* (de şase ori), *septies* (de şapte ori), *octies* (de opt ori), *nouies* (de nouă ori), *decies* (de zece ori).

Numeralele multiplicative se construiesc cu sufixele *-plex: simplex, icis, duplex, icis, triplex, icis; -plus: simplus, a, um, duplus, triplus, quadruplus* etc. Fiind utilizate în special cu valoare adjectivală, aceste numerale sunt declinabile.

EXERCIŢII:

1. Să se traducă în limba latină următoarele numerale: 7, 18, 19, 10, 6, 5, al treilea soldat, câte trei copii, de patru ori, de două ori, al nouălea profesor, al patrulea anotimp, am spus acest lucru de cinci ori, a cincea zi, câte cinci femei, am citit câte patru scrisori.

REZOLVAREA EXERCIŢIILOR:

7 = septem, 18 = duodeuiginti, 19 = undeuiginti, 10 = decem, 6 = sex, 5 = quinque, al treilea soldat = tertius miles, câte trei copii = terni pueri, de patru ori = quater, de două ori = bis, al nouălea profesor = nonus magister, al patrulea anotimp = quartum tempus anni, am spus acest lucru de cinci ori = id dixi quinquies, a cincea zi = quinta dies, câte cinci femei = quinae mulieres, am citit câte patru scrisori = legi quaternas epistulas.

GRAMATICĂ

PREPOZIŢIA ÎN LIMBA LATINĂ

Grupul prepoziţional latin cuprinde termeni care au reprezentat iniţial adverbe autonome, ulterior specializându-se ca preverbe şi prepoziţii. Numeroase prepoziţii prezintă această valoare triplă de preverb, prepoziţie şi adverb:

Multis mensibus post (Multe luni după aceea) **(adverb)**
Post multos annos (După mulţi ani) **(prepoziţie)**
Postponere (a amâna) **(preverb)**

Prepoziţiile au regim în următoarele cazuri: Ablativ, Acuzativ, Genitiv (pentru exemple sporadice de postpoziţii); în genere, prepoziţiile au valori triple: spaţiale (cele mai concrete, considerate de bază), temporale, noţionale (cele mai abstracte).

CAZUL ABLATIV

ab: ab eo loco (din acest loc)
ab illo tempore (din acel timp)
ab omnibus dicitur
(se spune de către toţi)
de: de caelo delapsus
(alunecând din cer)
ex: e templo exit
(iese din templu)
ex: eo tempore,
(din acest timp)
ex: uulnere
(din cauza rănii)
pro: pro castris
(în faţa taberei)

CAZUL ACUZATIV

ad: ad ripam (la mal),
usque ad hunc diem (până în această zi)
ad laborandum (pentru a munci)
ad tempus (până la un anumit moment)
aduersus: bellum aduersus Gallos
(război împotriva galilor)
ante: ante murum, ante lucem
(în faţa zidului, înaintea luminii)
apud: apud Graecos (la greci)

apud Platonem (la Platon)

pro re publica
(pentru stat)
pro magistro
(pentru profesor)
sine: sine lege
(fără lege)

inter: inter paucos, inter homines
(între puţini, printre oameni)
per: per campum (pe câmp)*, per senatum* (prin senat)*, per ludum* (prin joc)
post: post arbores (în spatele copacilor)*,*
post uictoriam (după victorie)
praeter: praeter ripam (de-a lungul ţărmului)*,*
praeter modum (peste măsură)
prope: prope muros (în apropierea zidurilor)*, prope lucem* (în apropierea zorilor)
propter: propter templum (aproape de templu)
secundum: secundum hiemem (după iarnă)

Prepoziţiile *in, sub* şi *super* au regim atât în cazul Ablativ (pentru a desemna starea), cât şi în cazul Acuzativ (pentru a desemna mişcarea, direcţia):

Ac*: in urbem ire* (a merge spre oraş)	Abl: *in urbe est* (el este în oraş)
Ac: *sub dicionem alicuius cadere* (a cădea sub dominaţia cuiva)	Abl: *sub arbore dormit* (el/ ea doarme sub copac)
Ac: *super mensam ponere* (a pune pe masă)	Abl: *super mensa est*. (se află pe masă).

Postpoziţiile *causa* şi *gratia* au regim în cazul Genitiv:

rei publicae causa	*exempli gratia*
(pentru stat)	(spre exemplu)

Lista prepoziţiilor latine prezentate anterior este următoarea:

ab = de la, din*; apud* = lângă, la, în faţa; *ad* = spre, către, la; *aduersus* = din faţă, dinainte, către; *circum* = în jurul, în preajma; *circa* = în jurul*; citra* = dincoace de*; cis* = dincoace de; *erga* = în faţa; *contra* = în faţă, împotriva; *inter* = între, printre; *extra* = în afara; *infra* = mai jos, mai prejos decât; *intra* = înăuntrul, dincoace de; *iuxta* = lângă, în apropiere de; *ob* = în faţa, din cauza; *penes* = în posesia, în mâinile, în puterea; *pone* =în urma*; post* = în spatele, după; *praeter* = pe lângă, dincolo de; *prope* = aproape de; *propter* = lângă; *per* = prin*; secundum* = după, în spatele; *supra* = deasupra, mai mult de; *uersus* = către, spre; *ultra* = dincolo de; *trans* = peste, dincolo de.

Latina clasică nu răspândeşte uzul prepoziţional, care marchează cazurile morfologice sintetic, cu ajutorul desinenţelor; în evoluţia lingvistică însă, prepoziţiile sunt utilizate pentru clarificarea raporturilor cazuale şi a funcţiilor sintactice, care constituie un nou sistem morfo-sintactic, preponderent analitic.

X. RETORICĂ ŞI ORATORIE ÎN LUMEA GRECO-ROMANĂ

Arta retoricii (< gr. *rhethenai* = a vorbi în public) coincide cu crearea lumii civilizate, desprinse din barbarie, ale cărei instituţii se vor aşeza ca fundament al culturilor europene moderne. Tratatele moderne de retorică separă două direcţii în studierea acestui domeniu: o direcţie argumentativă, adică a discursurilor publice şi o direcţie literară, de analiză a stilului, a figurilor.

Imagine din Forul Roman, devenit centru al vieţii politice, economice şi religioase din Roma.

Ca realitate politică şi socială, practica retoricii exista la toate popoarele orientale: la indieni, la chinezi, la egipteni, la evrei. Ca domeniu al cunoaşterii însă, retorica s-a format în Grecia antică, în secolul al V-lea *a. Chr.*, primii reprezentanţi fiind Empedocle, Corax (discipolul său) şi Tisias. Corax a definit retorica drept un meşteşug al persuasiunii, în vreme ce Tisias este cel dintâi autor al unei *techne rhetorike*.

Asistăm astfel la întemeierea unei arte cu o istorie la fel de lungă ca filosofia, geometria, drama, muzica şi cu aceeaşi origine: Antichitatea elină.

Două aspecte sunt decisive în alcătuirea unui discurs: adevărul afirmaţiilor şi stilizarea cuvintelor şi a mijloacelor de expresie folosite, dezvoltându-se două direcţii antagonice: sofistica şi dialectica. Cea dintâi, aşa cum o arată şi denumirea – toți cunoaștem cuvântul modern „sofisticat" - caută exprimarea cât mai agreabilă şi mai atrăgătoare, indiferent de veridicitatea faptelor prezentate. Din contră, dialectica urmăreşte adevărul, precizia şi corectitudinea afirmaţiilor, fără a se preocupa de forma în care sunt expuse. Astfel, Platon este un adversar al retoricii şi un susţinător al Ideilor eterne, aşa cum reiese din cunoscutul său dialog *Gorgias*. Alte personaje din Grecia antică însă îşi vor dedica întreaga activitate artei retorice: Gorgias este autorul *Elogiului Elenei*, iar Isocrate, în acelaşi secol al V-lea *a. Chr.*, este un renumit teoretician şi un pedagog al retoricii, pe care însă nu a practicat-o în instituţiile statului.

Un secol mai târziu (secolul al IV-lea *a. Chr.*) se va naşte o mare personalitate a filosofiei eline, Aristotel din Stagyra, autor al tratatului *Retorica*, împărţit în trei cărţi: despre silogosmul retoric, despre pasiuni şi despre stil. Îndepărtându-se de teoria platoniciană a Ideilor, Aristotel crede în multiplicitatea fiinţei, iniţiind chiar o şcoală rivală Academiei platoniciene, numită Lyceum. În primul rând, prin opera sa, Aristotel va încerca să dea răspuns la trei întrebări:

1. Cine vorbeşte? – de acest aspect responsabil fiind *ethos*-ul.
2. Despre ce se vorbeşte? – adică *logos*-ul.
3. Cui i se adresează vorbitorul? – la această întrebare răspunsul fiind *pathos*-ul.

Secolul I *a. Chr.* La Roma va aduce înflorirea retoricii prin fructificarea tradiției grecești și prin concilierea tendițelor antagonice ale aticismului și asianismului; era folosit ceea ce se potrivea fiecărui context. De la un tratat cu autor anonim, *Rhetorica ad Herennium* (~ 84 *a. Chr.*) şi continuând cu nume ilustre precum Marcus Tullius Cicero sau Quintilianus,

retorica romană va genera opere nepieritoare, tratate a căror actualitate ne surprinde şi ne fascinează.

Odată cu Cicero, retorica şi puterea modelatoare a cuvântului vor căpăta un rol central; Cicero va clarifica toate problemele referitoare la clasificare şi la diviziune a părţilor retoricii. Scopul unui discurs este să înveţe (*docere*), să încânte (*delectare*), să emoţioneze (*movere*); părţile sale sunt: exordiul, naraţia, confirmarea sau refutarea, peroraţia; pentru a elabora un discurs, autorul său trebuie să găsească material - *inventio*, să îl ordoneze – *dispositio,* să îl stilizeze - *elocutio*, să îl memoreze – *memoria* şi să îl prezinte – *actio*.

EVALUARE

1. De unde provine cuvântul *retorică*?
2. Unde a apărut retorica şi ce reprezentaţi ai acestei arte cunoaşteţi?
3. Enumeraţi titlurile tratatelor de retorică învăţate şi autorii acestora.

GRAMATICĂ

NOŢIUNI DE SINTAXĂ A LIMBII LATINE

A. SINTAXA PROPOZIŢIEI

Sintaxa (gr. *syntaxis* = dispunere, aranjare) se defineşte ca studiu al elementelor frazei, al relaţiilor care se stabilesc între acestea din punctul de vedere al înlănţuirii logice (se vor evidenţia astfel, la nivelul propoziţiei, diferitele funcţii sintactice îndeplinite de cazurile latine-mai ales în contextul în care limba latină prezintă flexiune nominală - declinare -, iar la nivelul frazei, se va iniţia analiza în detaliu a propoziţiilor) (tipul acestora, modul verbal şi elementele de subordonare utilizate).

În limba latină, atât la nivelul propoziţiei, cât şi la nivelul frazei, se stabilesc următoarele raporturi:

- Juxtapunere (caracterizată prin absenţa conjuncţiei sau a unui alt termen specific)
- Coordonarea (prin care două propoziţii similare, aflate din punct de vedere logic pe acelaşi plan, sunt asociate printr-o conjuncţie sau alt termen specializat)
- Subordonarea, în care propoziţiile subordonate depind din punct de vedere logic de o propoziţie regentă.

Raportul de coordonare prezintă următoarele subtipuri:

1. **Coordonarea adversativă** este un raport sintactic care asociază două propoziţii principale cu aceeaşi funcţie sintactică. Aceasta marchează un raport de opoziţie, cu următoarele conjuncţii şi particule: *sed* (dar, numai că, ci), *uerum* (dar, în realitate), *at* (dar), *atqui* (şi totuşi), *immo* (ba chiar), *quin* (care să nu), *uero* (însă, dar, iar), *tamen* (totuşi), *nihilominus* (cu toate acestea), *quidem* (măcar, cel puţin).

Ex.: *Non ego at tu affuisti*. (Nu eu, ci tu ai fost prezent.)
Gyges a nullo uidebatur, ipse autem omnia uidebat.
(Gyges nu era văzut de nimeni, el însă le vedea pe toate).
Verum ad Crassum reuertamur.
(Însă să ne întoarcem la Crassus).
Non maeret, atqui ridet.
(Nu este îndurerat, mai mult chiar râde).

2. **Coordonarea copulativă** descrie raportul de acumulare şi adăugare: *et*, encliticul *–que* (şi, şi de asemenea)*, atque/ac* (şi chiar, şi pe deasupra)*, quoque* (chiar şi)*, etiam* (chiar).

Ex.: *Et scribo et lego*. (Şi scriu şi citesc).
Senatus Populusque Romanus. (Senatul şi Poporul Roman).
Abs te peto quaesoque ut… (De la tine cer şi implor să…)
Terra marique. (Pe pământ şi pe mare).
Publice priuatimque. (În mod public şi privat).

3. **Coordonarea disjunctivă** înseamnă selecţia, alegerea, excluderea dintr-o anumită categorie: *aut* (sau, ori)*, uel* (sau, chiar şi)*, an* (sau)*, siue (seu)* (sau, ori, fie).

Ex.: *Aut Caesar aut nihil.* (Sau Caesar sau nimic).
Permulti aut omnes. (Foarte mulţi sau toţi).
Aut prodesse uolunt aut delectare poetae. (Poeţii vor fie să fie de folos, fie să încânte).
Nihil est tam conueniens ad res uel secundas uel aduersas quam amicitia. (Nimic nu este atât de potrivit pentru lucruri fie favorabile, fie potrivnice, cât este prietenia).
Siue habes quid, siue nihil habes, scribe tamen. (Fie că ai ce, fie că nu, scrie totuşi).

4. **Coordonarea conclusivă** arată o concluzie, un rezultat la care se ajunge prin deliberare: *ergo* (prin urmare, aşadar, ca urmare, deci); *igitur* (atunci, aşadar), *itaque* (şi astfel), *quamobrem* (de aceea, iată de ce), *quapropter* (de aceea), *quocirca* (de aceea, prin urmare), *eo* (de aceea), *ideo* (din acest motiv, de aceea), *proinde* (ca urmare, de aceea).

Ex.: *Dubito ergo cogito, cogito ergo sum.* (Mă îndoiesc, prin urmare cuget, cuget, prin urmare exist).

Ergo hoc proprium est animi bene constituti et laetari bonis rebus et dolere contrariis. (Deci acest lucru este propriu unui suflet bine alcătuit, anume şi să se bucure de lucrurile bune şi să fie îndurerat de cele rele.)

5. **Coordonarea cauzală** introduce o justificare, o explicaţie, o confirmare: *nam* (căci), *enim* (căci), *etenim* (de fapt), *quippe* (de vreme ce), *uidelicet* (adică, se înţelege), *scilicet* (adică).

Ex.: *Is pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuisa est.* (Acest canton se numea Tigurinus; căci întreaga ţară Helvetia este împărţită în patru cantoane).

Conficior enim maerore, mea Terentia. (Căci sunt distrus de tristeţe, Terentia mea).

Voi prezenta sintaxa limbii latine (sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei) cu ajutorul a cinci manuale: în primul rând aş evidenţia gramaticile tradiţionale, conform cărora sintaxa este privită ca relaţia dintre funcţii sintactice şi valori morfologice: manualul Ernout/ Thomas şi cursul universitar al prof. D. Sluşanschi. Apoi mi se par necesare lucrări care reflectă tendinţele cele mai recente ale lingvisticii, precum funcţionalismul: am utilizat traducerea spaniolă din 1995 a sintaxei lui H. Pinkster, remarcându-se prin relaţia dintre sintaxă şi semantică. Pentru sintaxa generativ-transformaţională am consultat, preluând multe informaţii din ele, lucrările lui Christian Touratier, sintaxa latină din 1994 şi introducerea lingvistică în limba latină din 2008 a aceluiaşi autor.

Cum s-a prefigurat anterior, prin sincretism cele opt cazuri indo-europene s-au redus în limba latină la şase, respectiv: Nominativ (caz al subiectului), Vocativ (caz al interpelării), Acuzativ (caz al complementului de obiect), Genitiv (caz al apartenenţei), Dativ (caz al complementului indirect), Ablativ (caz al complementelor circumstanţiale) (cazurile dispărute, Instrumental şi Locativ, vor fi asimilate de celelalte cazuri).

Cazul Nominativ (gr. *he onomastike ptosis*) este considerat prin excelenţă drept cazul subiecului şi *casus rectus*, în opoziţia care se stabileşte între *casus recti* şi *casus obliqui*.

Ex.: *Magister semper loquitur ut discipuli intellegant.*
(Profesorul vorbeşte întotdeauna ca să (îl) înţeleagă elevii).

O altă funcţie pe care o îndeplineşte cazul Nominativ este aceea de nume predicativ, care urmează după următoarele verbe: *fio, fieri* (a deveni), *nascor, nasci* (a se naşte), *morior, mori* (a muri), *uideor, uideri* (a părea), *maneo, manere* (a rămâne), *habeor, haberi* (a fi socotit), *dicor, dici* (a fi numit), *nominor, nominari* (a fi numit).

Ex.: *Nemo repente fit malus.* (Nimeni nu devine rău dintr-o dată).
Nemo diues nascitur. (Nimeni nu se naşte bogat).

Subiectul poate fi multiplu:

Ex.: *Sol, luna et stellae in caelo lucent.* (Soarele, luna şi stelele strălucesc pe cer).

Alături de această funcţie frecventă se regăsesc turnurile metatextuale, sub denumirea de Nominativ denominativ, care indică titluri de opere literare sau filosofice: *Orator* (Oratorul)*, Cato Maior* (Cato cel bătrân)*,* în concurenţă cu Ablativul, care arată relaţia: *De Legibus* (Despre legi)*, De Re Publica* (Despre stat) sau nume de persoane:

Ex.: Prop. I, 18, 31: *resonent mihi Cynthia siluae*.
(Să îmi răsune pădurile de numele Cynthia).

Imposuit Simoni nomen Petrus. (I-a oferit lui Simon numele de Petrus).
Cognomen habuit Coruinus. (A avut numele de Corvinus).

După modelul Ablativului absolut (o construcţie participială despre care voi discuta în continuare) a fost creată o sintagmă similară denumită *Nominativ absolut*, care apare mai ales în textele târzii:

Ex.: *Peregr. Aeth.* 16, 7: *benedicens nos episcopus, profecti sumus.*
(Binecuvântându-ne episcopul, am plecat).

Cazul Vocativ (gr. *he kletike ptosis*) reprezintă cazul persoanei interpelate:

Ex.: Ter. *An.* 783: *o, Chreme, per tempus aduenis!* (O. Chremes, soseşti la timp!)
Cic. *Fam.* 10, 26, 2: *O mi Furni!* (O, Furnus al meu!)

Adesea în sintagme nominale (adjectiv+substantiv):

Ex.: Pl. *Poe* 798: *quid nunc, sceleste leno?* (Ce este acum, codoş păcătos?)
Cic. *Arch.* 24: *o fortunate…adulescens!* (O, tânăr norocos!)

Cazul Acuzativ (gr. *he aitiatike ptosis*) este definit drept caz al complementului de obiect prin excelenţă, care exprimă trecerea acţiunii de la subiect asupra unui obiect, constituindu-se ca regim al următoarelor categorii de verbe:

- Verbe de stare şi de sentiment:

sperare (a spera), *desperare* (a dispera), *dolere* (a se îndurera), *flere* (a plânge), *lugere* (a jeli), *lamentari* (a plânge), *deperire* (a muri de iubire), *amare* (a iubi), *deamare* (a iubi peste măsură), *mirari* (a admira). Aceste verbe, fie că primeau adesea complemente de obiect ale persoanei afectate (*aliquem ridere, aliquem flere*), fie că nu primeau deloc (cf. *spero/despero*, *lamentor, queror*) vor avea complemente în Acuzativ cu nuanţă obiectuală: *sperare uictoriam* (a spera în victorie), *dolere casum* (a fi îndurerat din cauza nenorocirii).

- Verbe de sentiment, care dezvoltă, în plus, construcţii tranzitive cu subiect în Acuzativ al persoanei afectate şi Genitiv de relaţie al motivării: *me miseret uestri* (îmi este milă de voi), *me paenitet meorum factorum* (regret faptele mele), *me taedet hominum malitiae* (îmi este silă de răutatea oamenilor), *me pudet alicuius rei* (îmi este ruşine de ceva).

După verbe de sentiment şi de efort se utilizează cazul Acuzativ pentru a indica relaţia, raportul:

Ex.: *Id gaudeo* (mă bucur de aceasta), *cetera assentior* (sunt de acord în celelalte privinţe), *hoc cogor* (sunt constrâns în această privinţă). Cf. Sluşanschi 1994.

- Compusele verbale cu preverbe (prepoziţii cu regim în Acuzativ) transformă verbele intranzitive în verbe tranzitive:

ire > *adire* (a se apropia de), *loqui* > *alloqui* (a adresa), *ire* > *inire* (a intra, a pătrunde), *ire* > *obire* (a se opune), *cumbere* > *occumbere* (a sucomba, a muri), *currere* > *percurrere* (a parcurge), *ire* > *subire* (a veni sub, a intra sub), *uenire* > *conuenire* (a se întâlni), *ire* > *exire* (a ieşi).

- Verbe modale, care au drept complemente de obiect infinitive verbale:

Ex.: *possum facere* (eu pot face)*, soleo scribere* (eu obişnuiesc să scriu)*, debeo dicere* (eu trebuie să spun).

În limba latină exclamaţia ca modalitate enunţiativă este exprimată prin cazul Nominativ, dar poate fi exprimată şi prin alte cazuri: Acuzativ, Genitiv:

Ex.: *me miserum!* (nefericitul de mine!)
Em tibi hominem! (Iată-ţi omul!)
Pro deum fidem! (Pe credinţa în zei!)
Pro deum atque hominum fidem! (Pe credinţa în zei şi în oameni!)
Attat eccum ipsum! (Iată-l pe el însuşi!)
Em illae sunt aedes! (Iată acelea sunt casele!)

Sunt marcate stilistic construcţiile verb+substantiv în Acuzativ, fie formate din aceeaşi rădăcină, fie sinonime ca sens:

- Figura etimologică:

pugnam pugnare (a lupta o luptă)*, iusiurandum iurare* (a jura un jurământ)*, uitam uiuere* (a trăi o viaţă)*, somnium somniare* (a visa un vis).

- Figura sinonimică:

uiam ire (a merge pe un drum)*, aetatem uiuere* (a trăi o viaţă).

Acuzativul adverbial este reprezentat de adverbe, provenite din adjective de genul neutru, cazul Acuzativ:

multum (mult), *aliquantum* (destul de mult), *nimium* (prea mult), *ceterum* (de altminteri),

de termeni pronominali*: Quid uenisti?* (De ce ai venit?),

de locuţiuni: *id (hoc) aetatis* (la această vârstă), *id temporis* (în acest moment), *magnam partem* (în mare parte), *bonam partem* (în bună parte).

Dintre valorile concrete ale cazului Acuzativ enumăr valorile spaţiale şi valorile temporale:

- Acuzativ al întinderii:

Ex.: Cic., *Quinct.* 78: *neminem esse…qui possit…triduo septingenta milia passuum ambulare* (că nu este nimeni care poate să meargă şapte sute de mii de paşi în trei zile).

Milia passuum tria ab eorum castris castra posuit.
(Şi-a aşezat tabăra la trei mii de paşi de tabăra lor).

Murus decem pedes altus, aggerem latum pedes trecentos triginta.
(Zid înalt de zece picioare, întăritură lată de trei sute treizeci de picioare).

- Acuzativ temporal (al duratei):

Ex.: *Tot annos bella gero* (Port războaie de atâţia ani)
Demosthenes abhinc annos prope trecentos fuit. (Demostene a trăit acum aproape trei sute de ani).

- Acuzativ al extinderii:

tantum excellere (a excela într-atât)*, multum praestare* (a se distinge cu mult)*, cyathus pendet drachmas decem* (Un cyathus cântăreşte zece drahme).

- Acuzativ al măsurii: *denarii quod denos (nummos) aeris ualebant.* (Dinarii, ceea ce valora câte zece bani de aramă).

- Acuzativ al direcţiei:

- neprepoziţional: *domum ire* (a merge spre casă)*, rus ire* (a merge la ţară).
- prepoziţional: *in urbem ire* (a merge în oraş).

- Acuzativ prepoziţional, cu prepoziţii, mai ales *in* şi *sub*, *subter* şi *super*, *ad*, etc.

Ex.: Cic., *N.D.* 3, 25: *in aram confugitis ad deum…* (Voi vă refugiaţi în altar, la zeu).
Pergere in hostes (a porni împotriva duşmanilor)*, sub montem succedere* (a înainta până la poalele muntelui)*, in altitudinem* (în altitudine)*, in latitudinem* (în latitudine)*, in longitudinem* (în longitudine).

Construcţia ”dublu Acuzativ” se constituie ca regim al unor verbe precum: *creare* (a alege într-o funcţie)*, facere (reddere)* (a face)*, appellare* (a numi)*, inscribere* (a înscrie)*:*

Acuzativ de obiect/ Acuzativ nume predicativ:

Ex.: *Appellarunt eum dictatorem* (L-au numit dictator)
Creauerunt eum consulem. (L-au ales consul).

Dublu Acuzativ de obiect:

Ex.: *Docere pueros grammaticam* (a-i învăţa pe copii gramatica)
Rogare populum magistratus (a recomanda poporului să desemneze magistraţi)
Celare patrem culpam (a-i ascunde tatălui vina)

Acuzativ de obiect/Acuzativ spaţial:

Ex.: *exercitum Ligerim traducit* (el trece armata peste fluviul Loire).

Acuzativ de obiect/ Acuzativ al duratei:

Ex.: *urbem tot annos oppugnare* (a ataca un oraş atâţia ani).

Cazul Genitiv (gr. *he genike ptosis*) deţine funcţia primară de specificare şi determinare a unei fiinţe, a unui obiect în raport cu realitatea extralingvistică. Cel mai bine reprezintă esenţa Genitivului

Genitivul de apartenenţă:

Ex: *domus patris* (casa tatălui), *fletus omnium* (plânsetul tuturor), *difficultates belli* (dificultăţile războiului).

O serie de adjective de similitudine şi apropiere sunt urmate de cazul Genitiv: *proprius* (specific, propriu, caracteristic), *sacer* (consacrat), *similis* (asemănător), *dissimilis* (diferit), *dispar* (neasemănător, neegal).

Substantivele verbale beneficiază de construcţii speciale, după cum urmează:

Genitiv subiectiv şi Genitiv obiectiv:

Ex: *Spes uictoriae* (speranţa victoriei) = *uictoriam sperant* (ei speră victoria) - obiectiv.
Metus hostium (teama duşmanilor) = *metuuntur hostes* (duşmanii sunt temuţi, deci teama de duşmani - obiectiv.
Hostes metuunt (Duşmanii se tem) - subiectiv.

Genitivul explicativ precizează substantivul de care depinde:

Ex: *Nomen ipsum carendi* (Însuşi cuvântul „carere”*)*.
Haec uox uoluptatis (Acest cuvânt „uoluptas”).
In altera philosophiae parte quae est quaerendi ac disserendi (În cealaltă parte a filosofiei, care este a întrebării şi a discuţiei).

Genitivul calităţii exprimă clasa şi specia:

Ex.: *huius generis* (de acest tip)
Aproximaţia: *rem…plurimi oti* (lucru care cere foarte mare răgaz)*, eiusdem modi* (de acelaşi fel)*, homo nihili* (om de nimic).

O particularitate distinctă a individului: *homines…magnae uirtutis* (oameni de mare virtute)*, uir magni ingenii summaque prudentia* (bărbat de cel mai mare talent şi de cea mai mare prudenţă).

O relaţie de substituţie se poate stabili între Genitiv şi adjectivul capabil de a-l înlocui: *erilis filius* (fiul stăpânului)*, regia domus* (palatul regelui)*, campus Martius* (Câmpul lui Marte)*, uirgo Vestalis* (fecioară a Vestei)*, Saturnia porta* (poarta lui Saturn)*, Aeneia nutrix* (hrănitoare a lui Aeneas)*, terra hostilis* (pământ al duşmanilor/duşman)*, metus hostilis* (teama duşmanilor/de duşmani).

Genitivul partitiv indică întregul din care se extrage o parte, urmând substantive şi adjective precum: *pars* (parte), *dimidium* (jumătate), *extremum* (capăt), *reliquum* (restul), *summum* (cel mai de seamă), *particeps* (părtaş), *consors* (tovarăş), *exsors* (lipsit de), *socius* (asociat la), *conscius* (ştiutor), *multi* (mulţi), *pauci* (puţini), *plerique* (majoritatea).

Pentru pronumele neutre*: quid* (ceva), *aliquid* (ceva), *quicquam* (ceva), *nihil* (nimic), *id* (acest lucru), *hoc* (acest lucru), urmate de cazul Genitiv, gramaticile tradiționale îl încadrează în clasa partitivului, în vreme ce autori mai recenți îl consideră Genitiv explicativ (Slușanschi 1994).

Ex.: *Quid negoti?* (Despre ce afacere este vorba?)
Quid rei? (Ce lucru?)
Quid noui? (Ce anume este nou?)

Adverbele de loc interogative, demonstrative şi relative sunt urmate de Genitiv partitiv:

Ex.: *ubi terrarum?* (În ce loc pe pământ?)
nusquam gentium (nicăieri în lume), *eo loci* (în acest loc), *quo loci* (în care loc)

- formulări de tip *caeli caelorum* (cerurile cerurilor), *saecula saeculorum* (vecii vecilor), *uanitas uanitatum* (deşertăciunea deşertăciunilor) (de sorginte ebraică).

În clasa Genitivului partitiv se încadrează şi exemple adverbale; acesta, distingându-se de funcţionarea prin excelenţă adnominală a acestui caz, va suscita controverse gramaticale. Se foloseşte după verbe precum:

complere (a umple), *implere* (a umple), *replere* (a umple din nou, a completa), *indigere* (a avea nevoie de), *egere* (a avea nevoie de), *abundare* (a avea din belşug), *saturare* (a dezgusta), *cupere* (a dori foarte mult);

după adjective precum:

plenus (plin), *refertus* (încărcat), *satur* (bogat), *orbus* (lipsit de), *inops* (lipsit de), *ieiunus* (necunoscător de),

după verbe precum:

potiri (a pune stăpânire), *regnare* (a fi stăpân peste), *meminisse* (a-şi aminti de), *reminisci* (a-şi reaminti de), *obliuisci* (a uita), *in mentem uenire* (a-i veni în minte).

Verbe, adverbe sau adjective, în general cuvinte care exprimă cantitatea, preţul sunt urmate de Genitiv al aprecierii:

aestimare (a evalua), *existimare* (a socoti, a aprecia), *pendere* (a cântări), *censere* (a evalua, a aprecia) *magni* (cu mult), *maximi* (cu foarte mult), *plurimi* (cu foarte mult), *parui* (cu puţin), *tanti/quanti* (cu atât cât).

Tanti est quanti est fungus putidus (Valorează cât o ciupercă putredă) (Pl., *Bacch.* 821)

Cic. *Fin.* 2, 42: *uoluptatem…uirtus minimi facit.* (Virtutea nu ia în serios plăcerea).

La fel, verbele din sfera semantică ”a cumpăra, a vinde”: *emere* (a cumpăra), *redimere* (a cumpăra din nou, a răscumpăra), *uenire* (a fi vândut), *locare* (a închiria), *conducere* (a lua cu chirie), *constare* (a costa):

Ex.: *magni aestimare* (a aprecia la mare preţ) */magno aestimare* (a evalua la mare preţ)
lucri facere (a câştiga), *compendi facere aliquid* (a economisi ceva), *sumpti facere aliquid* (a face cheltuieli cu ceva), *reliqui facere aliquid alicui* (a mai lăsa ceva cuiva), *boni consulere aliquid* (a socoti ceva ca bun, a fi mulţumit de ceva), *aequi bonique facere aliquid* (a face ceva drept şi bun).

- în limbaj juridic, verbele acuzării şi pedepsei:

accusare (a acuza), *arguere* (a învinui, a acuza), *insimulare* (a acuza), *condemnare* (a a condamna), *absoluere* (a achita, a dezlega), *liberare* (a elibera, a achita)

au regim în cazul Genitiv:

tenere aliquem mendaci (a acuza pe cineva de minciună)
damnari (a condamna), *condemnari* (a condamna)*: uoti damnari* (a fi obligat să-şi ţină juruinţa faţă de zei), *dupli condemnari* (a condamna să plătească dublul valorii).

Precum am anticipat, în cazul Genitiv se exprimă şi exclamaţia (fiind un exemplu de autonomie a cazului Genitiv):

Ex.: Cat. 9, 5: *o mihi nuntii beati!* (O, veste minunată pentru mine!)
Luc. 2, 45: *o miserae sortis!* (O, destin nefericit!)
Plt. *Mo* 912: *di immortales, mercimoni lepidi!* (zei nemuritori, marfă de valoare!)

Cazul Dativ (gr. *he dotike ptosis*) reprezintă atribuirea, adresarea, interesul, lipsa. Apare cu funcţia de complement indirect al unor verbe tranzitive:

dare (a da), *reddere* (a înapoia), *relinquere* (a lăsa), *concedere* (a ceda, a fi mai prejos), *praestare* (a fi mai presus, a întrece), *distribuere* (a repartiza, a distribui), *diuidere* (a distribui, a împărţi), *narrare* (a povesti), *respondere* (a răspunde), *monstrare* (a arăta), *ostendere* (a arăta), *imperare* (a porunci), *adimere* (a lua, a răpi), *uouere* (a dedica).

Dativul de interes (*commodi*) şi Dativul de pagubă (*incommodi*) determină verbe intranzitive:

alicui nocere (a dăuna) */fauere* (a favoriza), *obesse* (a sta împotrivă), *obstare* (a se opune), *insidiari* (a întinde o cursă, a se opune), *inuidere* (a invidia), *nubere* (a se căsători), *alicui accidit* (i se întâmplă cuiva), *contingit* (se întâmplă), *euenit* (se întâmplă).

- Adjective: *aduersarius* (duşman), *iratus* (mâniat, indignat), *inuidiosus* (invidios, rău), *sacer* (consacrat), *amicus* (prieten), *propitius* (favorabil).

Un alt tip de Dativ exprimă apropierea, ca regim al unor verbe precum:

iungere (coniungere) (a lega, a uni), *copulare* (a lega, a uni), *assidere* (a îngriji, a asista), *haerere* (a se fixa, a stărui),

al unor adjective precum: *propinquus* (apropiat), *propior* (mai potrivit), *proximus* (cel mai apropiat), *finitimus* (vecin, învecinat), *uicinus* (vecin), *similis* (asemănător), *dissimilis* (diferit), *par* (egal), *dispar* (neegal), *communis* (comun).

Dativul final reprezintă finalitatea, scopul unei acţiuni verbale:

Ex.: *mittere auxilio* (a trimite în ajutor)
dare doti (a da ca zestre)
accipere praemio (a primi drept răsplată)
relinquere praesidio (a lăsa ca pavăză)
habere documento (a-i fi cuiva drept exemplu)
ducere laudi (a propune spre laudă)

Din Dativul de interes derivă o serie de valori colaterale: Dativ al punctului de vedere (*iudicantis*):

Ex.: *Quintia formosa est multis* (Quintia este frumoasă pentru mulţi).

Pentru exprimarea posesiei, verbul latin *habere* este concurat de verbul *esse* cu plasarea posesorului în cazul Dativ; în linii mari sinonime, cele două turnuri sunt interpretate contextual diferit: subiectul în Nominativ marchează persoana subiectului; exprimarea posesorului în Dativ, în mod contrar, îl ocultează:

Ex.: *Pater meus domum habet* (Tatăl meu are o casă) */ est patri meo domus* (Tatăl meu are o casă).

Cazul Ablativ (lat. *aufero, auferre, abstuli, ablatum* = a îndepărta) indică separaţia, îndepărtarea, punctul de plecare (marcat fiind adesea de prepoziţii: *ab, de, ex, cum, in…*).

Ex.: *e castris erumpere* (a se năpusti din tabără)
a Caesare redire (a se întoarce de la Caesar)
de carcere emitti (a fi eliberat din închisoare)

prezintă trei funcţii principale: Separativ, Instrumental, Locativ. Ablativul punctului de plecare se aplică atât la sfera spaţială, cât şi la sfera temporală:

Ex.: *ex illo tempore* (din acea vreme)
e castris egressi (ieşind din tabără)

Complementul comparativului este utilizat ca o subclasă a Ablativului separativ: *doctior Petro* (mai învăţat decât Petrus).

Verbe ale naşterii: *nasci, parere*, participii (cu acelaşi sens): *natus* (născut), *ortus* (descendent din), *prognatus* (trăgându-se din), *oriundus* (originar din) sunt urmate de cazul Ablativ al originii:

Ex.: *ex improbo patre nasci* (a se naşte dintr-un tată necinstit)
Apollo e Vulcano natus. (Apollo născut din Vulcan).

Verbe de separaţie, de îndepărtare au regim în Ablativ separativ:

priuare (a lipsi)*, orbare* (a lipsi)*, exuere* (a lipsi)*, nudare* (a dezgoli, a priva)*, fraudare* (a deposeda)*, spoliare* (a prăda)*, inuidere* (a invidia)*, interdicere* (a interzice).

Verbele compuse cu preverbe: *abstrahere* (a smulge)*, detrahere* (a smulge)*, differre* (a se deosebi)*, remittere* (a trimite înapoi, a desface)*, reuocare* (a readuce, a împiedica, a opri)*, secernere* (a separa, a despărţi), urmate de propoziţiile *ab, de, ex*, au regim în Ablativ Separativ.

Se înregistrează valori derivate ale Ablativului separativ, abstractizate în raport cu spaţiul, care exprimă:

- Materia: *templum de marmore* (templu din marmură)
- Cauza: *aeger ex uulnere* (bolnav din cauza rănii)

ea de causa/ qua de causa (din această cauză)

- Conformitatea: *ex edicto* (conform edictului)*, ex senatus sententia* (potrivit deciziei senatului)*, ex composito* (potrivit înţelegerii)
- Întregul din care se extrage o parte: *de mea pecunia* (din banii mei), *de tertia uigilia* (în apropierea miezului nopţii).

Ablativul Instrumental exprimă în limba latină modul şi mijlocul de îndeplinire a unei acţiuni, asocierea, circumstanţa concomitantă:

Ex.: *obsidere cum gladiis curiam* (a asedia cu săbii Senatul).
cum febri domum rediit (s-a întors acasă cu febră)
ad tibiam canere (a cânta din flaut)
magno comitatu (cu suită numeroasă)
cum bona pace (cu bună pace)
cum plausu (cu aplauze).

Ablativul calităţii descrie proprietatea durabilă a individului:

Ex.: Caes., BG I, 47, 4: C. *Valerium Procillum…summa uirtute et humanitate adulescentem animo quieto esse*... (C. Valerius Procillus… tânăr de cea mai mare virtute şi omenie… este cu sufletul liniştit).

Ablativul Instrumental de tip *gladiis pugnatum est* (lupta s-a dus cu săbiile) este concurat, pentru introducerea instrumentului nume de persoană, de prepoziţia *per* (prin, prin intermediul)*:*

Ex.: Caes., BG, I, 12, 2: *per exploratores certior factus* (a fost informat prin iscoade)

Turnuri similare utilizate exprimă:

- Timpul utilizat: Cic., ND, 2, 52: *Saturni stella triginta fere annis cursum suum conficit.* (Planeta Saturn îşi împlineşte cursul în aproape treizeci de ani).
- Preţul: *emere duobus milibus nummum* (a cumpăra cu două mii de bani)*, redimere metum uirgarum pretio* (a cumpăra din nou, a răscumpăra, a elibera de frica loviturilor în schimbul banilor)*, uendere magno pretio* (a vinde cu un preţ mare)*, conducere pictorem magno pretio* (a angaja un pictor la un preţ mare; verbul *conducere* mai înseamnă şi a lua cu împrumut, a lua cu chirie)*, locare praedia nummo* (a închiria pământurile pe bani).
- Pedeapsa: *multare (exsilio, morte, pecunia)* (a pedepsi cu exilul, cu moartea, în bani)*, damnare* (a condamna).
- Cauza: *fame interire* (a pieri de foame)*, culpa alicuius* (din vina cuiva)
- Măsura: *multo praestare* (a se distinge cu mult).
- Punctul de vedere: *superare aliquem (uincere aliquem) gloria, diuitiis* (a întrece pe cineva/ a învinge pe cineva prin glorie, prin bogăţii).
- Modul: *more* (după tradiţie*), eo modo* (în acest mod)*, ea ratione* (din acest motiv).

Ablativul locativ continuă urmele vechiului caz autonom care desemna dispunerea spaţială:

Ex.: Cic., *Ver.*, 5, 27: *coronam habere in capite* (a avea o coroană pe cap)
Cic., *ND*, 2, 95: *sub terra habitare* (a locui sub pământ).

dar şi utilizarea temporală: *die septimo peruenit* (a ajuns în a şaptea zi), *hac nocte* (în această noapte), *hieme* (în iarnă), *aestate* (în vară), Tac., *Agr* 45: *sub Domitiano* (în vremea lui Domiţian).

Ablativul absolut este o construcţie autonomă, participială, care substituie o propoziţie subordonată cu predicat la mod personal:

Ex.: Caes., BG, I, 6, 4: *omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt*
(după ce toate lucrurile au fost duse la bun sfârşit, ei stabilesc termenul).
Cic. *Att.*, 10, 4, 6: *me libente eripies mihi hunc errorem*. (Făcându-mi plăcere, îmi vei îndepărta această greşeală).

- Neutru impersonal:
  Auspicato, contionem inceperunt (Odată luate auspiciile, au început adunarea).
  Satisdato damni interfecti (după ce s-a dat garanţie pentru paguba pricinuită).
  Contestato, innocentiam defendunt. (Cu ajutorul martorilor îşi apără nevinovăţia).
- Cu elipsa verbului *esse*: *M. Messala M. Pisone consulibus, Orgetorix fecit magnam coniurationem* (Când erau consuli M. Messala şi M. Piso, Orgetorix a pornit o mare conjuraţie) (Caes., *BG*, I, 2,1).

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

XI. EDUCAŢIA ŞI SISTEMUL DE ÎNVĂŢĂMÂNT ÎN ROMA ANTICĂ

Deşi sistemul de educaţie greco-roman a instituit modelul european de învăţământ, condiţiile oferite în Antichitate: dotări ale şcolilor, salarii ale profesorilor, condiţii pentru studiu sunt umile şi modeste.

Predarea obligatorie a minimelor elemente de scriere şi de calcul au redus aproape total numărul de analfabeţi la Roma. Încă de acum 2000 de ani existau trei trepte de educaţie: primară, medie şi superioară. La fel ca în ziua de astăzi, copiii începeau şcoala de la vârsta de şapte ani.

Între 7 şi aproximativ 12 ani, copilul, fie băiat, fie fată frecventa şcoala primară; pentru a face faţă pericolelor străzii, acesta primea un sclav însoţitor (*paedagogus*). Învăţătorul, care le preda elevilor scrierea, purta denumirea de *litterator* sau *magister ludi*, *magister ludi litterarii*, *primus magister*. Școala primară se ocupă mai cu seamă de scris şi de citit, dar alte activităţi precum recitarea, memorarea versurilor şi socotitul fac parte din programă. Pentru deprinderea aritmeticii se foloseau pietricelele (*calculi*) şi metoda jocului cu degetele. Uneori se foloseau pedepse-lovituri cu mâna, în cazul în care elevul nu se supunea cerinţelor profesorului.

În apropierea vârstei de 12 ani, elevul mergea la şcoala unui *grammaticus*, în care învăţa limba latină şi limba greacă după metode filologice: investiga operele autorilor greco-latini, învăţa, cu ajutorul acestora, gramatică, dicţie şi retorică. Deprinderea gramaticii era principalul obiectiv, însă, colateral, se predau cunoştinţe de istorie, geografie, mitologie, astronomie, muzică etc. Acestea le erau foarte necesare tinerilor pentru cultura lor generală.

Începând de la vârsta de 17 ani, tinerii începeau pregătirea pentru viaţa politică şi publică, frecventând şcoala de retorică, unde preda *rhetor*-ul. Se predau mai cu seamă reguli şi procedee de retorică. Fiind şcoli

superioare, condiţiile oferite de şcolile de retorică erau superioare celor din şcolile medii, iar profesorii erau mai bine plătiţi decât omologii lor de pe trepte inferioare.

EVALUARE

1. Cum descrieţi sistemul de învăţământ din Roma antică?
2. Câte trepte de învăţământ cunoaşteţi în Roma antică şi cum se numea fiecare?

B. SINTAXA FRAZEI

Studiul sintaxei frazei are în vedere două aspecte esenţiale:

- Coordonarea, prin care propoziţii independente se înlănţuie între ele pe acelaşi plan logic.
- Subordonarea, prin care propoziţiile subordonate depind de alte propoziţii regente.

Ca un fapt de limbă, frecvent mai ales în latina arhaică, se înregistrează autonomia unor propoziţii, care, din punct de vedere logic sunt subordonate, dar care nu sunt introduse printr-un element specific, ci se află în parataxă, fără niciun element de legătură:

Ex.: *uolo facias* (vreau ca tu să faci)*, caue cadas* (păzeşte-te să nu cazi)*, uenite adoremus* (veniţi să adorăm).

Ca moduri utilizate în propoziţiile subordonate, se înregistrează moduri personale: indicativ şi conjunctiv şi moduri nepersonale: participiu şi infinitiv.

Modul indicativ exprimă faptul real actualizat: *quia dicit* (fiindcă spune)*, ubi dixisti* (când ai spus).

Conjunctivul este un mod al non-realităţii:

Ex.: *Misit qui rem Caesari nuntiarent*. (A trimis soli, care să îi anunţe lui Caesar fapta).

folosit după verbe de efort, verbe de teamă:

Ex.: *Rogo ut ueniat* (Îl rog să vină).

Nituntur ut omnia bene adueniant (Ei fac eforturi ca toate să reuşească).

Timeo ne ueniat (Mă tem să nu vină).

sau pentru a exprima posibilitatea, virtualitatea:

Ex.: *nihil habeo quod dem.* (Nu am nimic ce să dau).
nemo est qui dicat. (Nu este nimeni care să spună).

Ca tipologie a propoziţiilor subordonate enumerăm:

- Propoziţii completive: - completive cu *quod*
  - completive conjunctivale cu *ut*
  - interogative indirecte
  - propoziţii completive infinitivale.
- Propoziţii relative
- Propoziţii subordonate: finale, consecutive, cauzale, concesive, temporale, condiţionale, comparative.
- Construcţii participiale: - participiale relative
  - participiale absolute.

1. PROPOZIŢII COMPLETIVE INTRODUSE PRIN *QUOD*

Completivele introduse prin *QUOD* indică circumstanţe realizabile; verbul este în consecinţă, în majoritatea cazurilor, la modul indicativ:

Ex.: Cic., Of., 3, III: *unum illud est admiratione dignum quod captiuos retinendos censuit.*

(Un singur lucru este demn de admiraţie, că a socotit că trebuie reţinuţi captivii).

În propoziţia regentă se înregistrează o serie de verbe, precum:

- *adde (quod)* (mai adaugă că, în plus)*, accidit (quod)* (s-a întâmplat să)*, praetereo quod* (omit, trec cu vederea că)*, mitto quod* (las la o parte faptul că)*, bene, male, incommode accidit* (se întâmplă bine, rău, neplăcut (că)…)*, euenit* (se întâmplă)*,*

fit (quod) (se întâmplă că…), *bene, male, amice facis quod* (faci bine, rău, faci un gest prietenesc că…).

- verbe de sentiment*:* *doleo* (mă îndurerez), *gaudeo* (mă bucur), *angor* (sunt neliniştit că), *miror* (mă mir), *indignor* (mă indignez, mă revolt), *glorior* (mă laud), *queror* (mă plâng), *irascor* (mă supăr), *laudo* (laud), *gratias ago* (aduc mulţumiri), *accuso* (acuz), *scio* (ştiu).

Ex.: *Accidit perincommode quod eum nusquam uidisti.* (A fost o mare neşansă că nu l-aţi văzut nicăieri).

Magna spes me tenet bene mihi euenire quod mittar ad mortem.

(Am o mare speranţă că pentru mine este un lucru bun că sunt trimis la moarte).

Facis tu quidem fraterne quod me hortaris. (Tu faci cu adevărat un gest frăţesc că mă îndemni).

2. PROPOZIŢII COMPLETIVE CONJUNCTIVALE INTRODUSE PRIN *UT*

Propoziţiile introduse prin *UT* sunt subordonate de tendinţă, care urmează următoarelor categorii de verbe:

- verbe care exprimă efortul, rugămintea, constrângerea, permisiunea, realizarea

oro (a ruga), *peto* (a cere), *rogo* (a cere), *precor* (a implora), *obsecro* (a ruga din suflet), *flagito* (a solicita), *postulo* (a cere stăruitor), *posco* (a reclama), *adhortor* (a îndemna, a încuraja), *admoneo* (a îndemna, a sfătui), *persuadeo* (a convinge), *incito* (a aţâţa, a stimula), *impello* (a îndemna), *edico* (a anunţa oficial), *impero* (a porunci), *enuntio* (a aduce la cunoştinţă), *denuntio* (a face cunoscut), *praescribo* (a recomanda), *praecipio* (a sfătui), *mando* (a ordona, a recomanda), *cogo* (a constrânge), *subigo* (a constrânge), *concedo* (a permite, a îngădui),

permitto (a permite), *sino* (a îngădui, a permite, a lăsa), *patior* (a suferi), *constituo* (a stabili, a hotărî), *decerno* (a decide, a hotărî), *statuo* (a stabili, a fixa), *laboro* (a face eforturi, a se preocupa), *contendo* (a se strădui, a se sili, a solicita), *enitor* (a se strădui, a-şi da silinţa), *efficio* (a realiza, a reuşi), *impetro* (a obţine, a reuşi), *satis est* (este suficient, este destul), *interest (refert)* (este în interesul), *licet* (este permis), *oportet* (trebuie), *aequum est* (este echitabil), *consentaneum est* (este potrivit), *tempus est* (este timpul), *consilium mihi est* (hotărârea mea este să), *mos est* (se obişnuieşte să).

- Verbe folosite la persoana a III[a]: *accidit* (se întâmplă), *euenit* (se întâmplă), *contingit ut* (se întâmplă), *fit ut* (se întâmplă), *fieri potest ut* (se poate întâmpla să), *fieri non potest ut* (nu se poate întâmpla să), *sequitur ut* (urmează să), *efficitur ut* (rezultă că).
- Locuţiuni impersonale*: multum abest (ut)* (mult lipseşte să), *tantum abest (ut)* (atât lipseşte să), *prope est (ut)* (este aproape să), *uerum est ut* (este adevărat că), *falsum est ut* (este fals că), *rarum est ut* (este rar că).

Ex.: *Rogo ut ueniat*. (Îl rog să vină).
Velim ad me scribas. (Aş vrea ca tu să îmi scrii).
Statuunt ut decem milia hominum mittantur. (Ei hotărăsc să fie trimişi zece mii de oameni).

Prin conjuncţia *NE* se introduc propoziţii cerute de:

- verbe de teamă: *metuo* (a se teme), *timeo (a-i fi frică), uereor* (a se teme)*:*

  Ex. *Timeo ne ueniat* (Mă tem să nu vină).

Ex.: Cic., *Fam.* 14,2,3: *omnes labores te excipere uideo: timeo ut sustineas.* (Văd că suporţi toate muncile: mă tem că nu rezişti.)

- verbe de ezitare: *caueo* (a se păzi, a se feri), *uito* (a evita), *eripio* (a scăpa, a salva).
- verbele de refuz, de opoziţie se construiesc cu completive cu *ne/quin/quominus: impedio* (a împiedica, a opri), *prohibeo* (a opri, a interzice), *obsto* (a sta în cale, a opri), *obsisto* (a rezista, a se opune), *resisto* (a opune rezistenţă, a se opri), *deterreo* (a împiedica, a îndepărta), *contineo* (a opri), *retineo* (a reţine), *interpello* (a întrerupe, a împiedica), *accuso* (a acuza), *mora est* (durează mult):

  Ex.: Cic, Att.II, 13, 5: *plura ne scribam dolore impedior.* (Sunt împiedicat de durere să scriu mai multe).
  Cic., De off., 3, 100: *sententiam ne diceret recusauit.* (A refuzat să îşi spună părerea).
  Ter, Eun 859-60*: uix me contineo quin inuolem in capillum.* (De abia mă stăpânesc să nu mă reped în părul lui).
  Vereor etiam ne durior sim. (Chiar îmi este teamă să nu fiu prea dur).
  Non enim uereor ne non scribendo te expleam.(Căci nu mă tem ca, atunci când îţi scriu, să nu te satisfac).
  Nihil autem magis cauendum est senectuti quam ne languori se desidiaeque dedat. (Căci bătrâneţea nu trebuie să se păzească de nimic mai mult, decât să se dedea oboselii şi lâncezelii).
  Et cauete, patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis. (Şi aveţi grijă, senatori, ca prin speranţa păcii prezente să nu pierdeţi pacea eternă).
  Sententiam ne diceret recusauit. (A refuzat să spună o părere).
  Neque di omnes id prohibebunt quin sic faciam uti constitui. (Nici toţi zeii nu se vor opune să fac astfel cum am hotărât).
  Timeo ne peccauerim. (Mă tem să nu fi greşit).
  Intercludor dolore quominus ad te plura scribam. (Sunt oprit de durere să îţi scriu mai multe).
  Non dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetae. (Nu trebuie să existe nicio îndoială că au existat poeţi şi înainte de Homer).
  non multum abest quin… (Nu lipseşte mult să…)
  quid abest quin…? (Ce lipseşte să…?)

nulla causa est quin (Nu este niciun motiv să…)
quid est causae quin… (ce motiv este să…?)
non possum facere quin… (nu pot face să)*, fieri non potest quin…* (nu se poate întâmpla să…*)*
non dubito quin… (nu mă îndoiesc că)
non dubium est quin… (nu este nicio îndoială că…)

3. PROPOZITII INTEROGATIVE INDIRECTE

După modalitatea enunţului, propoziţiile independente se clasifică în următoarele tipuri:

- enunţuri declarative
- enunţuri interogative
- enunţuri imperative

Propoziţia interogativă indirectă depinde de un verb din propoziţia regentă, care exprimă întrebarea, îndoiala, surpriza:

Ex.: *Nunc scio quid sit Amor.* (Acum ştiu ce înseamnă Amor).

Non dubito quid responsurus sis. (Nu mă îndoiesc ce vei răspunde).

Hanc paludem si nostri transirent hostes exspectabant. (Ei vroiau să ştie dacă duşmanii noştri trec această mlaştină).

*Nescio utrum incipiendum sit an tacendum sit. (*Nu ştiu dacă trebuie să încep sau să tac).

Eam interrogaui si uenit ad loquendum de suo reditu. (Am întrebat-o dacă a venit să vorbească despre întoarcerea sa).

Roguaui si certiores facti sunt de egestate aquae. (I-am întrebat dacă au fost informaţi despre lipsa apei).

Me ipsum interrogo quis ad festum ueniat. (Mă întreb cine vine la petrecere).

Pl. Men 349: *uideamus qui hinc egreditur* (Să vedem cine iese de aici)

Pl. Am1056: *quid agam nescio.* (Nu ştiu ce să fac).

Elementele introductive sunt: *quis* (cine), *ecquis* (oare cine?), *ecquid* (oare ce?), *qua ratione* (din ce motiv), *cur* (de ce?), *an* (dacă):

Dubito an (Mă îndoiesc că), *haud scio an* (nu ştiu dacă), *incertum est an* (este nesigur dacă), *haud scio an uenerit* (nu ştiu dacă a venit), *dubito an Venusiam tendam* (Nu ştiu dacă mă îndrept spre Venusia), *forsitan nos reiciat.* (poate ne-ar respinge).

si interogativ:

Ex.: Petr. Sat., 33, 5*: temptemus tamen, si adhuc (oua) sorbilia sunt.* (Să încercăm totuşi dacă ouăle se pot sorbi încă).

Interogaţia indirectă dublă şi multiplă este introdusă prin *utrum…an…, ne…an*:

Ex.: Caes., *Gall*. 4, 14, 2: *Perturbantur, copiasne aduersus hostem ducere, an castra defendere, an fuga salutem petere praestaret* (Se agită dacă este mai bine să ducă trupele împotriva duşmanului sau să apere tabăra sau să caute salvarea prin fugă).
Cic., Verr. 2, 2, 81: *Dubitet utrum malit meis testibus an tuis defensoribus credere* (Nu ar şti dacă este mai bine să creadă în martorii mei sau în apărătorii tăi).
Cic At. 16, 8, 2: *consultabat utrum Romam…profiscerentur an Capuam teneret…an iret ad tres legiones Macedonicas.* (Se sfătuia dacă să plece spre Roma sau să rămână la Capua sau să meargă la cele trei legiuni macedonice).

Mai rar şi în latina târzie se utilizează şi *an…an, utrum…aut*.

4. PROPOZIŢII RELATIVE

Propoziţiile relative sunt extinderi ale unui cuvânt sau sintagme din propoziţia regentă, introduse fiind de:

- Pronume/ adjective relative: *qui, quae, quod* (care)
- Pronume nedefinite: *quisquis* (oricine)*, quidquid* (orice)
  quicumque (oricine)*, quaecumque* (oricine)*, quodcumque* (orice)
  - Adjective relative corelative: *qualis, e* (ce fel de)*; quantus, a, um* (cât, câtă)*; quot* (câţi, câte)
  - Adverbe relative: *ubi* (unde)*, unde* (de unde)*, quo* (încotro)*, qua* (pe unde).

Conform relaţiei logice stabilite între modul verbului şi gradul de realitate al enunţului, se construiesc propoziţii relative la modul indicativ şi la modul conjunctiv. Indicativul este modul realităţii:

Ex.: Caes., BG, I, 3: *Germani qui trans Rhenum incolunt*. (Germanii, care locuiesc peste fluviul Rin).
Qui bene amat, bene castigat. (Cine iubeşte bine, pedepseşte bine).
Attente audiui scriptorem, qui de nouo libro loquebatur. (L-am ascultat pe scriitor, care vorbea despre noua carte).
Milites, quibus arma donaui, ferociter pugnare debebant. (Soldaţii, cărora le-am oferit armele, trebuia să lupte cu curaj).
Flores, quos cotidie uidebam. (Florile, pe care le vedeam zilnic).
Attente audiui hunc hominem, quem non amabam, sed uenerabam. (L-am ascultat pe acest om, pe care nu îl iubeam, ci îl veneram).
Sol, cui omnes uitam debemus, in caelo lucet. (Soarele, căruia noi toţi îi datorăm viaţa, străluceşte pe cer).
Malo habere tales diuitias, quibus alios stupere possim. (Mi-ar plăcea să am asemenea bogăţii, prin care să îi pot uimi pe ceilalţi).
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes. (Orice ar fi, mă tem de greci şi când fac daruri).

Quisquis ueniat, sciet quid facere debet. (Oricine ar veni, va şti ce trebuie să facă).

Relativele nedeterminate sunt introduse prin pronume nedefinite:

- *Quicumque* (oricine)*, quisquis* (oricine)*, quotquot* (oricât)*, (quot-) ubicumque* (oriunde)*, utcumque* (oricum).

Ex.: *Quidquid tangebat rex, aurum fiebat.* (Orice ar fi atins regele se transforma în aur).

Quisquis uenit accipitur; quisquis abest uituperatus est. (oricine ar veni este primit; oricine lipseşte este pedepsit).

Quemquem uidebamus, appellabamus. (Pe oricine vedeam, strigam).

Pl. Ru1146: *tibi hercle deos iratos esse oportet, quisquis es.* (Trebuie ca zeii să fie mânioşi împotriva ta, oricine ai fi).

Modul conjunctiv este utilizat pentru acele relative care exprimă circumstanţa: finalitate, condiţie, cauză, concesie, consecinţă.

Relative finale:

Ex.: *Mihi misit litteras quibus intellegerem quam cara libertas esset.* (Mi-a trimis o scrisoare din care să înţeleg cât de scumpă este libertatea).

Cic. Pomp. 63*: illum ex omnibus delegistis quem bello praedonum praeponeritis.* (L-aţi ales dintre toţi pe acela pe care să-l desemnaţi în fruntea războiului cu piraţii).

Relative condiţionale:

Ex.: *Qui te uideret, diceret te pauperem hominem esse.* (Cine te-ar vedea ar zice că eşti un om sărman).
Cic. Ner. 4, 52: *qui uideret…urbem captam diceret*.
(Cine ar vedea ar zice că este un oraş cucerit).

Relative cauzale:

Ex.: *Omnes te laudant qui tantum labores*. (Toţi te laudă pe tine, care/ fiindcă munceşti atât de mult)
Pl. Mi58-9: *amant te omnes mulieres, neque iniuria, qui sis tam pulcher.* (Și nu pe nedrept toate femeile te iubesc pe tine, care/ fiindcă eşti atât de frumos).

Relative concesive:

Ex.: *Illi qui multum enixi sint non potuerunt impetrare id quod uidebant.* (Aceia care/ deşi s-au străduit mult nu au putut obţine ceea ce vedeau).
Cic. De Or. 1, 82: *egomet qui sero ac leuiter Graecas litteras attigissem, tamen…complures…ibi (Athenis) dies sum commoratus.* (Eu, care/ deşi deprinsesem literatura greacă târziu şi puţin, totuşi am rămas mai multe zile la Atena).

Relative consecutive

Ex.: *Dic mihi aliquid quod recte interpretare sciam*. (Spune-mi ceva ce/ încât [să] ştiu să interpretez corect).
Cic. R. Am. 52: *nunc dicis aliquid quod ad rem pertineat.* (Acum spui ceva care are/ încât [să] aibă legătură cu fapta).

5. PROPOZIŢII FINALE

Propoziţia finală exprimă rezultatul şi scopul urmărit. Fiind o subordonată de tendinţă, în mod automat modul verbului utilizat este conjunctiv:

Ex. *Venerunt ut uiderent omnia quae aedificauisti.* (Ei au venit ca să vadă tot ce ai construit).
Pl. Her. 4, 39: *esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas.* (Trebuie să mănânci ca să trăieşti, nu să trăieşti ca să mănânci).

La forma negativă, conjuncţia de subordonare folosită este *ne.*

Ex. *Taceo ne disturbem tranquillitatem serae horae.* (Tac ca să nu deranjez liniştea orei târzii).

Propoziţia finală este concurată de construcţii gerunziale şi gerundivale, care exprimă finalitatea:

- *ad* + gerunziu/gerundiv în Acuzativ:

Ad defendendam libertatem pugnauerunt. (Au luptat pentru a apăra libertatea).

- Construcţii gerunziale/gerundivale cu postpoziţii *causa, gratia*:

cognoscendi causa (pentru a cunoaşte) *amandi gratia* (pentru a iubi)

Cum am anticipat, propoziţiile finale pot fi substituite şi de relative circumstanţiale:

Rosas curaui, quas convivis praeberem. (Am îngrijit trandafirii, pe care/ ca să să îi ofer oaspeţilor).

Daca în propoziţia finală apare un adjectiv/ adverb la comparativ, aceasta este introdusă prin *quo*:

Ex.: Ter. *Eu* 150: *adiuta me quo fiat facilius*. (Ajută-mă ca să fie mai uşor).

6. PROPOZIŢII CONSECUTIVE

Propoziţia consecutivă exprimă o acţiune realizată în urma altei acţiuni, ca o înşiruire firească a faptelor; redând deopotrivă o tendinţă şi o urmare, verbul este utilizat la modul conjunctiv.

Potrivit esenţei sale, propoziţia consecutivă este anticipată de o serie de corelative în regentă: *adeo, tam, tantus, tantum.* Aceasta este introdusă prin următoarele elemente de subordonare:

UT

Ex. *Tam pulchra est, ut omnes eam salutent.* (Este atât de frumoasă încât toţi o salută).

Pl. Ps 579: *ita paraui copias facile ut uincam*. (Astfel am pregătit trupele încât să învingă uşor).

Cic. Tu 3, 71: *quis tam demens est ut sua uoluntate maereat?* (Cine este atât de nesăbuit încât să se îndurereze din propria voinţă?)

UT NON la forma negativă:

Ex.: *Non tam iratus fuit, ut non uideret, quam pulchra urbs esset.* (Nu a fost atât de mânios, încât să nu vadă, cât de frumos este oraşul).

Pl. *Mil.* 70-71*: ad sese arcessi iubent, ut tuo non liceat dare operam negotio.* (Ele poruncesc să fiu adus dinaintea lor, aşa încât să nu mai am timp de tine).

În locul lui ***UT NON*** se poate utiliza (***UT) NE***, iar în cazul regentelor negative se foloseşte conjuncţia ***QUIN***:

Cic. Of. 2, 72: *sed ita ut ea res aut prosit aut certe ne obsit rei publicae.* (Dar astfel încât această faptă sau să aducă folos sau, cu siguranţă, să nu dăuneze statului).
Ter. Eu. 1092: *numquam etiam fui usquam quin me omnes amarent.* (Nu am fost vreodată în vreun loc unde să nu mă iubească toţi).

7. PROPOZIŢII CAUZALE

Propoziţia cauzală exprimă cauza (reală sau ireală) a unui eveniment; prezintă, prin urmare, predicat la modul indicativ sau la modul conjunctiv, fiind introdusă prin următoarele elemente de subordonare:

CUM

Propoziţia cauzală poate fi introdusă prin conjuncţia *cum*+conjunctiv; această valoare decurge, după toate probabilităţile, din ***CUM*** *historicum:*

Ex.: *Cum nescirem quando illum librum legere possem, incepi alios libros legere*. (Fiindcă nu ştiam când pot citi acea carte, am început să citesc alte cărţi).
Cic. Fa I, 66: *cum solitudo et uita sine amicis metu plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare.* (De vreme ce singurătatea şi viaţa fără prieteni este plină de teamă, raţiunea însăşi mă îndeamnă să cultiv prieteniile).

QUOD

Quod (acelaşi pronume relativ la neutru, singular – „faptul că”, regăsit şi la propoziţiile completive introduse prin *quod*), construit cel mai adesea cu modul indicativ, înseamnă „pentru motivul că”:

Ex.: *Ianuas claudi quod fures timebam.* (Am închis uşile fiindcă mă temeam de hoţi).

QUIA

Deopotrivă cu conjuncţia *quod*, *quia* se construieşte cu modul indicativ:

Ex.: *Anteponebant libertatem seruituti, quia uolebant omnibus iuribus frui*. (Puneau libertatea mai presus de sclavie, de vreme ce voiau să se bucure de toate drepturile).

Conjuncţiile *quando, quandoquidem, quandoque, quoniam*, atrase din sfera temporală în sfera cauzală, traducându-se ca „de vreme ce, o dată ce", sunt urmate de modul conjunctiv al verbului.

Te adiuuabo, quoniam non uenisti. (Te voi ajuta, câtă vreme nu ai venit).

Dum provine tot din sfera temporală, cu sensul de „câtă vreme".

Dum inimici pugnabant, pax non potebat esse. (Câtă vreme duşmanii se luptau, nu putea exista pacea).

Cauza ireală şi subiectivă este exprimată prin modul conjunctiv:

Ex.: *Romulus Remum fratrem interfecit quod per ludibrium urbis moenia transiluisset.* (Romulus l-a ucis pe fratele său Remus, fiindcă ar fi depăşit printr-o nelegiuire zidurile oraşului).

8. PROPOZIŢII CONCESIVE

Propoziţia concesivă exprimă obstacolul în pofida căruia se realizează o acţiune. Este introdusă prin următoarele conjuncţii:

UT

Ex.: *Ut desint uires, tamen est laudanda uoluntas.* (Deşi lipsesc puterile, totuşi voinţa trebuie lăudată).

SI şi compuşii săi: ***ETSI*** (deşi), ***ETIAMSI*** (cu toate că), ***TAMETSI, TAMENETSI*** (chiar dacă):

Ex.: Pl. Cap. 543*: tam sum seruus quam tu, etsi ego domi liber fui.* (Sunt tot atât de sclav cât eşti şi tu, deşi eu acasă am fost liber).
Caes. B. BG 5, 34, 2: *tametsi ab duce et a Fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant.* (Deşi erau părăsiţi de conducător şi de Soartă, totuşi îşi puneau toată speranţa de salvare în virtute).
Ter. *Ad*., 851: *etiam si nolit, cogam.* (Chiar dacă nu ar voi, l-aş obliga).

QUAMQUAM, QUAMVIS, LICET

Ex.: Cic. *Ver.* 5, 168: *quamuis ciuis Romanus esset.* (Deşi era cetăţean roman).

CUM

Ex.: Cic Tu I, 71: *Socrates cum facile posset educi e custodia, noluit.* (Deşi putea fi scos cu uşurinţă din închisoare, Socrate a refuzat).

9. PROPOZIŢII CONDIŢIONALE

Propoziţiile condiţionale exprimă condiţia pentru ca o acţiune să se realizeze; în mod necesar deci, perioada condiţională este formată dintr-o propoziţie subordonată condiţională introdusă prin *SI*, numită protază şi o propoziţie principală, numită apodoză.

La forma afirmativă, propoziţia condiţională este introdusă prin conjuncţia *SI*; la forma negativă, propoziţia condiţională este introduă prin *ni, nisi, si non*.

Un criteriu de clasificare a propoziţiilor condiţionale este gradul de realizare şi de certitudine a unei acţiuni: o acţiune este reală atunci când îndeplinirea sa este sigură (din punctul de vedere al vorbitorului):

Ex.: Plt., *Amph.*1105: *Si istaec uera sunt, non metuo.* (Dacă acestea sunt adevărate, nu mă tem).

Acţiunea este potenţială dacă realizarea sa nu este sigură şi poate fi împiedicată:

Cic., *Cat*. 1, 19: *Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur*. (După cum am spus, dacă patria ar vorbi cu tine aceste lucruri.)

Acţiunea este ireală daca realizarea sa este imposibilă:

Ex.: *Felix fuissem, si amicum habuissem*. (Aş fi fost fericit, dacă aş fi avut un prieten).

De altfel, specialiştii (Tesnière apud Touratier) numesc condiţionale propriu-zise propoziţiile cu verbul la modul indicativ, care exclud posibilitatea, realizându-se cu siguranţă şi ipotetice propoziţiile cu verbul la modul conjunctiv, a căror îndeplinire este îndoielnică, nesigură.

Si sol lucebit, in urbem ibimus.(Dacă va străluci soarele, vom merge în oraş).

Si me uocaueris, libenter ueniam. (Dacă mă vei fi chemat, voi veni cu plăcere).

Tibi scribam si sciam. (Dacă aş şti, ţi-aş scrie).

Tibi gratus essem, si mihi dares. (Dacă mi-ai da, ţi-aş rămâne recunoscător).

Si bella non fuissent in antiquioribus temporibus, homines melius vixissent. (Dacă războaiele nu ar fi existat în timpurile străvechi, oamenii ar fi trăit mai bine).

10. PROPOZIŢII COMPARATIVE

Propoziţiile comparative arată, aşa cum exprimă şi denumirea, evaluarea unei situaţii, în raport cu un etalon de comparaţie.

În cadrul sistemului comparativ se regăsesc următoarele raporturi logice: comparaţia de egalitate, de inferioritate, de superioritate.

- Comparaţia de egalitate este introdusă prin următoarele conjuncţii:

ut (precum, după cum)*, sicut* (precum)*, uelut* (după cum, ca de exemplu)*, quemadmodum* (aşa cum, cum de exemplu)*, tamquam* (ca şi).

Ex.: *Pueri debent oboedire, ut parentes dixerunt*. (Copiii trebuie să se supună, după cum le-au spus părinţii).
Sicut in caelis et in terra deus curat homines. (Precum în cer aşa şi pe pământ Dumnezeu se îngrijeşte de oameni).
Pl. Am. 277: *perge ut occepisti* (Continuă aşa cum ai început).
Pl. Ps. 943-4: *ita me di ament…ut…te amo.* (Aşa să mă iubească zeii, cum te iubesc eu).

ut dixi (după cum am spus)*, ut ita dicam* (ca să zic aşa)

- Comparaţia ca intensitate/cantitate este introdusă prin:

Ex.: *Tam (bonus)…quam* (atât [de bun]…cât)
Tot…quot (atâţi…câţi)
Tantum…quantum (atât…cât)

Propoziţiile comparative pot dezvolta un adjectiv corelativ, precum *talis* (astfel de) (*talis…qualis), tantus* (atât de mare) *(tantus…quantus), tot* (atâţi, atâte) *(tot…quot), tam* (atât de) (*tam…quam*).

Qualis pater, talis filius (Aşa tată, aşa fiu).
Quot homines, tot sententiae (Câţi oameni, atârea păreri).

- Comparaţia de superioritate/inferioritate:

Ex.: *non magis (plus) quam* (nu mai mult decât)
Liu. 10, 14, 21: *minor caedes quam pro tanta uictoria fuit.*

- Comparaţia de identitate/diferenţă:

aequus, (dis-)par, (dis-)similis, aeque, pariter, perinde, similiter, inde, alius, aliter, contra, secus

Ex.: Pl. Am. 582-3: *te ego faciam hodie proinde ac meritus es.*
Nisi: nihil aliud nisi (nimic altceva decât)
Quam: neque quam
Ut: perinde ut, proinde ut
Quasi: perinde quasi, perinde, tamquam.

Propoziţiile comparative introduse prin *uelut si* şi *ut si*, cu sensul „ca şi cum”, urmate de predicat la modul conjunctiv, conţin de fapt condiţionale ireale:

Nix cadebat de caelo, uelut si hiems esset, non uer. (Zăpada cădea din cer, ca şi cum ar fi fost iarnă, nu primăvară).

11. PROPOZIŢII TEMPORALE

Subordonatele temporale situează un fapt în timp, prin raportare la un moment de referinţă, la un eveniment din regentă.

În gramaticile latineşti consultate am constatat divergenţe ale autorilor cu privire la definirea anteriorităţii şi a posteriorităţii. Dacă pentru Dan Sluşanschi anterioritatea se introduce prin „după ce" (Sluşanschi 1994), iar posterioritatea este introdusă prin „înainte ca" (Sluşanschi 1994), pentru Christian Touratier anterioritatea se exprimă prin *antequam* şi *priusquam* (înainte de a), iar posterioritatea prin *postquam/ posteaquam* (după ce) (Touratier 2008).

Propoziţia temporală în limba latină este configurată potrivit celor trei trepte temporale:

ANTERIORITATE-SIMULTANEITATE-POSTERIORITATE

În cadrul raportului de simultaneitate se diferenţiază două subclase: simultaneitatea momentană şi simultaneitatea în durată.

Simultaneitatea momentană este introdusă prin conjuncţiile ***UT, UBI, CUM***, urmate de modul indicativ.

UT

Ex.: Pl. Mo484: *ut foris cenauerat* (când luase masa în oraş)
Ut in suam patriam reditus est, memorabantur quantum necesse esset suos ciues iuuare. (Când s-a întors în patria sa, îşi aminteau cât este de necesar să îi ajute pe cetăţenii săi).

SIMUL ATQUE (îndată ce)*,* ***SIMUL AC*** (îndată ce)

Ex.: Caes. BG 5, 3, 3*: simul atque de Caesaris aduentu…cognitum est, ad eum uenit.* (Îndată ce s-a aflat despre sosirea lui Caesar, a venit la el).

CUM de echivalenţă:

Ex.: Cic.Cat, 1, 21: *cum tacent, clamant.* (Când tac, ei strigă).

Situaţia lui ***CUM INUERSUM*** (aşa cum era denumită conjuncţia în gramaticile tradiţionale) sau *cum de ruptură* (Touratier 2008) reprezintă, în fapt, situaţia unui schimb al centrului de greutate, între propoziţia subordonată şi regentă. Evenimentul exprimat în propoziţia subordonată ajunge să depăşească în importanţă informaţia transmisă în propoziţia regentă:

Cic., *Att.*, 9, 2A, 3: *Vixdum epistulam tuam legeram, quom ad me Postumus Curtius uenit* (De-abia citisem scrisoarea ta, când a venit la mine Postumus Curtius).

Raportul de **simultaneitate în durată** este introdus de
UT urmat de modul indicativ:

Ex.: *Ut loquebantur, amici uenerunt.* (Când vorbeau au sosit prietenii).
Pl. As343: *in tonstrina ut sedebam* (pe când şedeam în frizerie).

CUM *historicum* urmat de conjunctiv imperfect „pe când, câtă vreme", de asemenea de conjuncţiile *dum, donec, quod*, care se traduc „câtă vreme", „până când".

Ex.: *Cum milites pontem transirent, hostes impetum inceperunt.* (Pe când soldaţii traversau podul, duşmanii au început atacul).
Cic. Planc. 65: *at ego cum…Puteolos forte uenissem, cum plurimi et lautissimi in iis locis solent esse.*
Cum mare insulas inuasisset, tempestas deleuit omnes domos. (După ce marea a invadat insulele, furtuna a distrus toate casele).

DUM, DONEC, QUOAD

Ex.: *Donec eris felix, numerabis multos amicos*. (Cât timp vei fi fericit, vei număra mulţi prieteni).
Pl.Cap. 232-3: *quod sibi uolunt, dum id impetrant, boni sunt.*
(Ei sunt buni, cât timp reuşesc ceea ce vor).
Exspecto dum redeo (Aştept până mă întorc).
Pl. Tru. 217: *dum fuit, dedit.* (Cât timp a fost, am dat).
donec: Pl. Mi268-9: *ibi odorans quasi canis uenaticus, usque donec persecutus uolpem ero uestigiis.*
quoad: Cic. Mi28: *cum in senatu fuisset…quoad senatus est dimissus quoad uixit.*

Anterioritatea a fost analizată în anterioritate imediată şi anterioritate distantă.

Urmând teoriile lui Dan Sluşanschi cu privire la elementele de introducere a treptelor temporale, consider că **anterioritatea imediată** este introdusă prin următoarele conjuncţii:

UT urmat de indicativ perfect sau mai mult ca perfect, *statim ut, continuo ut, protinus ut, ut primum, cum primum.*

Cic., *Quir.,* 10 : *Cum primum licuit, perfecit.* (Imediat ce a fost permis, a terminat).

Anterioritatea distantă este introdusă prin *postquam/ posteaquam* (după ce), urmate de conjunctiv imperfect sau de conjunctiv mai mult ca perfect.

CUM istoric anterior este urmat de conjunctiv mai mult ca perfect.

UBI (când)***, POSTQUAM*** (după ce)

Ex.: *ubi cognouit, rediit*. (Când a aflat, s-a întors).

Pl.Tru919: *iam(ne) abis, postquam aurum habes?* (Deja pleci, după ce ai aurul?)

Pl. Ba417*: iam aderit tempus quom sese etiam ipse oderit.* (Acum a venit timpul să se urască pe sine însuşi).
Pl. Mo485-6: *postquam rediit a cena domum, abimus omnes cubitum.* (După ce s-a întors de la cină acasă, am plecat cu toţii la culcare).

Raportul de **POSTERIORITATE** este introdus prin

ANTEQUAM, PRIUSQUAM

Ex.: *Antequam hanc mulierem uiderant, nuntiauerunt suos collegas.* (Înainte să o vadă pe această femeie, ei şi-au anunţat colegii).
Cic.Att.2,7,2: *antequam tuas legi litteras…* (Înainte să citesc scrisoarea ta)
Caes.B.G. I, 53,1: *neque prius fugere destiterunt quam ad flumen Rhenum…peruenerunt.* (Nu s-au oprit din fugă înainte de a ajunge la fluviul Rin).

Trecerea de la latina clasică la latina târzie determină o serie de transformări în domeniul sintaxei în utilizarea modurilor verbale: conjunctivul este înlocuit cu indicativul, au loc restructurări ale construcţiilor cu verb la mod nepersonal: subordonatele infinitivale (Ac+inf., N+inf. etc.), subordonatele participiale (ablativ absolut, participiale relative) se dezvoltă în propoziţii completive introduse prin ***QUOD/QUIA*** generalizând o ordine a cuvintelor similară limbilor moderne, în care verbul nu mai deţine ultima poziţie în enunţ, ci precedă complementele (SVO).

12. PROPOZIŢII PARTICIPIALE

Propoziţiile participiale sunt de două tipuri:

- participiale absolute (*Ablatiuus absolutus)*.
- participiale relative (*Participium coniunctum)*.

Participialele absolute sunt formate dintr-un substantiv sau pronume (la Ablativ, cu funcţie de subiect) şi participiu verbal (tot la Ablativ, cu funcţie de predicat). Spre deosebire de participialele relative, elementele Ablativului absolut nu se acordă cu un anumit cuvânt din regentă.

Participiul poate fi la perfect, prezent sau viitor, conform treptei temporale pe care se situează acţiunea prezentată.

Ex.: *Romulo regnante, Roma parua erat.*
(Pe când domnea Romulus, Roma era mică).
Tyranno interfecto, liberi erimus.
(După ce va fi ucis tiranul, noi vom fi liberi).

Se întâlnesc adesea Ablative absolute fără participiu, cu subînţelegerea verbului *esse*:

Ex.: *Cicerone consule, me puero, Catilina auctore*.
(Pe când era consul Cicero, pe când eram copil, Catilina fiind autor).

Propoziţia participială relativă se formează prin înlăturarea conjuncţiei de legătură cu regenta şi punerea predicatului la modul participiu (trecut, prezent, viitor, în funcţie de relaţia temporală pe care o exprimă), care se acordă cu un cuvânt din regentă pe care îl determină; pentru ca acest acest participiu să aibă funcţia de predicat într-o propoziţie participială, trebuie ca el să fie urmat de unul sau mai multe complemente.

Ex.: *Romani* ***saepe ab Hannibale*** *uicti umquam desperauerunt.*

(Romanii, adesea învinşi de Hannibal, nu au disperat niciodată).

13. PROPOZIŢII COMPLETIVE INFINITIVALE

Propoziţiile completive infinitivale au predicatul la modul infinitiv, iar subiectul poate fi la Nominativ, la Acuzativ, la Dativ. Cele mai frecvente completive infinitivale se întâlnesc sub forma Acuzativ+infinitiv, fiind cerute de:

- verbe de zicere sau înţelegere: *dicere, affirmare, narrare, nuntiare, credere, existimare, putare, opinari, tradere, polliceri, sperare.*
- verbe care exprimă simţuri, sentimente: *uidere, audire, animaduertere.*
- expresii sau locuţiuni verbale impersonale: *conuenit, oportet, decet, constat, certum est.*
- verbe de voinţă: *uelle, nolle, cupere, cogere, pati, iubere*.

Ex. *Dicebant amicos fidelissimos semper adiuuare, solum falsos amicos mentire.* (Ei spuneau că prietenii cei mai sinceri ajută întotdeauna, numai prietenii cei falşi mint).
Si uis honestus esse, debes alios respectare. (Dacă vrei să fii cinstit, trebuie să îi respecţi pe ceilalţi).
Non decet pueros paulisper dormire, cum debeant crescere. (Nu se cuvine să doarmă puţin copiii, fiindcă trebuie să crească).
Bene est fortiter pugnare, sed optime est pro patria mori. (Este bine să lupţi cu vitejie, însă este cel mai bine să mori pentru patrie).

Verbele la diateza pasivă vor fi urmate de completive infinitivale sub forma Nominativ+infinitiv:

Ex. *Iudex iustus esse uidebatur*.
(Judecătorul părea că este drept).

Ciues non uidebantur consurgere contra iniurias proprias, sed contra maleuolentiam aliorum. (Cetăţenii nu păreau că se revoltă contra nedreptăţilor proprii, ci împotriva releivoinţe a celorlalţi).

14. CONCORDANŢA TIMPURILOR

Concordanţa timpurilor se poate constata deopotrivă între propoziţii coordonate şi între propoziţii subordonate.

Concordanţa timpurilor între propoziţiile principale este logică, pentru exprimarea raporturilor temporale utilizându-se previzibil timpurile verbului: pentru posterioritate viitorul sau un timp mai apropiat de prezent, pentru simultaneitate acelaşi timp cu propoziţia coordonată, pentru raportul de anterioritate un timp mai înaintat faţă de prezent şi mai apropiat de trecut.

Concordanţa timpurilor se aplică şi în propoziţiile cu predicat la mod nepersonal: infinitiv sau participiu. În propoziţiile completive infinitivale, indiferent de timpul predicatului din propoziţia regentă, timpul predicatului din propoziţia subordonată respectă raporturile logice: pentru posterioritate infinitiv viitor, pentru simultaneitate infinitiv prezent şi pentru anterioritate infinitiv perfect.

În propoziţiile participiale, fie absolute, fie relative, timpul la care se foloseşte verbul este potrivit cu raportul pe care îl exprimă: participiu perfect pentru anterioritate, participiu prezent pentru simultaneitate şi participiu viitor pentru posterioritate:

Ex.: *Magistro locuturo* (participiu viitor) (Ablativ absolut)*, discipuli oboediunt*. (Elevii se supun, când urmează să vorbească profesorul).

Magistro loquente (participiu prezent) (Ablativ absolut), *discipuli oboediunt.* (Elevii se supun, când vorbeşte profesorul).

Magistro locuto (participiu perfect) (Ablativ absolut), *discipuli oboediunt*. (După ce a vorbit profesorul, elevii se supun).

Magistratus ciues adiuuat, praebiturus (participiu viitor) (participială relativă) *uestimenta et alimenta*. (Magistratul îi ajută pe cetăţeni, urmând să le ofere haine şi alimente).

Magistratus ciues adiuuat, praebens (participiu prezent) (Participială relativă) uestimenta et alimenta. (Magistratul îi ajută pe cetăţeni, oferindu-le haine şi alimente).

Ciues adiuti sunt uestimentis et alimentis praebitis (participiu perfect) (participială relativă) *a magistratu.* (Cetăţenii au fost ajutaţi de hainele şi de alimentele oferite de magistrat).

Modificări mai importante în corespondenţa timpurilor o suferă propoziţiile subordonate cu predicat la modul conjunctiv. Concordanţa timpurilor, denumită *consecutio temporum*, apare în aceste subordonate ca relaţie între timpurile din propoziţia subordonată şi din propoziţia regentă. Dacă propoziţia regentă prezintă un timp din sfera prezentului sau a viitorului, se respectă raporturile temporale de subordonare logice: viitor pentru posterioritate, prezent pentru simultaneitate, perfect pentru anterioritate.

Ex.: *Sentio/ Sentiam quid accidat* (conjunctiv prezent). (Simt/ voi simţi ce se întâmplă).

Sentio/ Sentiam quid acciderit (conjunctiv perfect). *(Simt ce s-a întâmplat).*

Sentio/ Sentiam quid accessurum sit (conjugare perifrastică activă la modul conjunctiv). (Simt/ voi simţi ce urmează să se întâmple).

Dacă verbul regent este la un timp trecut (imperfect, perfect, mai mult ca perfect), se vor folosi:

- Imperfect pentru simultaneitate
- Mai mult ca perfect pentru anterioritate

- Construcţia perifrastică activă cu verbul *esse* la conjunctiv imperfect pentru posterioritate.

Ex.: *Monebam ut sedulior futurus esses* (conjugare perifrastică activă). (Te sfătuiam să fii mai harnic în viitor).

Monebam ut sedulior esses (conjunctiv imperfect). (Te sfătuiam să fii mai harnic).

Volebam ut sedulior fuisses (conjunctiv mai mult ca perfect). (Voiam ca tu să fi fost mai harnic).

Sensi quid accederet. (Am simţit ce se întâmplă).
accedisset (ce s-a întâmplat).
accessurum esset (ce se va întâmpla).

Concordanţa timpurilor se aplică în toate propoziţiile subordonate, cu excepţia:

- propoziţiilor consecutive. Propoziţiile subordonate consecutive prezintă diferenţe în privinţa concordanţei timpurilor. Nu se aplică *consecutio temporum* la fel ca în celelalte propoziţii subordonate cu predicat la modul conjunctiv. Dacă verbul regent este la un timp trecut, iar consecutiva exprimă o consecinţă trecută realizată, verbul se exprimă la conjunctiv perfect:

Ex.: *adeo excellebat Aristides ut iustus sit appellatus.* (Într-atât excela Aristides, încât a fost numit Iustus).

Dacă în propoziţia regentă verbul este la un timp din sfera perfectului, iar consecinţa exprimată de propoziţia subordonată redă un fapt actual, verbul se trece la conjunctiv prezent:

Ex.: *Litteras deportaui, ut dubium esse nemini possit.* (Am adus documente, astfel încât să nu poată exista îndoială pentru nimeni).

- propoziţiilor condiţionale, care deţin un sistem modo-temporal propriu (cf. Gaillard1997).

15. STILUL INDIRECT

Ca modalităţi de introducere a discursului unei persoane se enumeră:

- *oratio recta* (vorbirea directă)
- *oratio obliqua* (vorbirea indirectă): discursul locutorului este introdus prin verbe de zicere, de activitate intelectuală, transformare care implică în mod necesar schimbări în cadrul sistemului modo-temporal.

Propoziţiile principale cu verb la indicativ devin propoziţii infinitivale.

Propoziţiile subordonate (cu verb fie la indicativ, fie la conjunctiv) trec la modul conjunctiv, aplicând regulile concordanţei timpurilor. Persoanele I şi a II^{a} la pronumele personale şi la verb devin persoana a III^{a} (cu utilizarea pronumelor şi adjectivelor reflexive *se* şi *suus*).

APLICAŢII

Traduceţi următoarele texte:

Cicero, *De republica*, II, 3

Qua gloria parta urbem auspicato condere et firmare dicitur primum cogitavisse rem publicam. Urbi autem locum, quod est ei, qui diuturnam rem publicam serere conatur, diligentissime providendum, incredibili oportunitate delegit. Neque enim ad mare admovit, quod ei fuit illa manu copiisque facillimum, ut in agrum Rutulorum Aboriginumque procederet, aut in ostio Tiberino, quem in locum multis post annis rex Ancus coloniam deduxit, urbem ipse conderet, sed hoc vir excellenti providentia sensit ac vidit, non esse oportunissimos situs maritimos urbibus eis, quae ad spem diuturnitatis conderentur atque imperii, primum quod essent urbes maritimae non solum multis periculis oppositae, sed etiam caecis. Nam terra continens adventus hostium non modo expectatos, sed etiam repentinos multis indiciis et quasi fragore quodam et sonitu ipso ante denuntiat; neque vero quisquam potest hostis advolare terra, quin eum non modo esse, sed etiam quis et unde sit, scire possimus. Maritimus vero ille et navalis hostis ante adesse potest, quam quisquam venturum esse suspicari queat, nec vero, cum venit, prae se fert, aut qui sit aut unde veniat aut etiam quid velit, denique ne nota quidem ulla, pacatus an hostis sit, discerni ac iudicari potest.

Titus Liuius, Ab urbe condita, V, 54, 4-5

Non sine causa di hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur, mari uicinum ad commoditates nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum, regionum Italiae medium, ad incrementum urbis natum unice locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouae urbis. trecentensimus

sexagensimus quintus annus urbis, Quirites, igitur, inter tot ueterrimos populos tam diu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Uolsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Etruria, tantum terra marique pollens atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiae, bello uobis par est.

Peregrinatio Aetheriae

1. *Hic autem locus, ubi se montes aperiebant, iunctus est cum eo loco, quo sunt memoriae concupiscentiae. In eo ergo loco cum uenitur, ut tamen commonuerunt deductores sancti illi, qui nobiscum erant, dicentes…*

2. *Nam et ecclesia ibi est cum presbytero. Ibi ergo mansimus in ea nocte et inde maturius die dominica cum ipse presbytero e monachis, qui ibi commorabantur, coepimus ascendere montes singulos.*

3. *Coepimus iam et descendere ab ipsa summitate montis Dei, in qua ascenderamus, in alio monte, qui ei periunctus est, qui locus appellatur in choreb.*

4. *Accesimus denuo ad alium locum non longe inde ostendentibus presbyteris uel monachis…*

EXERCIŢII GRAMATICALE:

1. Traduceţi:

Iustitia est constans et perpetua uoluntas ius suum cuique tribuere (…) Iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

Lacedaemoniis nulla res tanto fuit damno quam disciplina Lycurgi sublata.

Dis pietas mea et Musa cordi est.

2. Traduceţi:

Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id sollemniter facta, ut post mortem nostrum ualeat. Testamentum est uoluntatis nostrae iusta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri uelit.

3. Traduceţi:

Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, priuatum quod ad singulorum utilitatem. Sunt enim quaedam publice utilia, quaedam priuatim.

4. Declinaţi la G. pl., la Ac. Sg. şi la Abl. Pl. următoarele substantive:

laetitia, fama, poeta, columna, uia, fortuna, barba, copia, columba silua, gallina, gloria, natura, modestia, concordia, fiducia, sella.

5. Să se decline la G sg. şi pl. următoarele substantive:

dolor, labor, honor, mulier, uirtus, oratio, sermo

6. Să se decline la singular şi plural:

agricola	ager	discipulus	populus
lapis	iter	nauta	mare

7. Să se traducă:

Pulchros flores in horto uestro aspicio.

Dominium est ius utendi, fruendi et abutendi, quatenus iuris ratio patitur.
Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus.

Si ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque eius et maritus ad ciuitatem Romanam perueniunt.

Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit; nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quae in caelo, quae in terra, quae in mari nascuntur.
Ciceronis consulis, peritissimi oratoris, sententiam audiuerunt.

8. Să se traducă:

Memoria vechilor vremuri este şi va fi întotdeauna în inimile noastre.
Mare parte a artei este imitaţia naturii.

9. Să se decline următoarele substantive:

aduentus, senatus, impetus, exercitus, metus, fides, pernicies, spes

10. Să se traducă următoarele enunţuri:

In senatu Cicero aduersus Catilinam claram habuit orationem. Una manu salutem damus, duabus manibus pugnamus. Hostes in nostros ex oppido magnum impetum fecerunt. Cornua ceruorum alta et ramosa sunt. Breuis est cursus uitae nostrae. Oculi sunt instrumenta uisus.Res publica Romana fortis fuit. Numerus anni dierum stabilis est. In ampla planitie multae arbores erant.

11. Să se decline următoarele adjective:

niger, gra, grum
tener, era, erum
fortis, e
ferox, cis

12. Să se treacă la toate gradele de comparaţie adjectivele:

magnus, facilis, difficilis, humilis, magnus, malus, paruus, bonus.

13. Să se scrie în litere următoarele numerale în limba latină:

14, 15, 28, 80, 300.

14. Să se traducă:

Consules omnes hostes patriae uicerunt.
Imitatur patrem suum.
Hostes eruptionem facere conabantur.
Multos castra iuuant.
Consulem dedecet crimen facere.
Graeci exsilium Aristidis doluerunt.
Clodius falsum iusiurandum iurauit.

Pugnauit magnam et memorabilem pugnam.
Marcus te amicum cognouit.
Romae uixit, Lugduni mortuus est.
Ruri uiuere omnes cupimus.

15. Să se scrie următoarele numerale:

65, 76, 83, 54, 99

Anul 1992, 1954, 2008

al 6-lea, al 23-lea, al 54-lea, al 200-lea

16. Să se traducă:

Diei horae sunt duodecim.
Romana legio decem cohortes habuit.
Graeci urbem Troiam decem annos oppugnauerunt.
Ulise a rătăcit zece ani pe mare şi pe uscat.
Omul are două mâini, o singură gură, două urechi, doi ochi.

17. Să se recunoască următoarele forme pronominale:

mei, nostrum, nobis, uestrum, tui, tibi, te, sui, sibi.
huius, hunc, hoc, hos
illius, ipsius, istis, istos, eiusdem, eorundem, iisdem, eundem, eodem.
cuius, cui, quem, quos, quas, quibus.
aliquis, aliqua, aliquid; quidam, quaedam, quiddam; quisque, quaeque, quidque; quiuis, quaeuis, quiduis.

18. Să se traducă următoarele enunţuri:

Cicero libros complures scripsit; eos nunc legimus.
Hostes adsunt; eorum exercitum uident Romani.

Eum uidi qui rem fecit.
Ea mente uenerunt ut pacem peterent.
Hic canis laetus, ille tristis est.
Nonne hanc domum uidetis?
Amici easdem res amant.
Bis eundem legatum miserunt.
Eodem libro utor quo tu uteris.
Quem consulem habemus!
Suam cuique pecuniam reddo.
Alii laborant, alii dormiunt, alii cunctantur.
Nullus orator Cicerone clarior fuit.
Numquam ulla res tibi defuit.
Homines, cum errauerunt, saepe alios accusant.
Si quis te interrogauerit, nihil respondeto.
Virtutem saepe laudamus, neque umquam colimus.

19. Formaţi participiul perfect al verbelor:

appello, exspecto, laudo, orno, paro, specto, uoco, nuntio, deleo, habeo, pareo, uideo, maneo, moueo, sedeo, respondeo, caueo, rideo, cresco, decerno, peto, gero, pono, lego, credo, tego, cado, rego, scribo, mitto, dormio, uenio, finio, sentio, aperio, scio, punio, uincio, audio.

20. Transformaţi expresiile următoare după modelul:

Libros legite! Libros legamus!

1. Deos timete!
2. Metum uincite!
3. Equos sumite!
4. In castra fugite!
5. Impetum facite!
6. Oratorem audite!

7. Fortiter pugnate!
8. Salutem date!
9. Seruos interrogate!
10. Troiam delete!

21. Traduceţi:

Quidam bubulcus e uico raedam agebat, quae in patentem terrae hiatum deciderat. Cum ipse boues adiuuare deberet, stabat cessans, atque Herculi supplicabat, quem colebat unum omnium deorum. Adstitit uero deus et dixit: "Rotis admoue manus, bouesque tuos stimulo increpa. Tu mihi preces tempestiue adhibebis cum laboraueris. Te ipsum adiuua, tum deos habebis propitios".

Sitne malum dolere necne Stoici viderint.
Quid sit ipse risus viderit Democritus.
Ego quod me in te sit facere dignum invenero.

Utrique rei occurram, quantum potuero (= quantum potero), et medebor cum satietati tum ignorantiae lectorum.

Laudat Africanum Panaetius quod fuerit abstinens.
Nemo scit quot milites habuerit Manlius.
Nunc agendum est ne frustra oppressum esse Antonium gauisi simus.
Equites hostium acriter cum equitatu nostro conflixerunt, tamen ut nostri eos in siluas collesque compulerint.
Ne uos mortem timueritis!

22. Să se traducă următoarele sintagme:

ante oculos, ante castra, ante lucem, apud Romanos, aduersus montes, circum Romam, citra Alpes, erga te, contra naturam, inter cenam, extra muros, iuxta murum, iuxta uiam, ob timorem, post mortem, post meridiem, post tergum, praeter castra, praeter modum, prope urbem, propter frigora,

per urbes, secundum leges, supra urbem, in forum uersus, ultra Alpes, trans Tiberim, ab urbe, absque te, qua de causa, coram populo, clam uobis, cum meo fratre, ex auro, ex fuga, ex parte, sine amicis, sine periculo, pro patria.

23. Să se traducă următoarele enunţuri:

Per noctem sidera uidemus.
Exercitus hostium ad urbis portas uenit.
Multa bella intra paucos menses finita sunt.
Germani trans flumen Rhenum incolunt.
A Caesare commentarii de bello Gallico scripti sunt.
Caesar pro castris suas copias produxit.
Sine uirtute nemo felix est.
Cicero de legibus tres libros scripsit.
Non omnes res uidemus quae sub oculos nostros ueniunt.
Venisti nobiscum ad mare.
Discipuli de carminibus Ouidii recitant.
Omnes boni discipuli a magistro laudantur.

Neque dominum, neque seruum consul uituperauit.
Nuntius nondum aduenit.
Non possum non loqui.
Senatus populusque Romanus quondam decreuit.
Suauitatem Socrates, uim Demosthenes habuit.
Filius et filia parentibus cari sunt.
Is coniurationem nobilitatis fecit et ciuitati persuasit.
(Imperandi) ius potestatemque habere.
Terra marique
Ferro ignique
Noctes diesque
Rerum diuinarum et humanarum scientia.
Silent enim leges inter arma nec se exspectari iubent.
Quis enim hoc?
Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex.

Cogito ergo sum.
Quamobrem adeste animis, iudices, et timorem deponite.
Hostis is dicebatur.
Te metuunt omnes ciues tui.
Caue canem!
Vires me deficiunt.
Me id pudet.
Aetatem miseram uixit.
Id gaudeo.
Celeriter milites certiores fecit.
In urbem ire.
Urbem petiit.

24. Să se traducă:

Me tamen meorum factorum nunquam paenitebit.
uitam uiuere-somnium somniare-bellum bellare-facinus facere-aetatem miseram uixit
obliuiscor etiam malorum
Quid potest accidere ei?
diem colloquio dicere
aliquid auxilio mittere
pecuniam fenori dare
quinque cohortes castris praesidio relinquit
ex prouincia conuenerant
domo egredi
rure redire
ab initio
a pueris
e captiuis cognitum est
A senatu populi Romani amicus appellatus erat.
Vrbs incendio deleta est.
aliquem e patria depellere
magno cum luctu et gemitu totius ciuitatis

cum aliquot consentire
homines inimico animo
lingua, institutis, moribus inter se differunt.

25. Să se traducă următoarele sintagme şi propoziţii:

gratulari aliquam rem
mirari aliquam rem
horrere aliquam rem
desperare aliquam rem
stupere aliquam rem
adire aliquem
circumire castra
subire iniuriam
alloqui aliquem
praeterire rem
celare aliquem aliquam rem
Patris est corripere filios.
exercitus populi Romani
eiusdem generis
uir ingentis spiritus
tria milia militum

26. Traduceţi:

Nemo nostrum abest.
Numquam ciuem improbum laudabimus.
Quomodo uales?
Num igitur peccamus?
Nonne ad me uenies?
Romamne eo an hic maneo?
Stellae nuper magnarum calamitatum praenuntiae fuerunt.
Roma domina omnium gentium fuit.

In pugna apud Cannas multa milia militum capti sunt.
Aut Brutus aut Cassius ita iudicauit.
Errare humanum est.
Hoc facere debebam.
Scipionis orationes meliores sunt orationibus Laelii.
Superbi se laudant.
Deus amat uirum bonum eique fauet.
Studeo grammaticae, doceo pueros grammaticam.
Homerus dicitur caecus fuisse.

27. Traduceţi:

Heluetii angustos se fines habere arbitrabantur.
Te saluum esse cupio.
Heluetii totius Galliae imperio sese potiri posse sperant.
Caesar milites cum hostibus confligere, absente se, uetuit.
Difficile est amicitiam manere, si a uirtute defeceris.
Aequum est utrumque audiri.
Satis est equitem mihi plaudere.
Facinus est uinciri ciuem Romanum, scelus uerberari, parricidium necari.
Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano.
Ubi tyrannus est ibi dicendum est et plane nullam esse rem publicam.
Non alienum esse uidetur de Galliae Germaniaeque moribus proponere.
Bene facis quod me adiuuas.
Utile est quod nescimus quando morituri simus.
Miror quod nemo uestrum sua sorte contentus est.
Gratias tibi ago quando consilio me adiuuisti.
Scire uelim quid agas.
Quaero utrum id uestrum an nostrum officium sit.
Nescio hoc uerum an falsum sit.
Mihi persuades hoc esse uerum.

REZOLVĂRI
ALE EXERCIŢIILOR GRAMATICALE :

1. Traducere:

Dreptatea este voinţa constantă şi perpetuă de a atribui fiecăruia dreptul său (…) Jurisprudenţa este cunoaşterea lucrurilor divine şi umane, ştiinţa despre ceea ce este drept şi nedrept.
Niciun lucru nu le-a fost spartanilor spre o mai mare daună decât disciplina instituită în timpul lui Lycurg.
Respectul meu şi talentul le sunt zeilor la suflet.

2. Traducere:

Testamentul este lucrarea justă a minţii noastre, elaborată în mod solemn pentru ca, după moarte, ceea ce este al nostru să rămână. Testamentul este opinia dreaptă a voinţei noastre, despre ceea ce fiecare ar vrea să se întâmple după moartea sa.

3. Traducere:

Dreptul public este ceea ce priveşte starea republicii romane, cel privat ceea ce priveşte utilitatea indivizilor. Căci unele lucruri sunt utile în mod public, altele în mod privat.

4. Declinare:

laetitiarum, laetitiam, laetitiis; famarum, famam, famis; poetarum, poetam, poetis; columnarum, columnam, columnis ; uiarum, uiam, uiis ; fortunarum, fortunam, fortunis ; barbarum, barbam, barbis ; copiarum, copiam, copiis ; silarum, siluam, siluis ; gallinarum, gallinam, gallinis ; gloriarum, gloriam,

gloriis; naturarum, naturam, naturis; modestiarum, modestiam, modestiis; concordiarum, concordiam, concordiis; fiducairum, fiduciam, fiduciis; sellarum, sellam, sellis.

5. Declinare:

doloris, dolorum; laboris, laborum; honoris, honorum; mulieris, mulierum; uirtutis, uirtutum, orationis, orationum, sermonis, sermonum.

6. Declinare:

N. agricola	agricolae	lapis	lapides	ager	agri
G. agricolae	agricolarum	lapidis	lapidum	agri	agrorum
D. agricolae	agricolis	lapidi	lapidibus	agro	agris
Ac. agricolam	agricolas	lapidem	lapides	agrum	agros
V. agricola	agricolae	lapis	lapides	ager	agri
Abl. agricola	agricolis	lapide	lapidibus	agro	agris

N. iter	itinera	discipulus	discipuli	nauta	nautae
G. itineris	itinerum	discipuli	discipulorum	nautae	nautarum
D. itineri	itineribus	discipulo	discipulis	nautae	nautis
Ac. iter	itinera	discipulum	discipulos	nautam	nautas
V. iter	itinera	discipule	discipuli	nauta	nautae
Abl. itinere	itineribus	discipulo	discipulis	nauta	nautis

N. populus	populi	mare	maria
G. populi	populorum	maris	marium
D. populo	populis	mari	maribus
Ac. populum	populos	mare	maria
V. popule	populi	mare	maria
Abl. populo	populis	mari	maribus

7. Traducere:

Privesc florile frumoase în grădina voastră.
Proprietatea este dreptul de a te folosi, de a te bucura şi de a beneficia, ori de câte ori o permite raţiunea legii.
Aşadar, aceasta este, cetăţeni, o lege nu scrisă, ci înnăscută, pe care nu am învăţat-o, nu am primit-o, nu am citit-o.
Dacă o cetăţeană romană s-a căsătorit din greşeală cu un străin ca şi cum ar fi un cetăţean roman, i se permite să demonstreze cauza greşelii şi astfel fiul şi soţul ei ajung la cetăţenia romană.
Dreptul natural este ceea ce natura le-a învăţat pe toate vieţuitoarele, căci acest drept nu îi este propriu neamului omenesc, ci tuturor vieţuitoarelor, care se nasc în cer, pe pământ, în mare.
Au ascultat discursul lui Cicero, cel mai priceput orator.

8. Traducere:

Memoria ueterum temporum est et semper erit in cordibus nostris.
Magna pars artis imitatio naturae est.

9. Declinare:

N. aduentus	aduentus	senatus	senatus	impetus	impetus
G. aduentus	aduentuum	senatus	senatuum	impetus	impetuum
D. aduentui	aduentibus	senatui	senatibus	impetui	impetibus
Ac. aduentum	aduentus	senatum	senates	impetus	impetus
V. aduentus	aduentus	senatus	senatus	impetus	impetus
Abl. aduentu	aduentibus	senatu	senatibus	impetu	impetibus

N. exercitus	exercitus	metus	metus	fides
G. exercitus	exercituum	metus	metuum	fidei
D. exercitui	exercitibus	metui	metibus	fidei
Ac. exercitum	exercitus	metum	metus	fidem

V. exercitus	exercitus	metus	metus	fides
Abl. exercitu	exercitibus	metu	metibus	fide

N. pernicies	spes
G. perniciei	spei
D. perniciei	spei
Ac. perniciem	spem
V. pernicies	spes
Abl. pernicie	spe

10. Traducere:

În senat, Cicero a ţinut un discurs faimos împotriva lui Catilina. Cu o singură mână salutăm, cu două mâini luptăm. Duşmanii au organizat din cetate un mare atac împotriva alor noştri. Coarnele cerbilor sunt înalte şi ramificate. Scurt este cursul vieţii noastre. Ochii sunt instrumente ale văzului. Republica romană a fost puternică. Numărul de zile ale anului este stabil. În câmpia vastă erau mulţi arbori.

11. Declinare:

niger, gra, grum	tener, tenera, tenerum

N. niger	nigra	nigrum	tener	tenera	tenerum	teneri	tenerae	tenera
G. nigri	nigrae	nigri	teneri	tenerae	teneri	tenerorum	tenerarum	tenerorum
D. nigro	nigrae	nigro	tenero	tenerae	tenero	teneris		
Ac. nigrum	nigram	nigrum	tenerum	teneram	tenerum	teneros	teneras	tenera
V. niger	nigra	nigrum	tener	tenera	tenerum	teneri	tenerae	tenera
Abl. nigro	nigra	nigro	tenero	tenera	tenero	teneris		

N. fortis forte	fortes fortia	N. ferox	feroces	ferocia
G. fortis	fortium	G. ferocis	ferocium	
D. forti	fortibus	D. feroci	ferocibus	

Ac. fortem	fortes fortia	Ac. ferocem	feroces ferocia
V. fortis	fortes fortia	V. ferox	feroces ferocia
Abl. forti	fortibus	Abl. feroci	ferocibus

12. Grade de comparaţie.

magnus - maior, maius - maximus; facilis - facilior, facilius - facillimus; difficilis - difficilior, difficilius - difficillimus; humilis - humilior, humilius - humillimus; malus - peior, peius - pessimus; paruus - minor, minus - minimus; bonus - melior, melius - optimus.

13. Numerale:

Quattuordecim, quindecim, duodetriginta, octoginta, trecenti, ae, a.

14.Traducere:

Consulii i-au învins pe toţi duşmanii patriei.
Îl imită pe tatăl său.
Duşmanii se străduiau să năvălească.
Taberele îi ajută pe mulţi.
Nu se cuvine ca un consul să comită o crimă.
Grecii s-au îndurerat din cauza exilului lui Aristide.
Clodius a jurat un jurământ fals.
A luptat o bătălie mare şi memorabilă.
Marcus te-a cunoscut ca prieten.
A trăit la Roma, a murit la Lyon.
Noi toţi dorim să trăim la ţară.

15. Numerale:

Quinque et sexaginta, sex et septuaginta, tres et octoginta, quattuor et quinquaginta, nouem et nonaginta

Anno millesimo nongentesimo nonagesimo secundo, millesimo nongentesimo quinquagesimo quarto, bis millesimo octauo.
sextus, tertius et uicesimus, quartus et quinquagesimus, ducentesimus.

16. Traducere:

Orele zilei sunt douăsprezece.
Legiunea romană a avut zece cohorte.
Grecii au asaltat oraşul Troia vreme de zece ani.
Ulisses decem annos terra marique errauit.
Homo duas manus, singulum os, duas aures, duos oculos habet.

17. Analiza formelor pronominale:

mei - pronume personal, pers. I, G. sg., nostrum - pronume personal, pers. I, G. pl., nobis - pronume personal, persoana I, D. Abl. pl., uestrum - pronume personal, persoana a II^{a}, G. pl., tui-pronume personal, persoana aII^{a}, G. sg., tibi - pronume personal, persoana a II^{a}, D. sg., te - pronume personal, persoana a II^{a}, Ac. Abl. sg., sui - pronume reflexiv, G. sg., sibi - pronume reflexiv, D. Abl. sg.
huius - pronume demonstrativ, G. sg., hunc - pronume demonstrativ, masculin, Ac. sg., hoc - pronume demonstrativ, N. Ac. V. sg. neutru sau masculin Abl. sg., hos - pronume demonstrativ de apropiere, masculin, Acuzativ plural.
illius - pronume demonstrativ, G. sg., ipsius - pronume demonstrativ de întărire, G. sg., istis - pronume demonstrativ, D. Abl. pl., istos - pronume demonstrativ de apropiere, Ac. pl., eiusdem - pronume demonstrativ de identitate, G. sg., eorundem - pronume demonstrativ de identitate, masculin, G. pl., iisdem - pronume demonstrativ de identitate, D. Abl. pl., eundem -

pronume demonstrativ de identitate, masculin, Ac. sg., eodem - pronume demonstrativ de identitate, masculin, Abl. sg.
cuius - pronume relativ, G. sg, cui - pronume relativ, D. sg., quem - pronume relativ, Ac. sg., quos - pronume relativ, Ac. pl., quas - pronume relativ, Ac. pl., quibus - pronume relativ, D. Abl. pl.
aliquis - pronume nehotărât, masculin, N. sg., aliqua - pronume nehotărât, feminin, N. sg., aliquid - pronume nehotărât, neutru, N. ac. sg.; quidam - pronume nehotărât, masculin, N. sg., quaedam - pronume nehotărât, feminin, N. sg., quiddam - pronume nehotărât, neutru, N. sg.; quisque - pronume nehotărât, masculin, N. sg., quaeque - pronume nehotărât, feminin, N. sg., quidque - pronume nehotărât, neutru, N. sg.; quiuis - pronume nehotărât, masculin, N. sg., quaeuis - pronume nehotărât, feminin, N. sg., quiduis - pronume nehotărât, neutru, N. sg.

18. Traducere:

Cicero a scris mai multe cărţi, noi le citim acum.
Duşmanii vin, romanii văd armata lor.
L-am văzut pe cel care a săvârşit această faptă.
Au venit cu această intenţie, ca să ceară pacea.
Acest câine este vesel, acela este trist.
Vedeţi oare această casă?
Prietenii iubesc aceleaşi lucruri.
Au trimis de două ori acelaşi sol.
Mă folosesc de aceeaşi carte de care te foloseşti şi tu.
Ce consul avem!
Îi dau înapoi fiecăruia banii.
Unii muncesc, alţii dorm, alţii şovăie.
Niciun orator nu a fost mai vestit decât Cicero.
Niciodată nu ţi-a lipsit nimic.
Când au greşit, oamenii adesea îi acuză pe alţii.
Dacă cineva te va întreba, nu răspunde nimic.
Adesea lăudăm virtutea, dar nu o cultivăm niciodată.

19. Participiu perfect:

appello - appellatus, exspecto - exspectatus, laudo - laudatus, orno - ornatus, paro - paratus, specto - spectatus, uoco - uocatus, nuntio - nuntiatus, deleo - deletus, habeo - habitus, pareo - paritus, uideo - uisus, maneo - mansus, moueo - motus, sedeo - sessus, respondeo - responsus, caueo - cautus, rideo - risus, cresco - cretus, decerno - decretus, peto - petitus, gero - gestus, pono - positus, lego - lectus, credo - creditus, tego - tectus, cado - casus, rego - rectus, scribo - scriptus, mitto - missus, dormio - dormitus, uenio - uentus, finio - finitus, sentio - sensus, aperio - apertus, scio - scitus, punio - punitus, uincio - uinctus, audio - auditus.

20. Transformaţi expresiile următoare după modelul:

Libros legite!	Libros legamus!
1. Deos timete!	Deos timeamus!
2. Metum uincite!	Metum uincamus!
3. Equos sumite!	Equos sumamus!
4. In castra fugite!	In castra fugiamus!
5. Impetum facite!	Impetum faciamus!
6. Oratorem audite!	Oratorem audiamus!
7. Fortiter pugnate!	Fortiter pugnemus!
8. Salutem date!	Salutem demus!
9. Seruos interrogate!	Seruos interrogemus!
10. Troiam delete!	Troiam deleamus!

21. Traducere:

Un văcar oarecare conducea o căruţă dinspre sat, care a căzut în şanţul de pământ care sa deschidea. Fiindcă el însuşi trebuia sa îi ajute pe boi, el şovăia şi îl implora pe Hercule, pe care îl cultiva ca pe cel mai mare dintre toţi zeii. Însă zeul s-a aşezat lângă el şi i-a spus: "Pune mâinile pe roţi şi aţâţă-i pe boi cu ţepuşa. Când vei munci, atunci va fi timpul potrivit să-mi

adresezi rugăminţi fierbinţi. Ajută-te pe tine însuţi, atunci îi vei avea pe zei favorabili".

Stoicii vor fi văzut dacă durerea este un rău sau nu.
Democrit va fi văzut ce este râsul.
Eu voi fi aflat ce este demn să fac pentru tine.
Voi preveni în amândouă privinţele, cât voi putea şi remedia, fie spre satisfacţia, fie spre ignoranţa cititorilor.
Panaetius îl laudă pe African fiindcă a fost cumpătat.
Nimeni nu ştie câţi soldaţi a avut Manlius.
Trebuie sa acţionăm acum, să nu ne bucurăm în zadar că Antonius a fost oprimat.
Călăreţii duşmanilor s-au luptat aşa de vitejeşte cu călăreţii noştri, încât ai noştri i-au gonit spre păduri şi dealuri.
Să nu vă temeţi de moarte !

22. Traducere:

în faţa ochilor
în faţa taberei
înaintea zorilor
la romani
în faţa munţilor
în jurul Romei
dincoace de Alpi
faţă de tine
împotriva naturii
în timpul cinei
în afara zidurilor
lângă zid
lângă drum
de frică
după moarte
după prânz

în spate
pe lângă tabără
peste măsură
în apropierea oraşului
din cauza frigurilor
prin oraşe
potrivit legilor
deasupra oraşului
spre for
dincolo de Alpi
peste Tibru
din oraş
de la tine
din această cauză
în faţa poporului
în faţa voastră
împreună cu fratele meu
din aur
din fugă
din partea
fără prieteni
fără pericol
pentru patrie

23. Traducere:

În timpul nopţii vedem stele.
Armata duşmanilor a venit la porţile oraşului.
Multe războaie au fost încheiate în răstimp de puţine luni.
Germanii locuiesc peste fluviul Rin.
Comentariile despre războiul cu galii au fost scrise de Caesar.
Caesar şi-a adus trupele în faţa taberei.
Nimeni nu este fericit fără virtute.
Cicero a scris trei cărţi despre legi.

Nu vedem toate lucrurile care ajung sub ochii noştri.
Ai venit cu noi la mare.
Elevii recită din poeziile lui Ovidiu.
Toţi elevii buni sunt lăudaţi de către profesor.
Consulul nu l-a acuzat nici pe stăpân, nici pe sclav.
Solul nu a sosit încă.
Nu pot să nu vorbesc.
Senatul şi poporul roman au decretat odinioară.
Socrates a avut suavitate, Demostenes a avut forţă.
Fiul şi fiica le sunt dragi părinţilor.
Acesta a organizat o conspiraţie a nobilimii şi a convins cetatea.
A avea drept de a comanda şi putere.
Pe pământ şi pe mare.
Prin fier şi foc
Nopţi şi zile
Ştiinţa lucrurilor divine şi umane
Căci legile tac în timpul războaielor şi nu poruncesc să fie aşteptate.
Căci cine este acesta ?
Căci aceasta, judecători, nu este o lege scrisă, ci înnăscută.
Cuget, deci exist.
Judecători, din această cauză, fiţi fermi în sufletele voastre şi lăsaţi deoparte frica !
Acesta era numit duşman.
Toţi cetăţenii tăi se tem de tine.
Păzeşte-te de câine !
Puterile mă părăsesc.
Îmi este ruşine de aceasta.
A trăit o viaţă nefericită.
Mă bucur în această privinţă.
I-a informat degrabă pe soldaţi.
A merge în oraş.
S-a îndreptat spre oraş.

24. Traducere:

Totuşi eu nu mă voi căi niciodată de faptele mele.
uitam uiuere (a trăi o viaţă) - somnium somniare (a visa un vis)- bellum bellare (a purta război) - facinus facere (a face o faptă)
a trăit o viaţă nefericită
eu chiar uit de rele
Ce i se poate întâmpla lui?
a fixa o dată pentru întâlnire
a trimite ceva în ajutor
a da bani cu dobândă
A lăsat în tabără cinci cohorte pentru apărare.
Se adunaseră din provincie.
a ieşi din casă
a se întoarce de la ţară
de la început
de copii
S-a aflat de la prizoneri.
Fusese numit prieten de senatul poporului roman.
Oraşul a fost distrus de incendiu.
a alunga pe cineva din patrie.
cu mare jale şi geamăt al întregii cetăţi
a cădea de acord cu câţiva
oameni cu sufletul duşman
Ei se deosebesc între ei prin limbă, mentalităţi, obiceiuri.

25. Traducere:

a felicita pentru un anumit lucru
a admira un anumit lucru
a se teme de un anumit lucru
a fi disperat dintr-o anumită cauză
a fi uimit dintr-o anumită cauză
a se apropia de cineva

a înconjura tabăra
a înfrunta o insultă
a se adresa cuiva
a omite un anumit lucru
a ascunde ceva de cineva
Este de datoria tatălui să îi certe pe fii.
armata poporului roman.
de acelaşi tip
bărbat cu un spirit uriaş
trei mii de soldaţi

26. Traducere:

Nimeni dintre noi nu lipseşte.
Niciodată nu îl vom lăuda pe cetăţeanul necinstit.
Cum îţi merge?
Aşadar greşim noi oare?
Nu-i aşa că vii la mine?
Merg la Roma sau rămân aici?
Odinioară stelele au fost prevestitoarele unor mari calamităţi.
Roma a fost stăpâna tuturor neamurilor.
În lupta de la Cannae au fost prinşi multe mii de soldaţi.
Sau Brutus sau Cassius a găsit cu cale astfel.
A greşi este omeneşte.
Trebuia să fac acest lucru.
Discursurile lui Scipio sunt mai bune decât cuvântările lui Laelius.
Cei trufaşi se laudă.
Dumnezeu îl iubeşte pe omul bun şi îl sprijină.
Mă ocup cu gramatica, îi învăţ pe copii gramatica.
Se spune că Homer a fost orb.

27. Traducere:

Se considera că helveţii au teritorii înguste.
Doresc ca tu să fii sănătos.
Helveţii speră să poată dobândi comanda întregii Galii.
Caesar a interzis ca soldaţii să se lupte cu duşmanii, în absenţa sa.
Este dificil să rămână prietenia, dacă vei fi îndepărtat de virtute.
Este drept să asculţi amândouă părţile.
Este suficient să mă aplaude cavalerul.
Este o faptă rea să fie înlănţuit un cetăţean roman, este o crimă să fie bătut, este un paricid să fie ucis.
O parte dintre ele, pe care s-a spus că o deţin galii, îşi are începutul de la fluviul Ron.
Unde se află un tiran, acolo trebuie să se spună şi că nu poate exista republică.
Nu pare să fie ciudat să se discute despre obiceiurile Galliei şi ale Germaniei.
Bine faci că mă ajuţi.
Este folositor că nu ştim când vom muri.
Sunt surprins că nimeni dintre voi nu este mulţumit cu soarta sa.
Îţi mulţumesc fiindcă m-ai ajutat cu sfatul.
Aş vrea să ştiu ce faci.
Întreb dacă aceasta este datoria voastră sau a noastră.
Nu ştiu dacă acesta este un fapt adevărat sau fals.
Mă convingi că acest lucru este adevărat.

BIBLIOGRAFIE

GRAMATICI DESCRIPTIVE ALE LIMBII LATINE DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC

N.I. Barbu & T. Vasilescu, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1969.

I. Bujor & Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971.

Şt. Cucu, *Limba latină pentru jurişti (Curs practic)*, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine, 2000.

M. Flaişer, *Curs de limba latină pentru studenţii de la Medicină şi Farmacie*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2007.

N. Lascu, *Manual de limba latină pentru învăţământul superior,* Bucureşti, Lit. şi Tipo. Înv., 1957.

V. Matei, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Ed. Scripta, 1994.

M. Pârlog, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Ed. ALL, 1996.

J.A.N. Rasquin, *Manual de latină juridică*, Traducere de Valeria Neagu, Bucureşti, Editura Uniunea Latină, 2003.

C.S. Rizea, *Lingua Latina*, Craiova, Ed. Universitaria, Vol. I (2003), vol. II (2005), vol. III (2006).

Gh. Şerban, *Curs practic de limba latină* (Pentru elevi şi studenţi), Galaţi, Editura Porto Franco, 1998.

MANUALE ȘI TRATATE

R. Albu, S. Spinaru, L. C. Albu, *Limba română, limba engleză şi integrarea europeană. Perspectivă terminologică,* in: *Identitatea limbii şi culturii române în perspectiva globalizării*, Iaşi, Editura Trinitas, 2002, pp. 69-80.

A. Bidu, C. Călăraşu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaş, G. Pană-Dindelegan (DSL), *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Ed. Nemira, 2001.

É. Benveniste, *Vocabularul insituţiilor indo-europene* (I. economie, rudenie, societate), Bucureşti, Editura Paideia, 1999.

E. Cizek, *Istoria Romei*, Bucureşti, Editura Paideia, 2002.

E. Cizek, *Mentalităţi şi instituţii politice romane*, Traducere de Ilieş Câmpeanu, Bucureşti, Editura Globus, 1998.

Vl. Drimba, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, Vol. 1, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

J. Gaillard, J. Cousteix, *Grammaire du latin*, Paris, Nathan (Scodel), 1994.

M. Banniard, *Du latin aux langues romanes*, Paris, Nathan, 1997.

G. Bonfante, *La lingua latina parlata nell'eta imperiale*, in: *Principat (Neunundzwanzigster Band),* Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1983.

G. Creţia, *Morfologia istorică a verbului latin*, Editura Universităţii din Bucureşti, 1999.

Enciclopedia limbilor romanice, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.

A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, Librairie C. Klicksieck, 1927.

A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*[4]. Histoire des mots*,* Paris, Librairie C. Klincksieck, 1959 (DELL).

I. Fischer, *Latina dunăreană* (Introducere în istoria limbii române), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

I. Fischer, *Morfologia istorică a limbii latine* (I: Substantivul), Bucureşti, TUB, 1985.

M. Iliescu, in: *Cuvântul libertăţii*, Craiova, 24-25 noiembrie 2007, p. 9.

A. Flobert, *Latin grands débutants-Méthode et entraînement en 24 leçons suivies d'exercices corrigés*, Paris, Ellipses Marketing, 2008.

G. Holtus, M. Metzeltin, Ch. Schmitt, *Lexikon der Romanistischen Sprachwissenschaft* (LRL), Vol. II.1 (Latein und Romanisch), Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1996.

Gramatica limbii române (GALR), Vol. I: Cuvântul, Vol. al II-lea: Enunţul, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Istoria limbii române (TILR), Vol. I: Limba latină, 1965, Vol. al II-lea: Limba română, 1969, Bucureşti, Ed. Academiei.

H. Lausberg, *Romanische Sprachwissenschaft*, Berlin, Walter de Gruyter, 3 vol., 1962-1967.

M. Leumann, *Lateinische Laut-und Formenlehre,* München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1963.

Henri-Irénée Marrou, *Istoria educaţiei în antichitate.* Vol. 2 : Lumea romană, Traducere de Stella Petecel, Bucureşti, Editura Meridiane, 1997.

David Maule, *The Romans*, Pearson Education Limited, 2007.

M. Metzeltin, *Gramatică explicativă a limbilor romanice (Sintaxă şi semantică)*, Traducere de Dinu Moscal, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2011.

Monumenta Germaniae Historica. Legum sectio III. Concilia. Tomi II. Pars I. 38. *Concilium Turonense.*

H. Pinkster, *Syntaxis y semantica latina*, Madrid, Ediciones Clasicas, 1995.

A. Philippide, *Istoria limbii latine* (ed. critică de G. Ivănescu, C.-G. Pamfil, L. Botoşineanu), Iaşi, Polirom, 2011.

S. Reinheimer-Rîpeanu, *Lingvistica romanică* (vol. I: Lexic-Fonetică-Morfologie), Bucureşti, Ed. All, 2001.

Antonio Ruiz Castellanos (ed.), *Ley de las Doce tablas*, Madrid, Ediciones Clásicas, 2000.

Dan Sluşanschi, *Sintaxa limbii latine* (Vol. I: Sintaxa propoziţiei) (Ediţia a IIª, revăzută şi adăugită), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1994.

Dan Sluşanschi, *Sintaxa limbii latine* (Vol. al II-lea: Sintaxa frazei), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1994.

C. Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Traducere de Mihaela Cârstea Romaşcanu şi Anca Giurescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.

Christian Touratier, *Syntaxe Latine*, Louvain-la-Neuve, Peeters, 1994.

Christian Touratier, *Grammaire latine - Introduction linguistique à la langue latine*, Paris, Ed. Sedes, 2008.

V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, troisième édition revue et augmentée, Paris, Ed. Klincksieck, 1981.

Lucia Wald, Dan Sluşanschi, *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.